

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Кафедра господарсько-правових дисциплін

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

з навчальної дисципліни «Господарське право»

Для студентів юридичного факультету

Дніпро – 2016

Лекцію підготував доцент кафедри господарсько-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат економічних наук, доцент Смесова В. Л.

Рецензенти: **В.Ю. Малий** – кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного, трудового та господарського права Дніпропетровського національного університету ім. О. Гончара.

О.А. Паршина – доктор економічних наук, доцент, завідувача кафедри економіки промисловості ДВНЗ «Український державний хіміко-технологічний університет».

Конспект лекцій обговорений
та схвалений на засіданні кафедри
господарсько-правових дисциплін
юридичного факультету
від 01.08.2016 р., протокол № 1

ТЕМА № 1. ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДЕННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ДОГОВОРІВ

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Поняття та загальні умови укладання господарських договорів.
2. Загальний порядок укладання господарських договорів.
3. Порядок зміни та розірвання господарських договорів.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 18-22. – Ст. 144.
3. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6. – Ст. 56.
4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 40-44. – Ст. 356 (із змінами, внесеними згідно із Законом України № 2452-IV від 03.03.2005 р.).
5. Вінник О.М. Господарське право: Курс лекцій. – К.: Атака, 2004. – 624 с.
6. Вінник О.М. Господарське право: Навчальний посібник. – 2-е вид., змін. та доп. – К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 766 с.
7. Господарське законодавство України. – Х.: ТОВ „Одісей”, 2004. – 624 с.
8. Господарське право України: Підручник / М.К. Галянтич, С.М. Грудницька, О.М. Міхатуліна та ін. – К.: МАУП, 2005. – 424 с.
9. Господарське право. Навчальний посібник / За заг. ред. Н.О. Саніахметової. – Харків: ”Одісей”, 2005. – 608 с.
10. Господарське право: Навчальний посібник / Жук Л.А., Жук І.Л., Неживець О.М. – К.: Кондор, 2003. – 400 с.
11. Єршова І.В., Іванова Т.М. Підприємницьке право. Навчальний посібник. М.: Юриспруденція, 2006. - 336 с.
12. Кравчук С.Й. Господарське право України: Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2007. – 264 с.
13. Пилипенко Ф.Я., Щербина В.С. Господарське право. Курс лекцій. Навчальний посібник.- К.: Вентурі, 2006. — 288 с.
14. Саніахметова Н.А. Підприємницьке право. - Київ, АСК, 2006 р.
15. Саніахметова Н.О. Підприємницьке право: Суб'єкти підприємництва. Кредитування. Оренда. Лізинг. Зовнішньоекономічна

діяльність. Інвестиції. Антимонопольне законодавство. Захист від недобросовісної конкуренції. Реклама: Навч. посібник. 3-е вид., перероб. і доп. - К.: А.С.К., 2005. - 912 с.

16. Роїна О.М. Договори у господарській діяльності: Практичний посібник (2-е вид., доп.). – К.: КНТ, 2007. – 732 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ

Ознайомитись із загальними умовами укладання договорів, змістом договору, видами господарських договорів, істотними умовами господарського договору, предметом договору (найменування (номенклатура, асортимент) та кількість продукції (робіт, послуг), а також вимоги до їх якості), ціною договору, строком дії договору.

Крім того, метою лекції є розгляд наступних питань:

Загальний порядок укладання господарських договорів. Форма єдиного документа, підписаного сторонами та скріпленого печатками.

Спрощений спосіб укладення господарських договорів (шляхом обміну листами, факсограмами, телеграмами, телефонограмами тощо, а також шляхом підтвердження прийняття до виконання замовлень).

Проект договору. Протокол розбіжностей. Протокол узгодження розбіжностей, листи, телеграмами, телетайпограмами, що підтверджують досягнення сторонами згоди щодо умов договору.

ВСТУП

Поняття "господарський договір" законодавством України чітко не визначене. Ст. 173 ГК України лише дає загальне визначення господарського зобов'язання - ним визнається зобов'язання, що виникає між суб'єктом господарювання та іншим учасником (учасниками) відносин у сфері господарювання з підстав, передбачених ГК України, в силу якого один суб'єкт (зобов'язальна сторона, у тому числі боржник) зобов'язаний вчинити певну дію господарського чи управлінсько-господарського характеру на користь іншого суб'єкта (виконати роботу, передати майно, сплатити гроші, надати інформацію тощо), або утриматися від певних дій, а інший суб'єкт (управнена сторона, у тому числі кредитор) має право вимагати від зобов'язальної сторони виконання її обов'язку. Також у ст. 179 ГК України міститься визначення господарсько-договірних зобов'язань як майново-господарських зобов'язань, що виникають між суб'єктами господарювання або між суб'єктами господарювання і негосподарюючими суб'єктами - юридичними особами на підставі господарських договорів.

Зважаючи на те, що господарський договір є різновидом цивільно-правової угоди, тобто - за своєю юридичною природою – є погодженою дією двох або більше сторін, спрямованою на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків (ст. 202, 626 ЦК України), на нього поширюються загальні положення гл. 16, 47-53 та інші положення ЦК

України щодо угод (зобов'язань) у разі, якщо вони не суперечать положенням господарського законодавства України. Підтвердженням цього є ч. 7 ст. 179 ГК України, відповідно до якої господарські договори укладаються за правилами, встановленими ЦК України з урахуванням особливостей, передбачених ГК України, іншими нормативно-правовими актами щодо окремих видів договорів.

Поняття господарського договору виступає у двох аспектах: 1) під поняттям "договір" розуміються правовідносини, що виникають із договору як юридичного акту; 2) мається на увазі правовий документ, яким зафіксовано виникнення договірної зобов'язання з волі його учасників.

Господарський договір опосередковує відносини (конкретніше, як йшлося вище, - зобов'язання), що виникають між суб'єктами господарювання або між суб'єктами господарювання і негосподарюючими суб'єктами - юридичними особами, а також органами державної влади, органами місцевого самоврядування, наділеними господарською компетенцією. Іншими словами, характерною ознакою господарського договору є те, що він укладається між суб'єктами господарської (в тому числі підприємницької) діяльності або між одним чи декількома такими особами і негосподарюючою юридичною особою, в тому числі органами влади.

І ПИТАННЯ ПОНЯТТЯ ТА ЗАГАЛЬНІ УМОВИ УКЛАДАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ДОГОВОРІВ.

Право України регулює майнові господарські та інші відносини господарських суб'єктів з їх контрагентами завдяки застосуванню двох основних нормативно-правових категорій: договір та господарський договір.

Це майнові договори. Перша категорія - **майновий договір** - є загальною. Законодавче майнові договори усіх видів врегульовано Цивільним кодексом (статті 626-654).

У господарському праві категорія договір використовується у загальному і спеціальному значеннях. Договір, який регулює ст. 626 ЦК, у господарському праві означає будь-яку майнову угоду між двома або більше суб'єктами господарського права. Але з точки зору статутної діяльності господарського суб'єкта майнові договори різні (договір поставки підприємством продукції чи договір підряду на капітальне будівництво, з одного боку; договір купівлі-продажу підприємством меблів для офісу, канцелярських товарів тощо - з іншого). Ці договори різні, оскільки одні регулюють основну статутну діяльність господарюючих суб'єктів, інші - обслуговуючу.

Тому законодавець визначає і регулює договори про основну господарську діяльність суб'єктів окремою юридичною категорією - категорією **господарського договору**.

Термін "господарський договір" у право України введено Господарським процесуальним кодексом України, який регулює порядок розгляду і вирішення господарських спорів, тобто спорів між підприємствами, установами та організаціями, які виникають при укладенні та виконанні господарських договорів (ст. 1 ГПК).

Отже, категорії договір і господарський договір співвідносяться як **загальне і особливе**.

Як особлива категорія господарського законодавства і права України господарський договір має певну правову основу. Господарські договори в Україні з прийняттям ГК регулюються:

а) загальними статтями ЦК: (про зобов'язання, договір, зобов'язання, що випливають з договорів;

б) спеціальними статтями ЦК: (купівля-продаж, поставка, контракція сільськогосподарської продукції; постачання енергетичних та інших видів ресурсів, лізинг, підряд, будівельний підряд, виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт, перевезення, транспортне експедирування, зберігання на товарному складі, позика, кредит, банківський вклад, банківський рахунок, факторинг, комерційна концесія тощо);

в) НПА господарського законодавства: ГКУ, ЗУ про окремі види господарської діяльності (інвестиційну, зовнішньоекономічну, транспортну тощо).

Певну групу становлять нормативні акти колишнього Союзу РСР, які регулюють ті господарські договори, які повністю або частково не врегульовані законодавством України. Зокрема, це договори поставки продукції виробничо-технічного призначення та товарів народного споживання; договори перевезення вантажів внутрішнім водним транспортом;

Господарський процесуальний кодекс України містить загальне правило про те, що спори, які виникають при укладанні господарських договорів (ст. 10) можуть бути подані на вирішення господарського суду, визначає процедуру досудового врегулювання спорів, що виникають у разі зміни та розірвання певної категорії госпдоговорів (ст. 11), а також регулює процесуальні відносини щодо порушення позовного провадження з господарських спорів та їх вирішення.

Отже, у визначенні поняття господарського договору слід враховувати і загальні ознаки категорії майнового договору, і особливі його ознаки, відображені у господарському законодавстві.

Господарський договір – господарське правовідношення між двома або більше суб'єктами, змістом якого є їхні договірні зобов'язання діяти певним чином: передати (прийняти) майно, виконати роботи, надати послуги тощо.

Як спеціальна законодавчо-правова категорія господарський договір має особливі ознаки:

1)господарське законодавство регулює цей договір як таку угоду, яка має визначену економічну і правову мету. (досягнення необхідних господарських і комерційних результатів - виробництво і реалізація за плату продукції, виконання робіт і оплата їх результатів, надання платних послуг);

2)стосовно господарських договорів діють окремі правила щодо підстав їх укладання і змісту господарських договірних зобов'язань. (ті з них, які спрямовані на забезпечення пріоритетних потреб України в продукції, роботах та послугах, укладаються на підставі відповідних державних замовлень). Юридичною особливістю в такому разі є те, що зміст господарського договору, який укладається на підставі державного замовлення (державний контракт), обов'язково має відповідати цьому замовленню (ч.5 ст. 179 ГКУ). Але не всі госп. договори укладаються на підставі державного замовлення.;

3)закон обмежує коло суб'єктів, які можуть бути суб'єктами господарських договорів.

Отже, виходячи зі змісту ст. 626 ЦКУ **господарський договір** - це домовленість суб'єкта господарювання з іншими учасником відносин у сфері господарювання, спрямована на встановлення, зміну або припинення їх прав та обов'язків у сфері господарювання.

Теорія зобов'язального права **класифікує господарські договори** за кількома критеріями:

За суб'єктним складом розрізняють дво- і багатосторонні договори.

Прикладом першого є поставка продукції (сторони - постачальник і

покупець – ст. 265 ГК). Прикладом другого договору є перевезення вантажів: у ньому беруть участь перевізник, вантажовідправник і вантажоодержувач - особа, уповноважена на одержання вантажу (ст. 307 ГК).

Залежно від юридичної підстави укладення договору розрізняють два різновиди господарських договорів:

господарські договори, які укладаються на *підставі державних замовлень* і зміст яких повинен відповідати цим замовленням (плановані договори). Ці господарські договори визначені і регулюються як державні контракти. Особливою їхньою ознакою є те, що держава гарантує оплату продукції, робіт, послуг за державними контрактами, а також те, що держава може надавати економічні пільги виконавцям цих договорів.

господарські договори, які укладаються на поставку продукції, виконання робіт, надання послуг на підставі господарських намірів сторін (на основі вільного волевиявлення сторін), юридично виражених істотними умовами договорів (*регульовані договори*).

Залежно від способу виникнення розрізняють формальні, реальні і консенсуальні господарські договори.

Для укладання формального господарського договору необхідні два моменти: узгодження волевиявлення сторін (консенсус) та вираження волі у певній (загалом визначеній законом) формі. Форма господарських договорів письмова, причому здебільшого регулюється імперативними нормами.

Для укладання реального господарського договору необхідні не тільки узгодження волі сторін, а й передача речі - об'єкта договору.

Консенсуальні договори - це такі господарські договори, які виникають в момент реальних намірів сторін, недвозначно виражених словами або конклюдентними діями. Консенсуальні господарські договори повинні мати письмову форму.

За способом оферти і визначення змісту розрізняють:

договори приєднання - це господарські договори, у яких одна сторона наперед встановлює умови майбутнього договору у формулярах або інших стандартних формах. Другій стороні залишається або прийняти їх у цілому, або не вступати в договір (перевезення вантажів, страхування тощо). Друга сторона не може запропонувати свої умови договору;

договори, зміст яких сторони визначають при їх укладанні.

За змістом істотних умов розрізняють прості і складні господарські договори.

Прості договори мають у своєму тексті майнові елементи лише одного виду договору: поставки, міни, перевезення і т. ін..

У складних господарських договорах поєднуються майнові елементи двох і більше договорів. Наприклад, у договорі підряду на капітальне будівництво - поставка, підряд, майновий найм.

За регулятивними функціями розрізняють:

Попередні і основні господарські договори.

Попередній договір визначає умови, на яких сторони зобов'язуються у певний строк, але не пізніше одного року з моменту укладення

попереднього договору, укласти основний господарський договір на умовах, передбачених попереднім договором. Такий договір є необхідним щодо тих господарських відносин, в яких для укладання основного договору треба здійснити ряд дій, без яких його неможливо укласти (підряд на капітальне будівництво складного об'єкта).

генеральні і поточні господарські договори. Перший укладається на весь період діяльності, яка регулюється.

Генеральний договір визначає істотні умови співробітництва сторін протягом усього періоду здійснення відповідної діяльності.

Поточні (разові) договори укладаються на підставі генерального договору як такі, що розраховані на певні (короткі) проміжки часу. Поточні договори, як правило, не включають умов, не передбачених генеральним договором, інакше це був би новий (окремий) договір.

Нормативна класифікація господарських договорів здійснюється за предметною ознакою, тобто залежно від видів майнових відносин, які є предметом відповідних договорів. закон розрізняє господарські договори на передачу майна у власність (господарське відання, оперативне управління), на передачу майна у строкове оплатне користування, на виконання робіт, на перевезення вантажів (транспортні господарські договори) та надання інших господарських послуг.

II ПИТАННЯ

ЗАГАЛЬНИЙ ПОРЯДОК УКЛАДАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ДОГОВОРІВ.

Господарський договір вважається укладеним, якщо між сторонами у передбачених законом порядку та формі досягнуто згоди щодо усіх його істотних умов. Істотними є умови, визнані такими за законом чи необхідні для договорів даного виду, а також умови, щодо яких на вимогу однієї із сторін повинна бути досягнута згода.

При укладенні господарського договору сторони зобов'язані у будь-якому разі погодити предмет, ціну та строк дії договору. Господарський договір за загальним правилом викладається у формі єдиного документа, підписаного сторонами та скріпленого печатками. Допускається укладення господарських договорів у спрощений спосіб, тобто шляхом обміну листами, факсограмами, телеграмами, телефонограмами тощо, а також шляхом підтвердження прийняття до виконання замовлень, якщо законом не встановлено спеціальні вимоги до форми та порядку укладення даного виду договорів.

Проект договору може бути запропонований будь-якою з сторін. У разі якщо проект договору викладено як єдиний документ, він надається другій стороні у двох примірниках.

Сторона, яка одержала проект договору, у разі згоди з його умовами оформляє договір відповідно до вимог частини першої цієї статті і повертає один примірник договору другій стороні або надсилає відповідь на лист, факсограму тощо у двадцятиденний строк після одержання договору.

За наявності заперечень щодо окремих умов договору сторона, яка одержала проект договору, складає протокол розбіжностей, про що робиться застереження у договорі, та у двадцятиденний строк надсилає другій стороні два примірники протоколу розбіжностей разом з підписаним договором.

Сторона, яка одержала протокол розбіжностей до договору, зобов'язана протягом **двадцяти днів** розглянути його, в цей же строк вжити заходів для врегулювання розбіжностей з другою стороною та включити до договору всі прийняті пропозиції, а ті розбіжності, що залишились нерегульованими, передати в цей же строк до суду, якщо на це є згода другої сторони.

У разі досягнення сторонами згоди щодо всіх або окремих умов, зазначених у протоколі розбіжностей, така згода повинна бути підтверджена у письмовій формі (протоколом узгодження розбіжностей, листами, телеграмами, телетайпограмами тощо). Якщо сторона, яка одержала протокол розбіжностей щодо умов договору, заснованого на державному замовленні або такого, укладення якого є обов'язковим для сторін на підставі закону, або сторона — виконавець за договором, що в установленому порядку визнаний монополістом на певному ринку товарів (робіт, послуг), яка одержала протокол розбіжностей, не передасть у зазначений двадцятиденний строк до суду розбіжності, що залишились нерегульованими, то пропозиції другої сторони вважаються прийнятими. У

разі якщо сторони не досягли згоди з усіх істотних умов господарського договору, такий договір вважається **неукладеним (таким, що не відбувся)**.

ІІІ ПИТАННЯ ПОРЯДОК ЗМІНИ ТА РОЗІРВАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ДОГОВОРІВ.

Порядок зміни та розірвання господарських договорів

Зміна та розірвання господарських договорів в односторонньому порядку не допускаються, якщо інше не передбачено законом або договором.

Сторона договору, яка вважає за необхідне змінити або розірвати договір, повинна надіслати пропозиції про це другій стороні за договором.

Сторона договору, яка одержала пропозицію про зміну чи розірвання договору, у двадцятиденний строк після одержання пропозиції повідомляє другу сторону про результати її розгляду.

У разі якщо сторони не досягли згоди щодо зміни (розірвання) договору або у разі неодержання відповіді у встановлений строк з урахуванням часу поштового обігу, заінтересована сторона має право передати спір на вирішення суду.

Якщо судовим рішенням договір змінено або розірвано, договір вважається зміненим або розірваним з дня набрання чинності даним рішенням, якщо іншого строку набрання чинності не встановлено за рішенням суду.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ

Укладення господарських договорів між суб'єктами господарської (підприємницької) діяльності зумовлює необхідність набуття ними цього статусу шляхом їх державної реєстрації, процедура проведення якої розглядалася вище.

Предметом господарського договору є майново-господарські зобов'язання сторін, необхідність оформлення яких зумовлює існування господарського договору.

Згідно з ч. 1 ст. 175 ГК України майново-господарськими визнаються цивільно-правові зобов'язання, що виникають між учасниками господарських відносин при здійсненні господарської діяльності, в силу яких зобов'язальна сторона повинна вчинити певну господарську дію на користь другої сторони або утриматися від певної дії, а управнена сторона має право вимагати від зобов'язальної сторони виконання її обов'язку.

Господарським зобов'язання, відповідно, стає у разі, коли воно виникає з приводу чи у зв'язку зі здійсненням суб'єктами господарської (зокрема підприємницької) діяльності, ознаки якої наводяться у ст. 3 (ст. 42) ГК України.

Таким чином, господарським є договір, укладений між суб'єктами господарської (в тому числі підприємницької) діяльності або між: одним чи декількома такими особами і негосподарючою юридичною особою з

приводу чи у зв'язку зі здійсненням ними господарської (зокрема підприємницької) діяльності.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

Питання для самостійної роботи:

1. Зробити порівняльну характеристику підстав укладання господарського договору.
2. Охарактеризувати істотні умови господарського договору.
3. Вказати відмінності в порядку встановлення в договорі звичайних та випадкових умов.
4. Визначити особливості укладання попередніх договорів.
5. Охарактеризувати порядок та особливості укладання господарських договорів за державним замовленням.
6. Пояснити особливості укладання господарських договорів на основі вільного волевиявлення сторін, примірних і типових договорів.
7. Охарактеризувати особливості укладання господарських договорів на біржах, ярмарках та публічних торгах.
8. Визначити порядок укладання організаційно-господарських договорів.
9. Охарактеризувати порядок укладання господарських договорів за рішенням суду.

Контрольні питання:

1. Визначення та ознаки господарського договору.
2. Загальні умови укладання договорів, що породжують господарські зобов'язання.
3. Форма господарського договору.
4. Зміст господарського договору.
  - 4.1. Істотні умови господарського договору.
  - 4.2. Звичайні умови господарського договору.
  - 4.3. Випадкові умови господарського договору.
  - 4.4. Універсальна модель господарського договору.
5. Порядок зміни та розірвання господарських договорів.

ТЕМА № 2. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

(4 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

Вступ.

1. Визначення, ознаки і види господарсько-правової відповідальності
2. Мета, функції та принципи господарсько-правової відповідальності
3. Підстави та межі господарсько-правової відповідальності
4. Строки реалізації господарсько-правової відповідальності
5. Господарські санкції як правові засоби відповідальності у сфері господарювання.

Висновки.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради (ВВР) України. – 1996. – № 30. – Ст. 141 (з наступними змінами та доповненнями *).
2. Цивільний кодекс України, прийнятий 16 січня 2003 р. № 435-IV // ВВР України. – 2003. – №№ 40-44. – Ст. 356.
3. Господарський кодекс України, прийнятий 16 січня 2003 р. № 436-IV // ВВР України. – 2003. – №№ 18-22. – Ст. 144.
4. Господарський процесуальний кодекс України, прийнятий 06 листопада 1991 р. № 1798-XII // ВВР України. – 1992. – № 6. – Ст. 56.
5. Закон України “Про ціни і ціноутворення” від 3 грудня 1990 р. №507-XII // ВВР УРСР. – 1990. – №52. – Ст. 650.
6. Закон України від 16.04.1991 р. «Про зовнішньоекономічну діяльність» // ВВР УРСР. - 1991. - № 29. - Ст. 377.
7. Закон України „Про захист прав споживачів” від 12 травня 1991 року (в редакції Закону №3161-IV від 01 грудня.2005 р.) // ВВР України. – 2006. - № 7. - Ст. 84.
8. Закон України від 24.02.1994 р. «Про міжнародний комерційний арбітраж» // ВВР України. - 1994. - № 25. - Ст. 198.
9. Закон України „Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань” від 22 листопада 1996 року // ВВР України. – 1997. - № 5. - Ст. 28.
10. Закон України від 07.03.1996 р. «Про страхування» (в ред. Закону від 04.10.2001 р.) // ВВР України. - 2002. - № 7. - Ст. 50.
11. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження «Порядку визначення розміру збитків від розкрадання, нестачі, знищення (псування) матеріальних цінностей» від 22 січня 1996 р № 116 // ЛІГА-Бізнесінформ. Українська мережа ділової інформації (www.liga.net).

12. Постанова Кабінету Міністрів України «Про порядок сплати і розмір неустойки за повну або часткову несплату покупцями коштів за об'єкти приватизації» від 21 вересня 1997 р. // ЛІГА-Бізнесінформ. Українська мережа ділової інформації (www.liga.net).

13. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати», затверджений наказом Мінфіну України від 31 грудня 1999 р. // ЛІГА-Бізнесінформ. Українська мережа ділової інформації (www.liga.net).

14. Актуальні проблеми господарського права: навч. посіб. / за ред. В.С. Щербини. – К.: Юрінком Інтер, 2012. – 528 с.

15. Господарське право: Підручник / О.П. Подцерковний, О.О. Квасніцька, А.В. Смітюх та ін.; За ред. О.П. Подцерковного, — Х.: Одіссей, 2012. — 640 с.

16. Господарський кодекс України: Науково-практичний коментар / О.І. Харитонова, Є. О. Харитонов, В.М. Коссак та ін.; За ред. О.І. Харитонів. — Х.: Одіссей, 2007. — 832 с.

17. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України: 3-е вид., перероб. і допов. / За заг. ред. Г.Л. Знаменського, В.С. Щербини; Кол. авт.: О.А. Беяневич, О.М. Вінник, В.С. Щербина та ін.;— К.: Юрінком Інтер, 2012. — 776 с.

18. Посполітак В.В., Ханік-Посполітак Р.Ю. Аналіз наявних суперечностей та неузгодженостей між Цивільним та Господарським кодексами України. – К.: Видавництво „Реферат”, 2005. – 264 с.

19. Проблемні питання у застосуванні Цивільного і Господарського кодексів України / Під редакцією Яреми А.Г., Ротаня В.Г. – К.: Реферат, 2005. – 336 с.

20. Смолин Г.В. // Господарське право України. Особлива частина: Навчальний посібник. — Л. 2010 р. — 267 с.

21. Судова практика Верховного Суду України з господарських справ. – Х.: Одіссей, 2012. – 608 с.

22. Щербина В.С. Господарське право: підручник / В.С.Щербина. — 5-те вид., перероб. і допов. — К.: Юрінком Інтер, 2012. — 600 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Мета лекції полягає у комплексній характеристиці господарсько-правової відповідальності.

Виходячи з вказаної мети, слід вирішити наступні *завдання*:

1) надати визначення, ознаки і види господарсько-правової відповідальності;

2) виявити мету, функції та принципи господарсько-правової відповідальності;

3) встановити підстави та межі господарсько-правової відповідальності;

4) визначити строки реалізації господарсько-правової відповідальності;

5) схарактеризувати господарські санкції як правові засоби відповідальності у сфері господарювання.

ВСТУП

Одним з основних принципів господарських відносин, який виник із звичаїв ділового обороту, є належне виконання зобов'язань відповідно до умов договору або чинного законодавства. Проте, на жаль, відсутність правопорушень - це ідеальний, а не реальний стан суспільного (в тому числі економічного) життя. Господарське правопорушення – це протиправна дія або бездіяльність суб'єкта господарських відносин, яка не відповідає вимогам норм господарського права, не узгоджується з юридичними обов'язками зазначеного суб'єкта, а також порушує суб'єктивні права та законні інтереси іншого учасника цих відносин або третіх осіб. Відповідно до ч. 1 ст. 216 ГК України учасники господарських відносин несуть господарсько-правову відповідальність за правопорушення у сфері господарювання шляхом застосування до правопорушників господарських санкцій на підставах та в порядку, передбачених цим Кодексом, іншими законами та договором.

І ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ, ОЗНАКИ І ВИДИ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Відповідно усталеної у вітчизняному правознавстві позиції, *юридична відповідальність у господарському праві* – це комплексний правовий інститут, який має свій особливий предмет юридичного регулювання – *господарські правопорушення*. Оскільки це відповідальність за господарські правопорушення (правопорушення, вчинені у сфері господарської діяльності), санкції за них визначені у господарському законодавстві. Такий вид відповідальності визначається як *господарсько-правова відповідальність*, якій властиві особливі *ознаки*.

В цілому, слід зазначити, що господарсько-правовій відповідальності властиві як загальні – *родові* ознаки юридичної відповідальності, так і особливі - *видові* ознаки, притаманні саме відповідальності за правопорушення у сфері господарювання.

До *родових ознак* слід віднести:

- юридична підстава – закон (проте не в усіх випадках);
- фактична підстава застосування господарсько-правової відповідальності – правопорушення;
- зміст – негативні наслідки, що зазнає порушник (застосовуються до порушника);
- можливість застосування державного примусу для покладення на порушника господарсько-правової відповідальності.

Характерними (*видовими*) *ознаками* господарсько-правової відповідальності є:

- сфера застосування - господарські правовідносини (господарсько-майнові та/або господарсько-організаційні);
- юридична підстава - акти господарського законодавства та

господарські договори;

- фактичні підстави - господарське правопорушення, склад якого залежить від виду (форми) господарсько-правової відповідальності;

- презумпція вини порушника та особливість визначення вини (про що йтиметься далі);

- суб'єктами господарсько-правової відповідальності є учасники господарських правовідносин (суб'єкти господарювання, суб'єкти господарсько-організаційних повноважень, засновники та учасники господарських організацій, власники майна суб'єктів господарювання; контрагенти суб'єктів господарювання за господарськими договорами);

- спрямованість господарсько-правової відповідальності переважно на майнову базу порушника і лише в окремих випадках - на особу порушника (примусова реорганізація та примусова ліквідація);

- змістом господарсько-правової відповідальності є заходи впливу (санкції) - майнової (відшкодування збитків, штрафні санкції, конфіскація) та/ або організаційної (призупинення дії або анулювання ліцензій, скасування відомостей державної реєстрації, примусова реорганізація та ін.) спрямованості, що відбиваються на економічних інтересах порушника;

- порядок застосування залежно від виду та форми господарсько-правової відповідальності: а) судовий б) претензійно-позовний (ст. 222 ГК України); в) безпосередньо кредитором в оперативному порядку (ст. 235 ГК України); г) спеціальний – уповноваженими органами - ст. 238 ГК України).

Господарсько-правова відповідальність - це майново-організаційні за змістом і юридичні за формою заходи впливу на економічні інтереси учасників господарських правовідносин у разі вчинення ними господарського правопорушення.

Як випливає з положень Господарського кодексу, розробники якого скрупульозно підійшли до класифікації **видів** господарської відповідальності, учасники господарських відносин – підприємці, різні підприємства, установи, організації тощо – за правопорушення в сфері господарювання мають нести відповідальність шляхом застосування до них *господарських санкцій*.

Загальновідомий термін «санкція» походить від латинського «sanctio» - найсуворіша постанова. Поняття господарських санкцій та їх виділення в окрему самостійну групу є новелою у законодавстві й охоплює широке коло заходів, перелік та порядок застосування яких встановлено Господарським кодексом України та спеціальними законами.

За ГК України **господарськими санкціями** визнаються заходи впливу на правопорушника в сфері господарювання, в результаті застосування яких для нього настають несприятливі економічні та/ або правові наслідки. Кодекс виділяє декілька видів таких санкцій, які різняться не тільки за правовою й економічною ознакою, але також за порядком і підставами застосування.

У сфері господарювання застосовуються такі **види господарських санкцій**: відшкодування збитків; штрафні санкції; оперативно-господарські санкції. Крім зазначених до суб'єктів господарювання за порушення ними

правил здійснення господарської діяльності застосовуються *адміністративно-господарські санкції*, що суттєво відрізняються від інших господарських санкцій.

У цілому слід зазначити, що в юридичній літературі можна знайти різні точки зору щодо співвідношення понять «господарсько-правова відповідальність» та «господарсько-правові санкції», вони є дискусійними. Загалом, *санкції* у сфері господарювання можна *класифікувати* за різними критеріями.

1. *За критерієм змісту впливу* - на грошові (сплата неустойки/штрафних санкцій, господарсько-адміністративний штраф, відшкодування збитків) та натуральні (заміна неякісної продукції на якісну).

2. *За критерієм безпосередньої спрямованості* - на майнові (конфіскація, сплата неустойки/штрафних санкцій, відшкодування збитків, господарсько-адміністративний штраф) та організаційні (господарсько-організаційні, оперативно-господарські санкції).

3. *За характером порушених відносин* - на: а) санкції, що застосовуються у горизонтальних відносинах, тобто між рівноправними суб'єктами господарювання (сплата неустойки/штрафних санкцій, відшкодування збитків, оперативно-господарські санкції); б) санкції, що застосовуються у вертикальних відносинах, тобто між компетентним державним органом і суб'єктом господарювання (господарсько-правова конфіскація, господарсько-адміністративний штраф планово-госпрозрахункові санкції, господарсько-організаційні санкції); в) універсальні санкції, що застосовуються і в горизонтальних, і у вертикальних відносинах (відшкодування збитків; штрафні санкції та оперативно-господарські санкції).

4. *Залежно від виду порушених відносин* - на: санкції, що застосовуються в договірних відносинах (відшкодування збитків, штрафні, оперативно-господарські), і санкції, що застосовуються в позадоговірних відносинах (відшкодування збитків, адміністративно-господарські санкції).

5. *Залежно від інституту господарського законодавства*, норми якого передбачають застосування господарсько-правової відповідальності, розрізняють: відповідальність за порушення антимонопольно-конкурентного законодавства; відповідальність у сфері капітального будівництва; відповідальність в галузі зовнішньоекономічної діяльності; відповідальність в галузі транспорту; відповідальність на ринку цінних паперів; та ін.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ

Господарсько-правова відповідальність - це майново-організаційні за змістом і юридичні за формою заходи впливу на економічні інтереси учасників господарських правовідносин у разі вчинення ними господарського правопорушення.

Таким чином, у сфері господарювання застосовується специфічний вид юридичної відповідальності, який іменується *господарсько-правовою* та

опосередковується *господарсько-правовими санкціями*. Саме вони виступають одним з основних засобів забезпечення належного виконання зобов'язань у сфері господарювання, що стимулює зміцнення майнового стану учасників господарських відносин, формування в них впевненості в реалізації поставлених завдань і, зрештою, стабілізує загалом економіку країни.

У сфері господарювання застосовуються такі *види господарських санкцій*: *відшкодування збитків*; *штрафні санкції*; *оперативно-господарські санкції*. Крім зазначених до суб'єктів господарювання за порушення ними правил здійснення господарської діяльності застосовуються *адміністративно-господарські санкції*, що суттєво відрізняються від інших господарських санкцій.

II ПИТАННЯ

МЕТА, ФУНКЦІЇ ТА ПРИНЦИПИ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Відповідно закріплених у ч. 2 ст. 216 ГК України положень, *метою* застосування господарських санкцій визначено захист прав і законних інтересів громадян, організацій та держави, зокрема й відшкодування збитків учасникам господарських відносин, завданих внаслідок правопорушення, та забезпечення правопорядку у сфері господарювання.

Таким чином, однією з основних цілей господарсько-правової відповідальності є забезпечення правопорядку в сфері економіки (в господарських відносинах). У функціональному ж відношенні господарсько-правова відповідальність покликана стимулювати належне виконання господарських та інших зобов'язань.

Господарсько-правова відповідальність як невід'ємна складова забезпечення господарського правопорядку виконує важливі *функції*, що визначаються як напрямок її дії, господарський результат застосування господарсько-правової відповідальності.

Господарсько-правова відповідальність виконує наступні *функції*:

компенсаційно-відбудовна

попереджувальна функція

сигнальна функція

інформаційна функція;

штрафна функція.

Реалізації мети й функцій господарсько-правової відповідальності сприяють принципи, на яких базується господарсько-правова відповідальність. Відповідно основних засад, визначених у ч. 3 ст. 218 ГК України, господарсько-правова відповідальність базується на наступних *принципах*, згідно з якими:

потерпіла сторона має право на відшкодування збитків незалежно від того, чи є застереження про це в договорі;

передбачена законом відповідальність виробника (продавця) за недоброякісність продукції застосовується також незалежно від того, чи є застереження про це в договорі;

сплата штрафних санкцій за порушення зобов'язання, а також відшкодування збитків не звільняють правопорушника без згоди другої сторони від виконання прийнятих зобов'язань у натурі;

у господарському договорі неприпустимі застереження щодо виключення або обмеження відповідальності виробника (продавця) продукції.

Зважаючи на вказане слід зазначити, що, по-перше, потерпіла сторона має право на відшкодування збитків незалежно від того, чи є застереження про це в договорі. Це означає, що потерпіла сторона в будь-якому випадку має право на відшкодування збитків, яке здійснюється відповідно до глави 25 цього Кодексу, а також глави 82 ЦК України. Необхідність у застосуванні ще й норм Цивільного кодексу спричинена тим, що коментованим Кодексом закріплено лише право суб'єкта господарювання на відшкодування матеріальних збитків, а не шкоди, яка включає також і немайнові (моральні) втрати. Компенсування моральної шкоди також є правом потерпілої сторони, яке не може бути обмежене, тому воно відбувається за правилами ст. ст. 1166, 1167 ЦК України.

По-друге, у господарському договорі неприпустимі застереження щодо виключення або обмеження відповідальності виробника (продавця) за недоброякісність продукції. Ця норма розвиває положення Конституції України, що міститься в ст. 50, відповідно до якого одним із основних конституційних прав громадян є право споживачів на придбання товарів належної якості. Крім цього, відповідні норми містяться в Законі України «Про захист прав споживачів» (редакція від 1 грудня 2005 р.). У ст. 4 Закону споживачі під час придбання, замовлення або використання продукції, яка реалізується на території України, для задоволення своїх особистих потреб мають право: на захист своїх прав державою; належну якість продукції та обслуговування; безпечність продукції; необхідну, доступну, достовірну та своєчасну інформацію про продукцію, її кількість, якість, асортимент, а також про її виробника (виконавця, продавця); відшкодування шкоди (збитків), завданих дефектною чи фальсифікованою продукцією або продукцією неналежної якості, а також майнової та моральної (немайнової) шкоди, заподіяної небезпечною для життя і здоров'я людей продукцією у випадках, передбачених законодавством, тощо. Положення Закону доповнюють і конкретизують положення Конституції України, а також формулюють це право. Законом визначено також поняття належної якості товару як властивість продукції, яка відповідає вимогам, встановленим для цієї категорії продукції в нормативно-правових актах і нормативних документах, та умовам договору зі споживачем.

Отже, відповідно зазначених положень, потерпілий від господарського правопорушення у будь-якому разі вправі вимагати поновлення своєї порушеної майнової сфери, що досягається відшкодуванням збитків. Крім

того, відповідальність виробника (продавця) продукції, внаслідок її важливої суспільно-економічної значущості через широке коло публічних договорів, повинна застосовуватися незалежно від окремого застереження про це у конкретному договорі. Тим більше, що публічні договори часто укладаються в усній формі або шляхом здійснення конклюдентних дій.

По-третє, сплата штрафних санкцій за порушення зобов'язання, а також відшкодування збитків не увільняють правопорушника без згоди другої сторони від виконання прийнятих зобов'язань у натурі.

При цьому, керуючись цим принципом, слід мати на увазі, що не виключаються випадки, коли при повному невиконанні зобов'язання в натурі та стягненні внаслідок цього штрафних санкцій і збитків понесені кредитором витрати повністю компенсуються сплаченими боржником сумами; законодавством може бути встановлено звільнення боржника в такому разі від виконання зобов'язання в натурі. Наприклад, якщо перевізник повністю відшкодував вартість втраченого вантажу, він не зобов'язаний виконувати договір перевезення в натурі.

Принцип, відповідно до якого в господарському договорі неприпустимі застереження щодо виключення або обмеження відповідальності виробника (продавця) продукції, є, певною мірою, підсумком усіх попередніх принципів.

Вказаний принцип можна визначити як принцип імперативності відповідальності виробника (продавця) продукції. Він введений в інтересах покупців (споживачів) продукції і спрямований на захист їх інтересів у господарських відносинах з виробниками (продавцями). Зазначене в ньому правило унеможливорює уникнення учасником господарських відносин відповідальності за випуск (продаж) недоброякісної продукції шляхом внесення відповідного застереження до договору, оскільки воно вважатиметься недійсним як таке, що суперечить ч. 3 ст. 216 ГК України.

Водночас, слід зазначити, що, оскільки наведені принципи певною мірою суперечать загальним засадам цивільного законодавства, передбаченим ст. 3 ЦК України (зокрема, принципу свободи договору), вони можуть бути застосовані лише у випадках, коли йдеться тільки про майнові відносини, стосовно яких законом передбачені особливості регулювання (частина 2 ст. 9 ЦК України).

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ

Отже, *метою* застосування господарських санкцій визначено захист прав і законних інтересів громадян, організацій та держави, зокрема й відшкодування збитків учасникам господарських відносин, завданих внаслідок правопорушення, та забезпечення правопорядку у сфері господарювання.

Господарсько-правова відповідальність як невід'ємна складова забезпечення господарського правопорядку виконує важливі *функції*, що визначаються як напрямок її дії, господарський результат застосування

господарсько-правової відповідальності.

Господарсько-правова відповідальність виконує наступні *функції*: *компенсаційно-відбудовна; попереджувальна; сигнальна; інформаційна; штрафна.*

Реалізації мети й функцій господарсько-правової відповідальності сприяють *принципи*, на яких базується господарсько-правова відповідальність, відповідно основних засад, визначених у ч. 3 ст. 218 ГК України.

ІІІ ПИТАННЯ

ПІДСТАВИ ТА МЕЖІ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Господарсько-правова відповідальність настає лише за наявності відповідних *підстав*. Розрізняють *юридичні* та *фактичні* підстави господарсько-правової відповідальності.

Юридичні підстави - той правовий документ, що характеризує певну поведінку суб'єкта господарювання як протиправну і передбачає за неї форму і розмір відповідальності: такими підставами в господарському праві є закон і договір.

Фактичні підстави - це ті життєві ситуації, що характеризуються законом або договором як неправомірні. Такі ситуації іменуються складом господарського правопорушення.

Своєрідність господарсько-правової відповідальності полягає в тому, що склад об'єктивної сторони господарського правопорушення залежить від виду такої відповідальності. Особливості притаманні й суб'єктивній стороні правопорушення (зокрема вині).

Згідно положень ст. 218 ГК України *підставою* господарсько-правової відповідальності учасника господарських відносин є вчинене ним *правопорушення в сфері господарювання*.

Під правопорушенням, яке є підставою для господарсько-правової відповідальності, слід розуміти порушення учасником господарських відносин норм законів (підзаконних нормативних актів), що регулюють господарські відносини, або порушення умов договору при виконанні взятих на себе зобов'язань.

Таким чином, *господарське правопорушення* - це протиправна дія або бездіяльність суб'єкта господарських відносин, яка не відповідає вимогам норм господарського права, не узгоджується з юридичними обов'язками зазначеного суб'єкта, порушує суб'єктивні права іншого учасника відносин, або третіх осіб.

Отже, поняттям правопорушення у сфері господарювання охоплюється будь-яка невідповідність поведінки учасника господарських відносин обов'язкам, покладеним на нього господарським зобов'язанням або актами законодавства. Отже, правопорушення у сфері господарювання може бути за своєю сутністю і порушенням зобов'язання (ст. 610 ЦК України), і

адміністративним правопорушенням.

Господарські правопорушення можна *класифікувати* за видами, і систематизувати в окремі групи за певними критеріями.

Так, залежно від юридичної підстави (тобто які юридичні норми порушені) розрізняються *договірні* та *позадоговірні* правопорушення.

Учасник господарських відносин відповідає за невиконання або неналежне виконання господарського зобов'язання чи порушення правил здійснення господарської діяльності, якщо не доведе, що ним вжито усіх залежних від нього заходів для недопущення господарського правопорушення. У разі якщо інше не передбачено законом або договором, суб'єкт господарювання за порушення господарського зобов'язання несе господарсько-правову відповідальність, якщо не доведе, що належне виконання зобов'язання виявилось неможливим внаслідок дії непереборної сили, тобто надзвичайних і невідворотних обставин за даних умов здійснення господарської діяльності. Не вважаються такими обставинами, зокрема, порушення зобов'язань контрагентами правопорушника, відсутність на ринку потрібних для виконання зобов'язання товарів, відсутність у боржника необхідних коштів (ст.218 ГК України).

Загалом, як і будь-яка інша юридична відповідальність, господарсько-правова відповідальність ґрунтується на певних правових *підставах*. Це, по-перше, *нормативні підстави*, тобто сукупність норм права про відповідальність суб'єктів господарських відносин.

Другою правовою підставою є *господарська правосуб'єктність* правопорушника (боржника) і потерпілого (кредитора). Сторонами правовідносин щодо застосування відповідальності цього виду можуть бути підприємства, установи, організації, інші юридичні особи незалежно від форми власності майна, організаційно-правових форм, тобто особи, що мають право звертатися до суду за захистом своїх порушених або оспорюваних прав та охоронюваних законом інтересів.

Третя підстава називається *юридико-фактичною*. Це протиправні дії або бездіяльність особи - господарського правопорушника, що порушують права і законні інтереси потерпілої особи (кредитора) чи заважають їх реалізації.

Межі господарсько-правової відповідальності, а також випадки зменшення розміру та звільнення від відповідальності встановлюються ГК, ЦК, іншими законами України.

Сторони зобов'язання можуть передбачити певні обставини, які через надзвичайний характер цих обставин є підставою для звільнення їх від господарської відповідальності у випадку порушення зобов'язання через дані обставини, а також порядок засвідчення факту виникнення таких обставин” (ст. 219 ГК України).

До порушників господарських зобов'язань застосовуються господарсько-правові санкції. Господарсько-правові санкції - це негативний економічний вплив на правопорушника, щоб стимулювати його виконати зобов'язання. Цю відповідальність застосовують лише в правовій формі,

якою є передбачені законом або договором майнові (економічні за змістом) санкції.

Види господарсько-правової відповідальності розрізняють залежно від видів господарських правопорушень і санкцій, встановлених за ці правопорушення. За цим критерієм у теорії господарського права розрізняють: відшкодування збитків; штрафні санкції; оперативно-господарські санкції; конфіскація; господарсько-адміністративні штрафи; планово-госпрозрахункові (оціночні) санкції; господарсько-організаційні санкції.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ

Господарсько-правова відповідальність настає лише за наявності відповідних *підстав*. Розрізняють *юридичні* та *фактичні* підстави господарсько-правової відповідальності.

Юридичні підстави - той правовий документ, що характеризує певну поведінку суб'єкта господарювання як протиправну і передбачає за неї форму і розмір відповідальності: такими підставами в господарському праві є закон і договір.

Фактичні підстави - це ті життєві ситуації, що характеризуються законом або договором як неправомірні. Такі ситуації іменуються складом господарського правопорушення.

Своєрідність господарсько-правової відповідальності полягає в тому, що склад об'єктивної сторони господарського правопорушення залежить від виду такої відповідальності. Особливості притаманні й суб'єктивній стороні правопорушення (зокрема вині).

Межі господарсько-правової відповідальності визначено у ст. 219 ГК України, відповідно якої „за невиконання або неналежне виконання господарських зобов'язань чи порушення правил здійснення господарської діяльності правопорушник відповідає належним йому на праві власності або закріпленім за ним на праві господарського відання чи оперативного управління майном, якщо інше не передбачено цим Кодексом та іншими законами. Засновники суб'єкта господарювання не відповідають за зобов'язаннями цього суб'єкта, крім випадків, передбачених законом або установчими документами про створення даного суб'єкта.

IV ПИТАННЯ СТРОКИ РЕАЛІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Господарсько-правові санкції застосовуються до порушника протягом встановлених законом строків. Строки реалізації господарсько-правової відповідальності визначено у ст. 223 ГК України. В ній зокрема зазначено, що при реалізації в судовому порядку відповідальності за правопорушення у сфері господарювання застосовуються загальний та скорочені строки позовної давності, передбачені ЦК України, якщо інші строки не встановлено

ГК. Строки застосування адміністративно-господарських санкцій до суб'єктів господарювання встановлюються ГК України.

Відповідно до ст. 256 ЦК України, позовна давність – це строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу.

Ст. 257 ЦК України встановлює загальний строк позовної давності в 3 роки. Загальним цей строк називається тому, що застосовується до всіх правовідносин, за винятком тих, для яких законом встановлені інші, більш короткі, або більш тривалі строки.

Загальний строк позовної давності в 3 роки витримав перевірку часом. Практика свідчить, що саме такий строк дозволяє судам об'єктивно розглянути спір, з'ясувати реальні обставини справи та винести справедливе рішення. Крім того, у більшості випадків такий строк вважається достатнім для того, щоб особа змогла оцінити зміст і обсяг порушення свого права та звернутися до суду з вимогою про захист свого порушеного права.

Для окремих видів вимог законом може встановлюватися спеціальна позовна давність: скорочена або більш тривала порівняно із загальною позовною давністю. Такі спеціальні строки встановлено ст. 258 Цивільного кодексу України [2].

Так, позовна давність в один рік застосовується, зокрема, до вимог:

про стягнення неустойки (штрафу, пені);

спростування недостовірної інформації, вміщеної в засобах масової інформації. У цьому разі позовна давність обчислюється від дня вміщення цих відомостей у засобах масової інформації або від дня, коли особа довідалася або могла довідатися про ці відомості;

переведення на співвласника прав та обов'язків покупця в разі порушення переважного права купівлі частки в праві спільної часткової власності (ст. 364 ЦК України);

у зв'язку з недоліками проданого товару (ст. 683 ЦК України);

про розірвання договору дарування (ст. 747 ЦК України);

у зв'язку з перевезенням вантажу, пошти (ст. 944 ЦК України);

про оскарження дій виконавця заповіту (ст. 1312 ЦК України).

Позовна давність у 5 років застосовується до вимог про визнання недійсним правочину, заподіяного під впливом насильства або обману, а позовну давність у 10 років використовують для вимог про застосування наслідків нікчемного правочину.

ВИСНОВКИ З ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ

Таким чином, господарсько-правові санкції застосовуються до порушника протягом встановлених законом **строків**:

строків позовної давності, передбачених ЦК (глава 19) та ГК (ч. 8 ст. 269, частини 2 і 6 ст. 315, ч. 3 ст. 322, ч. 5 ст. 324) - у разі застосування судового (претензійно-позовного) порядку;

спеціальних строків, що встановлюються ГК та/або спеціальними

законами у разі застосування адміністративно-господарських санкцій (ст. 250 ГК України), заходів відповідальності за порушення антимонопольно-конкурентного законодавства (ст. 42 Закону України «Про захист економічної конкуренції» та ін.).

V ПИТАННЯ ГОСПОДАРСЬКІ САНКЦІЇ ЯК ПРАВОВІ ЗАСОБИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Відповідно до частини 1 ст. 216 ГК України учасники господарських відносин несуть господарсько-правову відповідальність за правопорушення у сфері господарювання *шляхом застосування до правопорушників господарських санкцій* на підставах та в порядку, передбачених цим Кодексом, іншими законами та договором.

За ГК України **господарськими санкціями** визнаються заходи впливу на правопорушника в сфері господарювання, в результаті застосування яких для нього настають несприятливі економічні та/або правові наслідки.

Санкції у сфері господарювання можна *класифікувати* за різними критеріями. ГК України виділяє декілька видів таких санкцій, які різняться не тільки за правовою й економічною ознакою, але також за порядком і підставами застосування. Згідно ГК України у сфері господарювання застосовуються такі **види господарських санкцій**: *відшкодування збитків; штрафні санкції; оперативно-господарські санкції*. Крім зазначених до суб'єктів господарювання за порушення ними правил здійснення господарської діяльності застосовуються *адміністративно-господарські санкції*, що суттєво відрізняються за своєю юридичною природою від інших господарських санкцій.

Як вбачається із структури розділу V ГК України, на передній план вперше у законодавчій практиці поставлено саме таку *універсальну* санкцію, як *відшкодування збитків*.

Згідно ч. 2 ст. 217 ГК України **відшкодування збитків** є *видом господарських санкцій*. Натомість, для учасника господарських відносин, який потерпів від правопорушення, відшкодування збитків є *способом захисту його прав* та законних інтересів (ч. 2 ст. 20 ГК).

У ч. 2 ст. 224 ГК законодавець дає тлумачення і викладає свій погляд на поняття *збитків*, де зазначає, що під збитками розуміються витрати, зроблені управненою стороною, втрата або пошкодження її майна, а також не одержані нею доходи, які управнена сторона одержала б у разі належного виконання зобов'язання або додержання правил ведення господарської діяльності другою стороною.

Цивільний кодекс України також дає своє тлумачення поняття збитків, а саме: 1. Особа, якій завдано збитків у результаті порушення її цивільного права, має право на їх відшкодування. 2. Збитками є: 1) втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права

(реальні збитки); 2) доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода) (ст. 22 ЦК України).

При розгляді поняття збитків необхідно мати на увазі саме матеріальні аспекти їх виникнення. Тому не слід змішувати поняття *збитків* і *шкоди*. Остання може бути *матеріальною* і *нематеріальною*. Збитки ж є *матеріальною* шкодою, яка характеризується зовнішніми (фізичними) та внутрішніми (якісними) змінами майнової бази суб'єкта господарювання. Тому збитки в господарських правовідносинах - це вартісний (грошовий) вираз майнової шкоди, завданої противоправними діями (бездіяльністю) одного учасника таких відносин іншому. Інакше кажучи, це дійсний і об'єктивний факт, що існує незалежно від правової оцінки і від того, підлягають чи не підлягають за законом збитки відшкодуванню.

До складу збитків, що підлягають відшкодуванню особою, яка допустила господарське правопорушення, *включаються*: вартість втраченого, пошкодженого або знищеного майна, визначена відповідно до вимог законодавства; додаткові витрати (штрафні санкції, сплачені іншим суб'єктам, вартість додаткових робіт, додатково витрачених матеріалів тощо), понесені стороною, яка зазнала збитків внаслідок порушення зобов'язання другою стороною; неoderжаний прибуток (втрачена вигода), на який сторона, яка зазнала збитків, мала право розраховувати у разі належного виконання зобов'язання другою стороною; матеріальна компенсація моральної шкоди у випадках, передбачених законом (ч. 1 ст. 225 ГК України).

Слід зауважити, що Цивільний і Господарський кодекси не допускають, як правило, отримання кредитором прибутку в результаті відшкодування збитків, а передбачають поновлення майнового стану кредитора. Звідси впливає обов'язок суб'єкта, що вимагає відшкодування збитків, доказати наявність і розмір збитків – «розмір збитків, завданих порушенням зобов'язання, доказується кредитором» (ч. 2 ст. 623 ЦК України).

Безумовно, визначення *складу* та *розміру збитків* - справа складніша, ніж просто стягнення неустойки, штрафу та пені. Адже для цього необхідно виконати певні розрахунки і підкріпити їх відповідними доказами, які беззастережно підтверджували б їх реальний розмір на визначену дату. Однак незалежно від того, чи виникли всі види збитків чи лише деякі з них, розрахунок їх розміру необхідно проводити по кожному виду *окремо*, а отримані результати *підсумувати*.

На сьогодні, крім Господарського кодексу України, існує понад 40 законів, які містять положення про необхідність відшкодування збитків у сфері господарювання.

Відповідно положень, закріплених у ч. 1 ст. 230 ГК України ***штрафними*** визнаються *господарські санкції* у вигляді *грошової суми* (*неустойка, штраф, пеня*), яку учасник господарських відносин зобов'язаний сплатити у разі порушення ним правил здійснення господарської діяльності,

невиконання або неналежного виконання господарського зобов'язання.

Слід звернути увагу на необхідність розмежування: неустойки, штрафу та пені як *способів забезпечення виконання господарського зобов'язання* (ст. 199 ГК України), коли неустойка, штраф, пеня виконують стимулюючу функцію, спонукаючи боржника до належного виконання своїх обов'язків під загрозою застосування до нього заходів відповідальності; й стягнення неустойки, штрафу, пені як *санкцій за порушення господарського зобов'язання*, тобто як правового засобу відповідальності у сфері господарювання (ст. 217 ГК України).

Відповідно до ч. 1 ст. 199 ГК України до відносин щодо забезпечення виконання зобов'язань учасників господарських відносин застосовуються відповідні положення ЦК України, насамперед загальні положення про забезпечення виконання зобов'язання, встановлені його статтями 546—548. Проте немає підстав стверджувати, що норми ЦК України повністю поширюються на господарсько-правові штрафні санкції.

Ч. 1 ст. 230 ГК України, у розвиток поняття господарських санкцій (ст. 217 цього Кодексу), вказує на *три види штрафних санкцій*, які застосовуються в господарській діяльності, – *неустойку, штраф, пеню* (ч. 1 ст. 230 ГК України). При цьому слід зазначити, що до набуття Господарським кодексом України чинності штраф і пеня в ЦК УРСР виступали як видові поняття, об'єднані родовим поняттям неустойки (як загальне й особливе). Аналогічний підхід зберігся в сучасному цивільному праві. Так, згідно ч. 1 ст. 549 ЦК України „*неустойкою (штрафом, пенею) є грошова сума або інше майно, які боржник повинен передати кредиторowi у разі порушення боржником зобов'язання*”.

Таким чином, норма ч. 1 ст. 230 ГК України вступає в певне протиріччя з нормами ч. 1 ст. 549 ЦК України, оскільки з її змісту випливає, що штраф і пеня не є різновидами неустойки, а мають самостійний характер. При цьому норми ГК України не містять визначення неустойки як самостійного виду санкцій, не визначають її ознак і відмінних рис від двох інших видів – штрафу й пені, за винятком частини 4 ст. 231 ГК України. Водночас, у главі 26 ГК України не закріплено визначення штрафу та пені, як немає і обмежень щодо застосування пені як санкції за порушення лише грошових зобов'язань.

Отже, у ЦК України поняття неустойки вживається як узагальнююче (родове) стосовно понять штрафу та пені, іншими словами, як забезпечувальний інститут. За правилами ЦК штраф обчислюється у відсотках від суми невиконаного або неналежно виконаного зобов'язання (ч. 2 ст. 549), пеня — у відсотках від суми несвоєчасно виконаного грошового зобов'язання за кожен день прострочення виконання (ч. 3 ст. 549).

У ч. 1 ст. 230 ГК України та в окремих законодавчих актах поняття «неустойка» вживається у вузькому значенні (власне неустойка) як різновид штрафних санкцій.

Критерієм визначення *неустойки* за ГК України можна вважати метод обчислення. Так, відповідно ч. 4 ст. 231 ГК України у разі, якщо розмір штрафних санкцій законом не визначено, санкції застосовуються в розмірі,

передбаченому договором. При цьому розмір санкцій може бути встановлено договором:

у відсотковому відношенні до суми порушеного зобов'язання незалежного від строку прострочення (наприклад, 20% вартості поставленої продукції, що не відповідає вимогам щодо її якості);

у відсотковому відношенні до суми порушеного зобов'язання залежно від строку прострочення (наприклад, 0,1% несплаченої суми за кожний день прострочення);

в твердій сумі (застосовується рідко в зв'язку з інфляційними процесами в економіці);

в кратному розмірі до вартості товарів (робіт, послуг).

Крім вже зазначених засобів забезпечення виконання договірних зобов'язань, ГК України передбачає застосування договірних *оперативно-господарських санкцій*.

У ч. 1 ст. 235 ГК України зазначено: „за порушення господарських зобов'язань до суб'єктів господарювання та інших учасників господарських відносин можуть застосовуватися *оперативно-господарські санкції* — заходи оперативного впливу на правопорушника з метою припинення або попередження повторення порушень зобов'язання, що використовуються самими сторонами зобов'язання в односторонньому порядку».

Відкритий *перелік оперативно-господарських санкцій*, що сторони можуть застосовувати з відповідною фіксацією в договорі, передбачений ч. 1 ст. 236 ГК України. За своїми наслідками оперативно-господарські санкції, передбачені у даній статті, поділяються на: заходи, застосування яких приводить до зміни змісту господарського зобов'язання (прав та обов'язків сторін); односторонню відмову від виконання зобов'язання або відмову від прийняття зобов'язань, що фактично є розірванням договору; санкції, які зупиняють виконання зобов'язань до усунення недобросовісною стороною виявлених недоліків.

Викликає практичний інтерес порівняння перелічених санкцій із подібними заходами, передбаченими нормами цивільного законодавства, що передбачає: односторонню відмову від зобов'язання; розірвання договору; зміну умов зобов'язання.

При цьому розірвання договору або його зміна можливі при істотному порушенні за рішенням суду і в тому випадку, якщо сам договір подібних наслідків не передбачав.

Окрему увагу слід звернути на те, що у вигляді оперативно-господарської санкції норма п. 2 ч. 1 ст. 236 ГК України передбачає також списання з рахунку боржника в безакцептному порядку коштів, сплачених за неякісну продукцію. Однак, навряд кредитор зможе скористатися такою можливістю, тому що згідно із ст. 1071 ЦК України списання коштів з рахунку без розпорядження клієнта можливе лише на підставі рішення суду, а також у випадках, установлених договором між банком і клієнтом. Якщо боржник не встановив у договорі з банком таку підставу для списання, то виконання банком розпорядження про списання коштів у безакцептному

порядку неможливе, незалежно від того, чи передбачений такий захід в господарському договорі між кредитором і боржником.

Отже, господарсько-правова відповідальність, яка здійснюється шляхом застосування оперативно-господарських санкцій, має певні особливості.

Крім зазначених до суб'єктів господарювання за порушення ними правил здійснення господарської діяльності застосовуються *адміністративно-господарські санкції*, що суттєво відрізняються від інших господарських санкцій.

Адміністративно-господарські санкції - це заходи організаційно-правового або майнового характеру, спрямовані на припинення правопорушення суб'єкта господарювання та ліквідацію його наслідків, що застосовуються уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування у передбачених законом випадках.

Адміністративно-господарські характеризуються наступними ознаками:

- застосовуються за порушення норм законодавства у сфері господарської діяльності, а не за порушення договірних зобов'язань;

- повноваженнями щодо їх застосування наділені органи державної влади та органи місцевого самоврядування, до компетенції яких входить контроль за дотриманням відповідних актів законодавства у сфері господарської діяльності, а не контрагенти за господарським договором;

- вони можуть бути застосовані лише до суб'єктів господарювання;

- адміністративно-господарські санкції застосовуються з метою припинення вчиненого порушення та ліквідації його наслідків;

- порядок застосування - зазвичай адміністративний (за рішенням компетентних органів), у ряді випадків - судовий;

- вони передбачають не лише застосування визначених заходів майнового характеру (майнових або грошових стягнень), а й примусове здійснення визначених дій стосовно правопорушника (застосування заходів організаційно-правового характеру);

- відкритий перелік таких санкцій передбачений ст. 239 ГК України;

- юридичні підстави застосування - закон (у тому числі глава 27 ГК), фактичні - неправомірна поведінка;

- спеціальні строки застосування таких санкцій: відповідно до ст. 250 ГК адміністративно-господарські санкції можуть бути застосовані протягом шести місяців з дня виявлення порушення, але не пізніше ніж через один рік з дня порушення, якщо інше не передбачено спеціальними законами (зокрема, ст. 42 Закону «Про захист економічної конкуренції» передбачений 5-річний строк для застосування санкцій, передбачених цим Законом, крім заходів відповідальності за протидію антимонопольним органам, які можуть бути застосовані протягом 3-х років);

- у разі застосування санкцій законом (в тому числі ст. 249 ГК) передбачаються гарантії прав суб'єкта господарювання, зокрема: а) право на оскарження до суду рішення будь-якого органу державної влади або органу

місцевого самоврядування щодо застосування до нього адміністративно-господарських санкцій; б) право на відшкодування в передбаченому законом порядку збитків, завданих у зв'язку з неправомірним застосуванням адміністративно-господарських санкцій;

- види адміністративно-господарських санкцій, умови та порядок їх застосування визначаються цим Кодексом, іншими законодавчими актами.

Залежно від характеру спрямування адміністративно-господарські санкції можуть бути *господарсько-організаційними* та *адміністративно-майновими*.

ВИСНОВКИ З П'ЯТОГО ПИТАННЯ

Згідно положень частини 1 ст. 216 ГК України учасники господарських відносин несуть господарсько-правову відповідальність за правопорушення у сфері господарювання *шляхом застосування до правопорушників господарських санкцій* на підставах та в порядку, передбачених цим Кодексом, іншими законами та договором.

За ГК України **господарськими санкціями** визнаються заходи впливу на правопорушника в сфері господарювання, в результаті застосування яких для нього настають несприятливі економічні та/або правові наслідки.

Санкції у сфері господарювання можна *класифікувати* за різними критеріями. ГК України виділяє декілька видів таких санкцій, які різняться не тільки за правовою й економічною ознакою, але також за порядком і підставами застосування. Загалом, у сфері господарювання застосовуються такі **види господарських санкцій**: *відшкодування збитків; штрафні санкції; оперативно-господарські санкції*. Крім зазначених до суб'єктів господарювання за порушення ними правил здійснення господарської діяльності застосовуються *адміністративно-господарські санкції*.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ

Отже, *юридична відповідальність у господарському праві* – це комплексний правовий інститут. Такий вид відповідальності визначається як *господарсько-правова відповідальність*. Оскільки це відповідальність за господарські правопорушення (правопорушення, вчинені у сфері господарської діяльності), *санкції* за них визначені у господарському законодавстві й мають певні особливості та специфіку їх застосування.

Господарсько-правова відповідальність - це майново-організаційні за змістом і юридичні за формою заходи впливу на економічні інтереси учасників господарських правовідносин у разі вчинення ними господарського правопорушення.

Загалом, для господарсько-правової відповідальності характерні наступні **ознаки**: сфера застосування – господарські правовідносини (господарсько-майнові, або господарсько-організаційні); юридична підстава -

передбачається законом і/або договором; фактична підстава – господарське правопорушення; ця відповідальність є реакцією на протиправне поведіння суб'єкта господарювання, що може виражатися в конкретному факті (недостача поставленої продукції) або в тому, що визначається законом негативним (порушення ліцензійних умов); презумпція вини правопорушника та особливості визначення вини; суб'єктами господарсько-правової відповідальності є учасники господарських відносин, визначені у ст. 2 ГК України; ця відповідальність спрямована на несприятливі наслідки як правило, матеріального (майнового) характеру, або організаційного; особливий порядок застосування – залежно від виду та форми господарсько-правової відповідальності забезпечується державою, що проявляється по-різному - явно (прийняття судом рішення про відшкодування збитків, штрафні санкції; накладення уповноваженим органом адміністративно-господарських санкцій); або опосередковано – надання державою можливості до безпосереднього застосування санкцій однією із сторін господарських договірних відносин (застосування оперативно-господарських санкцій, наприклад – відмова прийняти товар неналежної якості).

Відповідно до частини 1 ст. 216 ГК України учасники господарських відносин несуть господарсько-правову відповідальність за правопорушення у сфері господарювання *шляхом застосування до правопорушників господарських санкцій* на підставах та в порядку, передбачених цим Кодексом, іншими законами та договором.

За ГК України **господарськими санкціями** визнаються заходи впливу на правопорушника в сфері господарювання, в результаті застосування яких для нього настають несприятливі економічні та/або правові наслідки.

Санкції у сфері господарювання можна *класифікувати* за різними критеріями. ГК України виділяє декілька видів таких санкцій, які різняться не тільки за правовою й економічною ознакою, але також за порядком і підставами застосування. Згідно ГК України у сфері господарювання застосовуються такі **види господарських санкцій**: *відшкодування збитків; штрафні санкції; оперативно-господарські санкції*. Крім зазначених до суб'єктів господарювання за порушення ними правил здійснення господарської діяльності застосовуються *адміністративно-господарські санкції*, що суттєво відрізняються за своєю юридичною природою від інших господарських санкцій.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

Ключові слова та поняття. Господарсько-правова відповідальність учасників господарських відносин. Принципи господарсько-правової відповідальності. Підстави господарсько-правової відповідальності. Правопорушення у сфері господарювання. Межі господарсько-правової відповідальності. Досудовий порядок реалізації господарсько-правової відповідальності. Строки реалізації господарсько-правової відповідальності. Господарські санкції як правовий засіб відповідальності у сфері господарювання: відшкодування збитків; штрафні санкції; оперативно-господарські санкції. Адміністративно-господарські санкції.

Питання до підсумкового контролю:

1. Поняття, мета і функції господарсько-правової відповідальності.
2. Принципи, підстави та межі господарсько-правової відповідальності.
3. Досудовий порядок реалізації господарсько-правової відповідальності.
4. Строки реалізації господарсько-правової відповідальності.
5. Поняття та види господарсько-правових санкцій.
  - 5.1. Відшкодування збитків.
  - 5.2. Штрафні санкції.
  - 5.3. Оперативно-господарські санкції
  - 5.4. Адміністративно-господарські санкції.

Питання для самостійного вивчення:

1. Невиконання або неналежне виконання господарського зобов'язання. Порушення правил здійснення господарської діяльності.
2. Зменшення розміру та звільнення від господарської відповідальності.
3. Прострочення боржника.
4. Прострочення кредитора.
5. Господарські санкції як правовий засіб відповідальності у сфері господарювання.
6. Вартість втраченого, пошкодженого або знищеного майна.
7. Додаткові витрати (штрафні санкції, сплачені іншим суб'єктам, вартість додаткових робіт, додатково витрачених матеріалів тощо), понесені стороною, яка зазнала збитків внаслідок порушення зобов'язання другою стороною.

ТЕМА № 3. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКРУТСТВА

(2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

Вступ.

1. Визначення понять неспроможності суб'єкта підприємництва та банкрутства. Суб'єкти банкрутства.
  2. Організаційно-правові заходи щодо запобігання банкрутству суб'єктів підприємництва.
  3. Проведення у справах про банкрутство.
- Висновки.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 18-22. – Ст. 144.
3. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6. – Ст. 56.
4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 40-44. – Ст. 356 (із змінами, внесеними згідно із Законом України № 2452-IV від 03.03.2005 р.).
5. Податковий кодекс України, прийнятий 02 грудня 2010 р. № 2755-VI: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
6. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (в редакції Закону України від 22.12.2011 р. № 4212-VI) // ВВР України. – 2012. – № 32-33. – Ст. 413.
7. Закон України «Про виконавче провадження» від 21 квітня 1999 р. // ВВР України. – 1999. – № 24. – Ст. 207.
8. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07 грудня 2000 р. // ВВР України. - 2001. - № 5-6. - Ст. 30.
9. Закон України «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб» від 20.09.2001 р. // ВВР України. - 2002. - № 5. - Ст. 30.
10. Закон України «Про страхування» від 07.03.1996 р. (в редакції Закону від 04.10.2001 р.): [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
11. Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» від 15 травня 2003 р. // ВВР України. – 2003. – № 31–32. – Ст. 263.
12. Закон України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» від 18.11.2003 р. // ВВР України. – 2004. - N 11. - Ст. 140.
13. Наказ Фонду державного майна України «Положенням про

порядок проведення досудової санації господарських товариств, у статутних фондах яких державна частка перевищує 25 відсотків» від 12.10.2001 р. № 1865 затверджено // Банкрутство в Україні. Нормативна база (3-є вид.) / Упоряд. Роїна О.М. – К: КНТ, 2006. - 248 с.

14. Наказ Фонду державного майна України «Про затвердження Типового плану реструктуризації і досудової санації господарських товариств, в статутних фондах яких державна частка складає більше 50 відсотків» від 17.11. 2004 р. № 2502) // Банкрутство в Україні. Нормативна база (3-є вид.) / Упоряд. Роїна О.М. – К: КНТ, 2006. - 248 с.

15. Наказ Міністерства економіки України від 19.01.2006 р. №14 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства» // Банкрутство в Україні. Нормативна база (3-є вид.) / Упоряд. Роїна О.М. – К: КНТ, 2006. – 248 с.

16. Рішення Конституційного Суду № 5-рп/2007 від 20.06.2007 р. у справі за конституційним зверненням відкритого акціонерного товариства «Кіровоградобленерго» про офіційне тлумачення положень частини восьмої статті 5 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» справа щодо кредиторів підприємств комунальної форми власності) // ОВУ. - 2007. - № 48 (від 13.07.2007 р.). - Ст. 1991.

17. Роз'яснення Президії Вищого Господарського Суду України «Про деякі питання практики виконання рішень, ухвал, постанов господарських судів України» від 28.03.2002 р. № 04-5/365 // Банкрутство в Україні. Нормативна база (3-є вид.) / Упоряд. Роїна О.М. - Кд КНТ, 2006. - 248 с.

18. Рекомендації Президії Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики застосування Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 4 червня 2004 р. // Банкрутство в Україні. Нормативна база (3-є вид.) / Упоряд. Роїна О.М. - Кд КНТ, 2006. - 248 с.

19. Рекомендації Пленуму Вищого господарського суду «Про деякі питання практики застосування Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»» № 04-5/1193 // Роз'яснення Вищого господарського суду України. – К.: Видавничий дім «Скіф», 2007. – 312 с.

20. Постанова Вищого господарського суду України від 6 серпня 2003 р. у справі № 626/8/02 // Банкрутство в Україні. Нормативна база (3-є вид.) / Упоряд. Роїна О.М. – К: КНТ, 2006. - 248 с.

21. Актуальні проблеми господарського права: навч. посіб. / за ред.. В.С. Щербини. – К.: Юрінком Інтер, 2012. – 528 с.

22. Господарське право: Підручник / О.П. Подцерковний, О.О. Квасніцька, А.В. Смітюх та ін.; За ред. О.П. Подцерковного, — Х.: Одиссей, 2012. — 640 с.

23. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України: 3-є вид., перероб. і допов. / За заг. ред. Г.Л. Знаменського, В.С. Щербини;

Кол. авт.: О.А. Беяневич, О.М. Вінник, В.С. Щербина та ін.;– К.: Юрінком Інтер, 2012. – 776 с.

24. Радзивілюк, В.В. Актуальні питання банкрутства (неспроможності) у праві України / В. В. Радзивілюк // Актуальні проблеми господарського права: навч. посіб./ за ред. В.С. Щербини. – К.: Юрінком Інтер, 2012. – С. 453-494.

25. Судова практика Верховного Суду України з господарських справ. – Х.: Одиссей, 2012. – 608 с.

26. Щербина, В.С. Господарське право: підручник / В.С.Щербина. — 5-те вид., перероб. і допов. — К.: Юрінком Інтер, 2012. — 600 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Мета лекції полягає у комплексній характеристиці інституту банкрутства в Україні.

Банкрутство це постійний супутній елемент ринкової економіки. Не обходиться без нього і Україна. При допомозі банкрутства економіка „очищується від неефективно діючих суб'єктів господарювання, які в результаті банкрутства або ліквідовуються, або реструктуризують свою діяльність.

ВСТУП

Загроза банкрутства (неспроможності) завжди виявляється складним випробуванням для будь-якого суб'єкта підприємництва. Вихід із такого становища пов'язаний із значними фінансовими витратами, певними організаційно-управлінськими обмеженнями, судовими розглядами, ризиками та непередбачуваними результатами, а також втратою позитивного іміджу неплатоспроможного боржника тощо. Саме тому в сучасному світі приділяється неабияка увага механізмам, що перешкоджають доведенню підприємців до такого стану. Сьогодні попередження банкрутства – одна з найважливіших складових розвитку конкурсних відносин, у межах якої суб'єкти підприємницької діяльності й треті особи можуть прийти до компромісного рішення. За таких умов з'являється можливість подолати тимчасові фінансові труднощі й запобігти початку введення процедури банкрутства щодо боржника.

I. ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ НЕСПРОМОЖНОСТІ СУБ'ЄКТА ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА БАНКРУТСТВА. СУБ'ЄКТИ БАНКРУТСТВА.

Порядок і умови визнання суб'єктів підприємництва банкрутами з метою задоволення претензій кредиторів врегульовані положеннями Глави **23 ГК** «Визнання суб'єкта підприємництва банкрутом», а також **Законом України** від 14 травня 1992 р. „Про відновлення платоспроможності

боржника або визнання його банкрутом”.

Положення цього Закону застосовуються також і до юридичних осіб, які не є суб'єктами підприємницької діяльності.

Разом з тим, положення цього Закону не застосовуються до юридичних осіб - казенних підприємств, а також до юридичних осіб - підприємств, що є об'єктами права комунальної власності, якщо стосовно них виключно на пленарному засіданні відповідної ради органів місцевого самоврядування прийняте рішення щодо цього.

Окремі відносини щодо провадження у справах про банкрутство регулюються також Господарським процесуальним кодексом України, про що в Законі робляться спеціальні застереження. Особливості провадження у справах про банкрутство банків регулюються Законом України „Про банки і банківську діяльність” , а порядок продажу майна банкрута регулюється також з урахуванням вимог Законів України „Про приватизацію державного майна” та „Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)”.

Міністерство економіки України наказ „Про затвердження Положення про державну госпрозрахункову установу Агентство з питань банкрутства” N 114 від 06.06.2000

Міністерство економіки України наказ „Про затвердження Положення про порядок навчання та підвищення кваліфікації арбітражних керуючих” N 57 від 17.03.2001

Державний комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва Міністерство економіки України наказ N 72/49 від 04.05.2001 „Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів).

Закон України „Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” надає наступне визначення понять банкрутства:

Банкрутство — визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність та задовольнити визнані судом вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури.

Неспроможність — неспроможність суб'єкта підприємницької діяльності виконати після настання встановленого строку їх сплати грошові зобов'язання перед кредиторами, в тому числі по заробітній платі, а також виконати зобов'язання щодо сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування та інші види загальнообов'язкового державного соціального страхування, податків і зборів (обов'язкових платежів) не інакше як через відновлення платоспроможності

Суб'єктами банкрутства чинний Закон визнає не лише юридичних осіб, як це було раніше, але і фізичних осіб, зареєстрованих як суб'єкти підприємницької діяльності.

Боржник — суб'єкт підприємницької діяльності, неспроможний

виконати свої грошові зобов'язання перед кредиторами, у тому числі зобов'язання щодо сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування та інші види загальнообов'язкового державного соціального страхування, податків і зборів (обов'язкових платежів), протягом трьох місяців після настання встановленого строку їх сплати.

Арбітражний керуючий (розпорядник майна, керуючий санацією, ліквідатор) — фізична особа, суб'єкта підприємницької діяльності, яка має вищу юридичну або економічну освіту, володіє спеціальними знаннями та не є зацікавленою особою щодо боржника і кредиторів, яка має ліцензію, видану в установленому законодавством порядку, та діє на підставі ухвали господарського суду.

Боржником відповідний суб'єкт вважається на всіх стадіях провадження у справі про банкрутство, банкрутом після того, як господарський суд прийме постанову про визнання боржника банкрутом.

З іншого боку, у відносинах банкрутства виступають **кредитори** - це можуть бути юридичні або фізичні особи, які мають у встановленому порядку підтвержені документами вимоги щодо грошових зобов'язань до боржника, щодо виплати заборгованості по заробітній платі працівниками боржника, а також органи державної податкової служби та інші державні органи, які здійснюють контроль за правильністю та своєчасністю справляння страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, податків і зборів (обов'язкових платежів).

Кредитори поділяються на два види:

Конкурсні кредитори - це кредитори за вимогами до боржника, що виникли до порушення провадження у справі про банкрутство або що визнані як конкурсні згідно з законом і зобов'язання яких не забезпечені заставою майна боржника.

Поточні кредитори - це кредитори за вимогами до боржника, що виникли після порушення провадження у справі про банкрутство.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Закон України „Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” надає визначення понять банкрутства, неспроможності суб'єкта підприємницької діяльності виконати після настання встановленого строку їх сплати грошові зобов'язання перед кредиторами, боржника тощо, а також визначає особливості правового статусу кожного з учасників у справі про банкрутство.

II. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАХОДИ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ БАНКРУТСТВУ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА

На відміну від попередньої редакції Закону „Про банкрутство”, положення якого регулювали головним чином процедуру визнання боржника

банкрутом, чинний Закон України „Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” містить значну кількість норм, спрямованих на запобігання банкрутству.

Відповідно до ч. 1 ст. 214 ГК та п. 1 ст. 2 Закону державу політику щодо запобігання банкрутству, забезпечення умов реалізації процедур відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом щодо державних підприємств та підприємств, у статутному фонді яких частка державної власності перевищує двадцять п'ять відсотків, а також суб'єктів підприємницької діяльності інших форм власності у випадках, передбачених коном, здійснює **державний орган з питань банкрутства** який діє на підставі положення, затвердженого у встановленому порядку. Відповідно до Положення про **Міністерство економіки України**, затвердженого Указом Президента України від 23.10.2000р. Міністерство здійснює повноваження державного органу з питань банкрутства.

Обов'язок вживати своєчасні заходи щодо запобігання банкрутству підприємства - боржника, крім уповноваженого органу, ч. 1 ст. 211 ГК та Законом покладено також на засновників (учасників) боржника - юридичної особи, власника майна, центральні органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією, в межах їх повноважень.

Законодавством передбачено **два види позасудових процедур**, які можуть провадитися з **метою запобігання банкрутству**: фінансова допомога і відновлення платоспроможності боржника (досудова санація).

Фінансова допомога боржнику в розмірі, достатньому для погашення зобов'язань боржника перед кредиторами, у тому числі зобов'язань щодо сплати податків і зборів, може бути надана власником майна державного (комунального) або приватного підприємства, засновниками (учасниками) боржника - юридичної особи, кредиторами боржника, іншими особами. Як встановлено ч. 3 ст. 211 ГК, надання фінансової допомоги боржнику передбачає його обов'язок взяти на себе відповідні зобов'язання перед особами, які надали допомогу, в порядку, встановленому законом.

Досудова санація - система заходів щодо відновлення платоспроможності боржника, які може здійснювати власник майна (орган, уповноважений управляти майном) боржника, інвестор, з метою запобігання банкрутству боржника шляхом реорганізаційних, організаційно-господарських, управлінських, інвестиційних, технічних, фінансово-економічних, правових заходів відповідно до законодавства до початку порушення провадження у справі про банкрутство. Досудова санація державних підприємств провадиться за рахунок коштів державних підприємств та інших джерел фінансування. Обсяг коштів для проведення досудової санації державних підприємств за рахунок коштів Державного бюджету України щорічно встановлюється законом про Державний бюджет.

Порядок досудової санації державних підприємств затверджено постановою КМУ від 17 березня 2000 р. № 515.

Санація боржника може застосовуватися не тільки як досудова, але і як

судова процедура (у разі порушення провадження у справі про банкрутство).

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Чинний Закон України „Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” містить значну кількість норм, спрямованих на запобігання банкрутству.

Обов'язок вживати своєчасні заходи щодо запобігання банкрутству підприємства - боржника, крім уповноваженого органу, ч. 1 ст. 211 ГК та Законом покладено на засновників (учасників) боржника - юридичної особи, власника майна, центральні органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією, в межах їх повноважень.

Законодавством передбачено два види позасудових процедур, які можуть провадитися з метою запобігання банкрутству: фінансова допомога і відновлення платоспроможності боржника (досудова санація).

ІІІ. ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО БАНКРУТСТВО

Підставою для застосування банкрутства до суб'єкта підприємництва є економічний фактор, визначений у ст. 1 Закону України „Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” - неспроможність суб'єкта підприємницької діяльності виконати після настання встановленого строку їх сплати грошові зобов'язання перед кредиторами.

Грошові зобов'язання - зобов'язання боржника заплатити кредитору певну грошову суму відповідно до цивільно-правового договору та на інших підставах, передбачених цивільним законодавством України.

До складу грошових зобов'язань боржника **не зараховуються** недоїмка (пеня та штраф), визначена на дату подання заяви до господарського суду, а також зобов'язання, які виникли внаслідок заподіяння шкоди життю і здоров'ю громадян, зобов'язання з виплати авторської винагороди, зобов'язання перед засновниками (учасниками) боржника — юридичної особи, що виникли з такої участі. Склад і розмір грошових зобов'язань, в тому числі розмір заборгованості за передані товари, виконані роботи і надані послуги, сума кредитів з урахуванням процентів, які зобов'язаний сплатити боржник, визначаються на день подачі в господарський суд заяви про порушення провадження у справі про банкрутство, якщо інше не встановлено цим Законом.

Фактичною підставою для порушення справи про банкрутство може бути лише **письмова заява про порушення справи про банкрутство**, яка подається боржником або кредитором у письмовій формі, підписується керівником боржника чи кредитора (іншою особою, повноваження якої визначені законодавством або установчими документами), громадянином — суб'єктом підприємницької діяльності (його представником).

Кредитори мають право об'єднати свої вимоги до боржника і

звернутися до суду з однією заявою. Така заява підписується всіма кредиторами, які об'єднали свої вимоги.

Боржник зобов'язаний звернутися **в місячний строк** до господарського суду з заявою про порушення справи про банкрутство у разі виникнення таких обставин:

◇ задоволення вимог одного або кількох кредиторів приведе до неможливості виконання грошових зобов'язань боржника в повному обсязі перед іншими кредиторами;

◇ орган боржника, уповноважений відповідно до установчих документів або законодавства прийняти рішення про ліквідацію боржника, прийняв рішення про звернення в господарський суд з заявою боржника про порушення справи про банкрутство;

◇ при ліквідації боржника не у зв'язку з процедурою банкрутства встановлено неможливість боржника задовольнити вимоги кредиторів у повному обсязі

Справа про банкрутство порушується **господарським судом**, якщо безспірні вимоги кредитора (кредиторів) до боржника сукупно складають **не менше трьохсот мінімальних розмірів заробітної плати**, які не були задоволені боржником протягом трьох місяців після встановленого для їх погашення строку.

Законом встановлені окремі особливості щодо розмірів безспірних вимог і строку їх непогашення. Наприклад, заява про порушення справи про банкрутство відсутнього боржника може бути подана кредитором незалежно від розміру його вимог до боржника та строку виконання зобов'язань, підставою для визнання фермерського господарства банкрутом є його неспроможність задовольнити протягом шести місяців після закінчення відповідного періоду сільськогосподарських робіт вимоги кредиторів за грошовими зобов'язаннями.

Справи про банкрутство підвідомчі господарським судам і розглядаються ними за місцезнаходженням боржника.

Провадження у справах про банкрутство можна поділити на кілька стадій:

- порушення провадження у справі;
- підготовче засідання господарського суду;
- виявлення кредиторів та інвесторів;
- попереднє засідання господарського суду;
- проведення зборів кредиторів і утворення комітету кредиторів;
- винесення ухвали про санацію;
- визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури;
- припинення провадження у справі про банкрутство.

Суддя, прийнявши заяву про порушення справи про банкрутство, не пізніше ніж на п'ятий день з дня її надходження виносить і направляє сторонам та державному органу з питань банкрутства ухвалу про **порушення провадження у справі про банкрутство**, в якій вказується про прийняття заяви до розгляду, про введення процедури розпорядження майном

боржника, призначення розпорядника майна, дату проведення підготовчого засідання суду, яке має відбутися не пізніше ніж на тридцятий день з дня прийняття заяви про порушення справи про банкрутство, якщо інше не передбачено цим Законом, введення мораторію на задоволення вимог кредиторів.

Мораторій на задоволення вимог кредиторів вводиться одночасно з порушенням провадження у справі про банкрутство, про що зазначається в ухвалі господарського суду.

Протягом дії мораторію на задоволення вимог кредиторів:

забороняється стягнення на підставі виконавчих документів та інших документів, за якими здійснюється стягнення відповідно до законодавства;

не нараховуються неустойка (штраф, пеня), не застосовуються інші санкції за невиконання чи неналежне виконання грошових зобов'язань і зобов'язань щодо сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування та інші види загальнообов'язкового державного соціального страхування, податків і зборів (обов'язкових платежів).

Дія мораторію на задоволення вимог кредиторів не поширюється на виплату заробітної плати, аліментів, відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю та життю громадян, авторської винагороди.

У **підготовчому засіданні** суддя оцінює подані документи, заслуховує пояснення сторін, розглядає обґрунтованість заперечень боржника.

За результатами розгляду заяви кредитора та відзиву боржника у підготовчому засіданні виноситься ухвала, в якій визначаються:

розмір вимог кредиторів, які подали заяву про порушення справи про банкрутство;

дата складення розпорядником майна реєстру вимог кредиторів, який має бути складений та поданий до господарського суду на затвердження не пізніше двох місяців та десяти днів після дати проведення підготовчого засідання суду;

дата попереднього засідання суду, яке має відбутися не пізніше трьох місяців після дати проведення підготовчого засідання суду;

дата скликання перших загальних зборів кредиторів, які мають відбутися не пізніше трьох місяців і десяти днів після дати проведення підготовчого засідання суду;

дата засідання суду, на якому буде винесено ухвалу про санацію боржника, чи про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури, чи припинення провадження у справі про банкрутство, яке має відбутися не пізніше шести місяців після дати проведення підготовчого засідання суду.

З метою **виявлення всіх кредиторів** та осіб, які виявили бажання взяти участь у санації боржника, суддя у підготовчому засіданні виносить ухвалу, якою зобов'язує заявника подати до офіційних друкованих органів („Голос України”, „Урядовий кур'єр”) у десятиденний строк за його рахунок оголошення про порушення справи про банкрутство. Газетне оголошення має містити повне найменування боржника, його поштову адресу, банківські

реквізити, найменування та адресу господарського суду, номер справи, відомості про розпорядника майна

З метою забезпечення майнових інтересів кредиторів в ухвалі господарського суду про порушення провадження у справі про банкрутство або в ухвалі, прийнятій на підготовчому засіданні, вказується про введення процедури розпорядження майном боржника і призначається розпорядник майна.

Конкурсні кредитори за вимогами, які виникли до дня порушення провадження у справі про банкрутство, протягом тридцяти днів від дня опублікування в офіційному друкованому органі оголошення про порушення провадження у справі про банкрутство зобов'язані подати до господарського суду письмові заяви з вимогами до боржника, а також документи, що їх підтверджують. Вимоги конкурсних кредиторів, що заявлені після закінчення строку, встановленого для їх подання, або не заявлені взагалі, — не розглядаються і вважаються погашеними.

Попереднє засідання господарського суду проводиться не пізніше трьох місяців після проведення підготовчого засідання суду. За результатами розгляду господарський суд виносить ухвалу, в якій зазначається розмір визнаних судом вимог кредиторів, які включаються розпорядником майна до реєстру вимог кредиторів, та призначається дата проведення зборів кредиторів.

Протягом десяти днів після винесення ухвали за результатами попереднього засідання господарського суду розпорядник майна повідомляє кредиторів згідно з реєстром вимог кредиторів та уповноважену особу акціонерів або учасників товариства з обмеженою чи додатковою відповідальністю про місце і час **проведення зборів кредиторів** та організовує їх проведення

До компетенції зборів кредиторів належить прийняття рішення про вибори членів комітету кредиторів.

До компетенції комітету кредиторів належить прийняття рішення про:

вибори голови комітету;

скликання зборів кредиторів;

підготовку та укладення мирової угоди;

внесення пропозицій господарському суду щодо продовження або скорочення строку процедур розпорядження майном боржника чи санації боржника;

звернення до господарського суду з клопотанням про відкриття процедури санації, визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури, припинення повноважень арбітражного керуючого (розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора) та про призначення нового арбітражного керуючого (розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора), надання згоди на укладення арбітражним керуючим значних угод боржника чи угод боржника, щодо яких є заінтересованість

Господарський суд за клопотанням комітету кредиторів у строк, що не перевищує строку дії процедури розпорядження майном має право винести

ухвали про **проведення санації боржника** та призначення керуючого санацією.

Санація вводиться на строк не більше дванадцяти місяців.

За клопотанням комітету кредиторів чи керуючого санацією або інвесторів цей строк може бути продовжено ще до шести місяців або скорочено.

Комітет кредиторів приймає рішення про погодження кандидатури керуючого санацією, вибір інвестора (інвесторів), схвалення плану санації боржника.

З дня винесення ухвали про санацію:

керівник боржника відсторонюється від посади у порядку, визначеному законодавством про працю, управління боржником переходить до керуючого санацією,

припиняються повноваження органів управління боржника — юридичної особи, повноваження органів управління передаються керуючому санацією,

арешт на майно боржника та інші обмеження дій боржника щодо розпорядження його майном можуть бути накладені лише в межах процедури санації, у разі, якщо вони не перешкоджають виконанню плану санації та не суперечать інтересам конкурсних кредиторів.

Протягом трьох місяців з дня винесення ухвали про санацію боржника керуючий санацією зобов'язаний подати комітету кредиторів для схвалення план санації боржника, крім випадків, передбачених цим Законом.

План санації повинен містити заходи щодо відновлення платоспроможності боржника, умови участі інвесторів, за їх наявності, у повному або частковому задоволенні вимог кредиторів, зокрема шляхом переведення боргу (частини боргу) на інвестора, строк та черговість виплати боржником або інвестором боргу кредиторам та умови відповідальності інвестора за невиконання взятих згідно з планом санації зобов'язань

План санації вважається схваленим, якщо на засіданні комітету кредиторів таке рішення було підтримано більш як половиною голосів кредиторів — членів комітету кредиторів

Схвалений комітетом кредиторів план санації та протокол засідання комітету кредиторів подаються керуючим санацією в господарський суд на затвердження не пізніше п'яти днів з дня проведення засідання комітету кредиторів.

Якщо протягом шести місяців з дня винесення ухвали про санацію в господарський суд не буде подано плану санації боржника, господарський суд має право прийняти рішення про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури.

За п'ятнадцять днів до закінчення санації, а також за наявності підстав для дострокового припинення санації керуючий санацією зобов'язаний надати комітету кредиторів письмовий звіт і повідомити членів комітету кредиторів про час і місце проведення засідання комітету кредиторів.

За наслідками розгляду звіту керуючого санацією комітет кредиторів

приймає рішення про звернення до господарського суду з клопотанням щодо:

- припинення процедури санації у зв'язку з виконанням плану санації і відновленням платоспроможності боржника;
- продовження встановленого строку процедури санації;
- припинення процедури санації, визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури;
- припинення процедури санації і укладення мирової угоди.

Якщо комітетом кредиторів не прийнято жодне з цих рішень або таке рішення не подано в господарський суд протягом п'ятнадцяти днів з дня закінчення санації чи виникнення підстав для її дострокового припинення, господарський суд розглядає питання про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури.

Строк ліквідаційної процедури не може перевищувати дванадцяти місяців. Господарський суд може продовжити цей строк на шість місяців.

Наслідки визнання боржника банкрутом

З дня прийняття господарським судом постанови про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури:

- підприємницька діяльність банкрута завершується закінченням технологічного циклу з виготовлення продукції у разі можливості її продажу;

- строк виконання всіх грошових зобов'язань банкрута та зобов'язання щодо сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування та інші види загальнообов'язкового державного соціального страхування, податків і зборів (обов'язкових платежів) вважається таким, що настав;

- припиняється нарахування неустойки (штрафу, пені), процентів та інших економічних санкцій по всіх видах заборгованості банкрута;

- відомості про фінансове становище банкрута перестають бути конфіденційними чи становити комерційну таємницю;

- укладення угод, пов'язаних з відчуженням майна банкрута чи передачею його майна третім особам, допускається в порядку;

- скасовується арешт, накладений на майно боржника, визнаного банкрутом, чи інші обмеження щодо розпорядження майном такого боржника. Накладення нових арештів або інших обмежень щодо розпорядження майном банкрута не допускається;

- вимоги за зобов'язаннями боржника, визнаного банкрутом, що виникли під час проведення процедур банкрутства, можуть пред'являтися тільки в межах ліквідаційної процедури.

Опублікування відомостей про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури здійснюється ліквідатором у офіційних друкованих органах за рахунок банкрута у п'ятиденний строк з дня **прийняття постанови про визнання боржника банкрутом.**

Господарський суд відкриває **ліквідаційну процедуру**, призначає ліквідатора в порядку, передбаченому для призначення керуючого санацією.

За клопотанням ліквідатора, погодженим з комітетом кредиторів, господарський суд призначає членів ліквідаційної комісії.

Ліквідатор з дня свого призначення здійснює такі повноваження:
приймає до свого відання майно боржника, вживає заходів по забезпеченню його збереження;

виконує функції з управління та розпорядження майном банкрута;
здійснює інвентаризацію та оцінку майна банкрута згідно з законодавством;

аналізує фінансове становище банкрута;
виконує повноваження керівника (органів управління) банкрута;
очолює ліквідаційну комісію та формує ліквідаційну масу;
пред'являє до третіх осіб вимоги щодо повернення дебіторської заборгованості банкруту;

має право отримувати кредит для виплати вихідної допомоги працівникам, що звільнюються внаслідок ліквідації банкрута, який відшкодовується в першу чергу за рахунок коштів, одержаних від продажу майна банкрута;

з дня визнання боржника банкрутом та відкриття ліквідаційної процедури повідомляє працівників банкрута про звільнення та здійснює його відповідно до законодавства України про працю. Виплата вихідної допомоги звільненим працівникам банкрута провадиться ліквідатором у першу чергу за рахунок коштів, одержаних від продажу майна банкрута або отриманого для цієї мети кредиту;

заявляє в установленому порядку заперечення по заявлених до боржника вимогах поточних кредиторів за зобов'язаннями, які виникли під час провадження у справі про банкрутство, і є неоплаченими;

вживає заходів, спрямованих на пошук, виявлення та повернення майна банкрута, що знаходиться у третіх осіб;

реалізує майно банкрута для задоволення вимог;
повідомляє про своє призначення державний орган з питань банкрутства в десятиденний строк з дня прийняття рішення господарським судом та надає державному органу з питань банкрутства інформацію для ведення єдиної бази даних щодо підприємств-банкрутів.

З дня призначення ліквідатора до нього переходять права керівника (органів управління) юридичної особи — банкрута.

Усі види майнових активів (майно та майнові права) банкрута, які належать йому на праві власності або повного господарського відання на дату відкриття ліквідаційної процедури та виявлені в ході ліквідаційної процедури, включаються до складу ліквідаційної маси, за винятком об'єктів житлового фонду, в тому числі гуртожитків, дитячих дошкільних закладів та об'єктів комунальної інфраструктури, які в разі банкрутства підприємства передаються в порядку, встановленому законодавством, до комунальної власності відповідних територіальних громад без додаткових умов і фінансуються в установленому порядку.

Після проведення інвентаризації та оцінки майна банкрута ліквідатор розпочинає продаж майна банкрута на відкритих торгах, якщо комітетом кредиторів не встановлено інший порядок продажу майна банкрута.

Черговість задоволення вимог кредиторів.

1. Кошти, одержані від продажу майна банкрута, спрямовуються на задоволення вимог кредиторів, у порядку, встановленому цією статтею:

1) у першу чергу задовольняються:

а) вимоги, забезпечені заставою;

б) вимоги щодо виплати заборгованості із заробітної плати за три місяці роботи, що передують порушенню справи про банкрутство чи припиненню трудових відносин у разі звільнення працівника до порушення зазначеної справи, грошової компенсації за всі невикористані дні щорічної відпустки та додаткової відпустки працівникам, які мають дітей, право на які виникло протягом двох років, відпрацьованих до порушення справи про банкрутство чи припинення трудових відносин, інших коштів, належних працівникам у зв'язку з оплачуваною відсутністю на роботі (оплата часу простою не з вини працівника, гарантії на час виконання державних або громадських обов'язків, гарантії і компенсації при службових відрядженнях, гарантії для працівників, що направляються для підвищення кваліфікації, гарантії для донорів, гарантії для працівників, що направляються на обстеження до медичного закладу, соціальні виплати у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності за рахунок коштів підприємства тощо), право на які виникло протягом трьох останніх місяців до порушення справи про банкрутство чи припинення трудових відносин, а також вихідної допомоги, належної працівникам у зв'язку з припиненням трудових відносин, у тому числі відшкодування кредиту, отриманого на ці цілі;

в) витрати Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, що пов'язані з набуттям ним прав кредитора щодо банку, — у розмірі всієї суми відшкодування закладами фізичних осіб;

г) витрати, пов'язані з провадженням у справі про банкрутство в господарському суді та роботою ліквідаційної комісії.

2) у другу чергу задовольняються вимоги, що виникли із зобов'язань банкрута перед працівниками підприємства-банкрута (за винятком повернення внесків членів трудового колективу до статутного фонду підприємства), крім вимог, задоволених у першу чергу, зобов'язань, що виникли внаслідок заподіяння шкоди життю та здоров'ю громадян, шляхом капіталізації відповідних платежів, у тому числі до Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України за громадян, які застраховані в цьому Фонді, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, зобов'язань зі сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування та інші види загальнообов'язкового державного соціального страхування, а також вимоги громадян — довірителів (вкладників) довірчих товариств або інших суб'єктів підприємницької діяльності, які залучали майно

3) у третю чергу задовольняються вимоги щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів). Вимоги центрального органу виконавчої влади, що здійснює управління державним резервом;

4) у четверту чергу задовольняються вимоги кредиторів, не

забезпечені заставою, у тому числі і вимоги кредиторів, що виникли із зобов'язань у процедурі розпорядження майном боржника чи в процедурі санації боржника;

5) у п'яту чергу задовольняються вимоги щодо повернення внесків членів трудового колективу до статутного фонду підприємства;

б) у шосту чергу задовольняються інші вимоги.

У разі недостатності коштів, одержаних від продажу майна банкрута, для повного задоволення всіх вимог однієї черги вимоги задовольняються пропорційно сумі вимог, що належить кожному кредиторові однієї черги.

Вимоги, не задоволені за недостатністю майна, вважаються погашеними.

Після завершення усіх розрахунків з кредиторами ліквідатор подає до господарського суду звіт та ліквідаційний баланс.

Господарський суд після заслуховування звіту ліквідатора та думки членів комітету кредиторів або окремих кредиторів виносить ухвалу про затвердження звіту ліквідатора та ліквідаційного балансу.

Ліквідатор повідомляє державний орган з питань банкрутства про завершення ліквідаційної процедури.

Якщо за результатами ліквідаційного балансу після задоволення вимог кредиторів не залишилося майна, господарський суд виносить ухвалу про ліквідацію юридичної особи — банкрута. Копія цієї ухвали направляється органу, який здійснив державну реєстрацію юридичної особи — банкрута, та органам державної статистики для виключення юридичної особи з Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України, а також власнику (органу, уповноваженому управляти майном), органам державної податкової служби за місцезнаходженням банкрута.

Якщо майна банкрута вистачило, щоб задовольнити всі вимоги кредиторів, він вважається таким, що не має боргів, і може продовжувати свою підприємницьку діяльність.

Під **мировою угодою** у справі про банкрутство розуміється домовленість між боржником і кредиторами стосовно відстрочки та (або) розстрочки, а також прощення (списання) кредиторами боргів боржника, яка оформляється угодою сторін. Не підлягає прощенню (списанню) за умовами миркової угоди заборгованість із сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування та інші види загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Мирова угода може бути укладена на будь-якій стадії провадження у справі про банкрутство.

Мирова угода набирає чинності з дня її затвердження господарським судом і є обов'язковою для боржника (банкрута), кредиторів, вимоги яких забезпечені заставою, кредиторів другої та наступних черг.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Справи про банкрутство підвідомчі господарським судам і

розглядаються ними за місцезнаходженням боржника.

Провадження у справах про банкрутство можна поділити на кілька стадій:

- порушення провадження у справі;
- підготовче засідання господарського суду;
- виявлення кредиторів та інвесторів;
- попереднє засідання господарського суду;
- проведення зборів кредиторів і утворення комітету кредиторів;
- винесення ухвали про санацію;
- визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури;
- припинення провадження у справі про банкрутство.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Банкрутство визначене в законі як визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність та задовольнити визнані судом вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури.

До числа суб'єктів банкрутства за законодавством можуть бути віднесені як юридичні, так і фізичні особи.

Суб'єкт банкрутства - це боржник, неспроможність якого виконати свої грошові зобов'язання встановлена господарським судом.

За законом «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», боржник визначається як суб'єкт підприємницької діяльності, неспроможний виконати свої грошові зобов'язання перед кредиторами, у тому числі зобов'язання щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), протягом трьох місяців після настання встановленого строку їх сплати;

Суб'єктами банкрутства не можуть бути відокремлені структурні підрозділи юридичної особи (філії, представництва, відділення тощо);

Судові процедури, які застосовуються щодо боржника Відповідно до Закону «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» щодо боржника застосовуються такі судові процедури банкрутства: розпорядження майном боржника; мирова угода; санація (відновлення платоспроможності) боржника; ліквідація банкрута.

Провадження у справах про банкрутство регулюється законом «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», Господарським процесуальним кодексом України, іншими законодавчими актами України.

Справи про банкрутство підвідомчі господарським судам і розглядаються ними за місцезнаходженням боржника.

Право на звернення до господарського суду із заявою про порушення справи про банкрутство мають боржник, кредитор.

Справа про банкрутство порушується господарським судом, якщо безспірні вимоги кредитора (кредиторів) до боржника сукупно складають не

менше трьохсот мінімальних розмірів заробітної плати, які не були задоволені боржником протягом трьох місяців після встановленого для їх погашення строку, якщо інше не передбачено даним Законом.

Провадження у справах про банкрутство можна поділити на кілька стадій: порушення провадження у справі; підготовче засідання господарського суду; виявлення кредиторів та інвесторів; попереднє засідання господарського суду; проведення зборів кредиторів і утворення комітету кредиторів; винесення ухвали про санацію; визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури; припинення провадження у справі про банкрутство.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

Ключові слова та поняття. Неспроможність суб'єкта підприємництва. Банкрутство. Суб'єкт банкрутства (банкрут). Кредитори неплатоспроможних боржників. Права кредиторів щодо неплатоспроможних боржників. Збори (комітет) кредиторів. Заходи щодо запобігання банкрутству суб'єктів підприємництва. Досудова санація. Судові процедури, що застосовуються до неплатоспроможного боржника. Розпорядження майном боржника. Мирова угода. Санація (відновлення платоспроможності) боржника. Ліквідація банкрута. Ліквідаційна процедура. Майнові активи неплатоспроможного боржника. Державна політика з питань банкрутства. Відповідальність за порушення законодавства про банкрутство. Фіктивне банкрутство. Приховування банкрутства. Умисне доведення до банкрутства.

Питання до підсумкового контролю:

1. Законодавство про банкрутство.
2. Поняття неспроможності суб'єкта господарювання.
3. Відновлення платоспроможності боржника.
4. Банкрутство як правовий інститут.
5. Сторони у справі про банкрутство.
6. Стадії провадження у справах про банкрутство.
7. Судові процедури, що застосовуються до боржника в процесі провадження у справі про банкрутство.

Питання для самостійного вивчення:

1. Розпорядження майном боржника.
2. Мирова угода.
3. Санація (відновлення платоспроможності) боржника.
4. Ліквідаційна процедура.
5. Види правопорушень законодавства про банкрутство.
6. Відповідальність за порушення законодавства про банкрутство.
7. Правове регулювання процедури банкрутства в державах пострадянського простору.
8. Юридичне забезпечення процедури банкрутства у країнах

Євросоюзу.

9. Формування законодавства про банкрутство: світова практика.

ТЕМА № 4. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКО-ТОРГОВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

(2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

Вступ.

1. Матеріально-технічне постачання та збут як форми господарсько-торговельної діяльності.

2. Нормативно-правове регулювання відносин у сфері матеріально-технічного постачання та збуту.

3. Загальна характеристика договору поставки і договору купівлі-продажу в сфері господарювання.

Висновки.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України. Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141 (з наступними змінами та доповненнями).

2. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356 (з наступними змінами та доповненнями).

3. Господарський кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18. – Ст. 144 (з наступними змінами та доповненнями).

4. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. // ВВР України. - 1992. - № 6. - Ст. 56 (з наступними змінами та доповненнями).

5. Закон України «Про приватизацію державного майна» від 04.03.1992 р. (в редакції Закону від 19.02.1997 р.) // Голос України. - 1997. - 20.03.

6. Закон України «Про державне замовлення для задоволення пріоритетних для державних потреб» від 12.12.1995 р. (назва в редакції Закону № 3205-ІУ від 15.12.2005 р.) // ВВР України. - 1996. - № 3. - Ст. 9 (з наступними змінами).

7. Закон України «Про державний матеріальний резерв» від 24.01.1997 р. // ВВР України. - 1997. - № 13. - Ст. 112.

8. Закон України від 03.03.1999 р. «Про державне оборонне замовлення» // Голос України. - 1999. - 3 квітня.

9. Закон України «Про стандартизацію» від 17 травня 2001 р. // ВВР України. – 2001. – № 31. – Ст. 145.

10. Закон України від 22.05.2003 р. «Про електронні документи та електронний документообіг» // ВВР України. - 2003. - № 36. - Ст. 276.

11. Закон України від 22.05.2003 р. «Про електронний цифровий підпис» // ВВР України. - 2003. - № 36. - Ст. 276.

12.Закону України “Про цінні папери і фондовий ринок” від 23 лютого 2006 року N 3480-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 31. – Ст. 268 (з наступними змінами та доповненнями).

13.Закон України «Про захист прав споживачів» від 12.05.1991 р. (в редакції Закону від 01.12.2005 р.) // Відомості Верховної Ради України. - 2006. - № 7. - Ст. 84.

14.Указ Президента України «Про застосування Міжнародних правил інтерпретації комерційних термінів ІНКОТЕРМС» від 4.10.1994 р. // Урядовий кур'єр. - 1994. – С. 154-155.

15.Постанова Верховної Ради України «Про порядок тимчасової дії на території України окремих актів законодавства Союзу РСР» від 12 вересня 1991 року // www.liga.net.

16.Актуальні проблеми господарського права: навч. посіб. / за ред.. В.С. Щербини. – К.: Юрінком Інтер, 2012. – 528 с.

17.Вінник О.М. Господарське право: Навчальний посібник. – 2-е вид., змін. та доп. – К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2009. – 766 с.

18. Господарське право: Підручник / О.П. Подцерковний, О.О. Квасніцька, А.В. Смітюх та ін.; За ред. О.П. Подцерковного, — Х.: Одісей, 2012. — 640 с.

19.Господарський кодекс України: Науково-практичний коментар / О.І. Харитонов, Є. О. Харитонов, В.М. Коссака та ін.; За ред. О.І. Харитонової. – Х.: Одісей, 2007. – 832 с.

20.Комплексний державний екзамен з дисциплін цивільно-правової спеціалізації: Навч. посібник для студ. та слухачів магістратури / Кол. авт.; за ред.: канд. істор. наук, доц. Л.А. Литовченко, канд. юрид. наук Д.С. Лещенка. – Дніпропетровськ: ДДУВС, 2009. – 328 с.

21.Мілаш В.С. Комерційний договір у контексті сучасних ринкових умов: Монографія. - Харків, 2007. - 440 с.

22.Науково-практичний коментар Господарського кодексу України: 3-е вид., перероб. і допов. / За заг. ред. Г.Л. Знаменського, В.С. Щербини; Кол. авт.: О.А. Беяневич, О.М. Вінник, В.С. Щербина та ін.;– К.: Юрінком Інтер, 2012. – 776 с.

23.Посполітак В.В., Ханік-Посполітак Р.Ю. Аналіз наявних суперечностей та неузгодженостей між Цивільним та Господарським кодексами України. – К.: Видавництво „Реферат”, 2005. – 264 с.

24.Проблемні питання у застосуванні Цивільного і Господарського кодексів України / Під редакцією Яреми А.Г., Ротаня В.Г. – К.: Реферат, 2005. – 336 с.

25.Роїна О. М. Договори у господарській діяльності: Практичний посібник (2-е вид., доп.). – К.: КНТ, 2007.- 732 с.

26.Правові основи підприємницької діяльності: навч. посіб. / Ю.М. Крупка. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 480 с.

27.Судова практика Верховного Суду України з господарських справ. – Х.: Одісей, 2012. – 608 с.

28.Щербина, В.С. Господарське право: підручник / В.С.Щербина. — 5-те вид., перероб. і допов. — К.: Юрінком Інтер, 2012. — 600 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Мета лекції полягає у характеристиці правових основ господарсько-торговельної діяльності.

Виходячи із вказаної мети, в лекції поставлені наступні *завдання*:

- 1) розглянути матеріально-технічне постачання та збут як форми господарсько-торговельної діяльності;
- 2) висвітлити нормативно-правове регулювання відносин у сфері матеріально-технічного постачання та збуту;
- 3) надати загальну характеристику договорів купівлі-продажу у сфері господарської діяльності.

ВСТУП

Налагодження ринкових методів регулювання економічних відносин в Україні на сучасному етапі зумовлює необхідність юридичного забезпечення такої форми господарсько-торговельної діяльності як матеріально-технічне постачання та збут, а також потреби належного їй правового регулювання. При цьому, згідно ч. 1 ст. 264 ГК матеріально-технічне постачання та збут продукції виробничо-технічного призначення і виробів народного споживання як власного виробництва, так і придбаних у інших суб'єктів господарювання, здійснюються суб'єктами господарювання шляхом поставки, а у випадках, передбачених цим Кодексом, також на основі договорів купівлі-продажу. Отже, найбільш поширеною правовою формою регулювання господарських відносин з постійного та ритмічного постачання продукції, виробів і товарів вважається договір поставки. Завдяки цьому договору, з одного боку, забезпечуються потреби товаровиробників у матеріальних ресурсах (сировині, матеріалах, устаткуванні тощо), а з другого, - гарантований збут товарів і задоволення потреб оптових та роздрібних торговельних організацій, посередницьких структур й інших учасників відносин у сфері господарської діяльності.

І ПИТАННЯ

МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНЕ ПОСТАЧАННЯ ТА ЗБУТ ЯК ФОРМИ **ГОСПОДАРСЬКО-ТОРГОВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Господарські відносини надзвичайно різноманітні, що спричинено складністю господарського життя – багатогалузевістю сучасної економіки, різними умовами господарювання, залежно від певних категорій об'єктів, певних територій, щодо певних суб'єктів, незвичних умов господарювання (надзвичайних ситуацій, військового стану) тощо.

Вказані обставини зумовлюють спеціальне регулювання певних видів господарських відносин, що знайшло відображення у Господарському кодексі України, кілька розділів якого (VI—VIII) присвячено такому регулюванню, а також великій кількості спеціальних законів і прийнятих відповідно до них підзаконних нормативно-правових актів.

Однією з характерних ознак господарських відносин є, перш за все, обмежене, порівняно з цивільними відносинами, коло суб'єктів. Друга характерна ознака господарських відносин — поєднання в них організаційних (організація виробництва й обігу) і майнових елементів. Це виявляється в тому, що однією з правових підстав виникнення та функціонування господарських відносин є державні контракти, державні замовлення, які згідно зі ст. 152 ЦК України являють собою акти планування. І третя ознака господарських відносин виявляється в їхньому матеріальному змісті, тобто у виробництві, реалізації продукції (товарів), виконанні робіт, наданні послуг.

Загальні умови, що визначають особливості регулювання господарських відносин, зафіксовані у ст. 258 ГК України, відповідно до якої особливості правового регулювання господарських відносин залежать від:

- а) сфери суспільного виробництва, в якій складаються ці відносини;
- б) особливостей певної галузі господарювання;
- в) виду господарської діяльності;
- г) економічної форми результату господарської діяльності;
- д) простору, на якому складаються господарські відносини (внутрішньому чи зовнішньому ринку, території зі спеціальним правовим режимом);
- е) особливостей правового становища суб'єктів, між якими виникають господарські відносини;
- є) суспільного поділу праці, що склався;
- ж) суб'єктного складу, походження та порядку використання майна (зовнішньоекономічна діяльність, іноземне інвестування).

Окремі статті розділу VI Господарського кодексу України присвячені класифікації господарської діяльності (ст. 259), галузей народного господарства (ст. 260), матеріального виробництва (ст. 261), продукції як результату господарської діяльності (ст. 262).

Класифікація господарської діяльності за цими критеріями на певні види має практичне значення, а саме:

для правового регулюванні господарської діяльності з урахуванням її специфіки;

при здійсненні державного управління народним господарством з урахуванням особливості здійснення суб'єктами господарювання окремих видів цієї діяльності;

для забезпечення державного управління народним господарством та учасників господарського життя обліково-статистичною інформацією, яка має задовольняти їх потреби в об'єктивних даних про стан і тенденції соціально-економічного розвитку, господарські та фінансові взаємозв'язки на міждержавному, державному, регіональному і галузевому рівнях. З цією метою, а також для впровадження міжнародних стандартів у галузі обліку і звітності та переходу на міжнародну систему обліку і статистики, Кабінет Міністрів України затверджує заходи щодо розвитку національної статистики України і державної системи класифікації техніко-економічної та соціальної інформації.

Складовою частиною державної системи класифікації і кодування техніко-економічної та соціальної інформації є класифікація видів економічної діяльності (КВЕД), яка затверджується центральним органом виконавчої влади з питань стандартизації та має статус державного стандарту. Об'єктами класифікації в КВЕД є усі види господарської (економічної) діяльності суб'єктів.

Виходячи з необхідності гармонізації нормативного регулювання національної економіки з відповідними міжнародно-правовими вимогами, запровадження в Україні міжнародних стандартів у галузі обліку і звітності та переходу на міжнародну систему обліку і статистики, ч. 4 коментованої статті зобов'язує КМУ затверджувати заходи щодо розвитку вітчизняної статистики і державної системи класифікації техніко-економічної та соціальної інформації. Вказана діяльність має здійснюватися відповідно до Концепції побудови національної статистики України та Державної програми переходу на міжнародну систему обліку і статистики, затверджених постановою КМУ від 4 травня 1993 р. № 326.

На даний час в Україні діє Державний класифікатор України ДК 009-96 «Класифікація видів економічної діяльності», затверджений наказом Держстандарту України від 22 жовтня 1996 р. № 441 і введений в дію з 1 липня 1997 р. Впровадження КВЕД забезпечує: проведення статистичних обстежень економічної діяльності підприємств та організацій і аналізу статистичної інформації на макрорівні; реєстрацію та облік суб'єктів господарювання за видами господарської діяльності в єдиному державному реєстрі підприємств і організацій; застосування єдиної статистичної термінології та визначень щодо статистичних одиниць, прийнятих у Європейському Союзі; можливість зіставлення національної статистичної інформації з міжнародною. З введенням у дію КВЕД було припинено чинність Загальної класифікації галузей народного господарства (ЗКГНГ), затвердженої наказом Мінстату України від 24 січня 1994 р. №21.

Врахування особливостей галузей сфери матеріального виробництва є,

відповідно до ч. 1 ст. 258 ГК, однією із загальних умов, що визначають особливості правового регулювання господарських відносин.

Відносини, що складаються у процесі організації та здійснення окремих видів діяльності, характеризуються специфічними ознаками, а отже - потребують спеціального регулювання за допомогою вищезгаданих положень ГК і спеціальних нормативно-правових актів.

Особливості правового регулювання в окремих галузях господарювання більш ґрунтовно викладені у відповідних главах розділу VI ГК України.

Господарсько-торговельна діяльність — поняття досить широке, яке охоплює як безпосередньо торговельну діяльність, так і іншу - допоміжну діяльність із забезпечення реалізації товарів (послуг) у сфері обігу.

Господарсько-торговельна діяльність здійснюється як внутрішня торгівля або зовнішня торгівля залежно від ринку (внутрішнього чи зовнішнього), в межах якого здійснюється товарний обіг.

Законодавче визначення господарсько-торговельної діяльності закріплено у ч. 1 ст. 263 ГК України, відповідно якої «господарсько-торговельною є діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання у сфері товарного обігу, спрямована на реалізацію продукції виробничо-технічного призначення і виробів народного споживання, а також допоміжна діяльність, яка забезпечує їх реалізацію шляхом надання відповідних послуг».

Визначення торговельної діяльності міститься в «Порядку заняття торговельною діяльністю і правилах торгового обслуговування населення», затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 8 лютого 1995 р. за № 108, під якою в цьому підзаконному нормативному акті розуміється ініціативна самостійна діяльність юридичних осіб і громадян із здійснення купівлі та продажу товарів народного вжитку з метою отримання прибутку. При цьому, до основних видів внутрішньої торгівлі належать роздрібна, оптова та торговельно-виробнича (громадське харчування).

Згідно ч. 3 ст. 263 ГК України господарсько-торговельна діяльність може здійснюватися суб'єктами господарювання в таких формах:

матеріально-технічне постачання і збут;

енергопостачання;

заготівля;

оптова торгівля;

роздрібна торгівля і громадське харчування;

продаж і передача в оренду засобів виробництва;

комерційне посередництво у здійсненні торговельної діяльності;

інша допоміжна діяльність по забезпеченню реалізації товарів (послуг)

у сфері обігу. Отже, наведений перелік невичерпний.

Відповідно вказаного, господарсько-торговельна діяльність опосередковується господарськими договорами:

поставки;

контрактації сільськогосподарської продукції;

енергопостачання;
купівлі-продажу;
оренди;
міни (бартеру);
лізингу;
іншими договорами (ч. 4 ст. 263 ГК України).

Зазначений перелік також примірний і відкритий. При цьому, вказані договори, як видно з їх переліку, опосередковують не лише власне торговельну діяльність (договори поставки, купівлі-продажу, контрактації, енергопостачання, міни) а і допоміжну діяльність по забезпеченню реалізації товарів (послуг) у сфері обігу (договори оренди, лізингу).

Крім того слід зазначити, що відповідно ч. 1 ст. 264 ГК України «матеріально-технічне постачання та збут продукції виробничо-технічного призначення і виробів народного споживання як власного виробництва, так і придбаних в інших суб'єктів господарювання, здійснюються суб'єктами господарювання шляхом поставки, а у випадках, передбачених цим Кодексом, також на основі договорів купівлі-продажу».

Отже, положення зазначеної статті встановлюють два види господарських договорів, за допомогою яких опосередковується така форма господарсько-торговельної діяльності, як матеріально-технічне постачання і збут, — договори поставки та купівлі-продажу. При цьому вказані договори стосуються матеріально-технічного постачання та збуту як продукції виробничо-технічного призначення, так і виробів народного споживання, незалежно від того, чи є вони результатом власного виробництва, чи придбані в інших суб'єктів господарювання. Проте основним договором, що опосередковує матеріально-технічне постачання та збут у господарській сфері є договір поставки (ст. ст. 264—271 ГК України).

Відповідно до ч. 2 ст. 264 ГК України законодавством можуть бути передбачені особливості поставки окремих видів продукції виробничо-технічного призначення або виробів народного споживання.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Отже, слід зазначити, що матеріально-технічне постачання і збут віднесені до сфери матеріального виробництва, а також, відповідно до ч. 3 ст. 263 ГК України, є формою здійснення господарсько-торговельної діяльності. При цьому, згідно ч. 1 ст. 264 ГК «матеріально-технічне постачання та збут продукції виробничо-технічного призначення і виробів народного споживання як власного виробництва, так і придбаних у інших суб'єктів господарювання, здійснюються суб'єктами господарювання шляхом поставки, а у випадках, передбачених цим Кодексом, також на основі договорів купівлі-продажу».

II ПИТАННЯ

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН У СФЕРІ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОГО ПОСТАЧАННЯ ТА ЗБУТУ

Як вже було зазначено, згідно ч. 1 ст. 264 ГК України «матеріально-технічне постачання та збут продукції виробничо-технічного призначення і виробів народного споживання як власного виробництва, так і придбаних в інших суб'єктів господарювання, здійснюються суб'єктами господарювання шляхом поставки, а у випадках, передбачених цим Кодексом, також на основі договорів купівлі-продажу». Проте основним договором, що опосередковує матеріально-технічне постачання та збут у господарській сфері є договір поставки.

Загалом, однією з особливостей договору поставки як різновиду договорів на реалізацію майна є спеціальне нормативне регулювання, яке забезпечується низкою нормативно-правових актів різної юридичної сили.

Передусім, договір поставки регулюється Цивільним кодексом України: параграф 3 «Поставка» (ст. 712) глави 54 «Купівля-продаж». У цьому кодексі договір поставки розглядається як різновид договору купівлі-продажу, до якого застосовуються загальні положення про купівлю-продаж, якщо інше не встановлено договором, законом або не впливає з характеру відносин сторін (ст. ст. 655—697 ЦК України). Правове регулювання договору поставки за ГК України суперечить ЦК України в частині визначення договору поставки (однакове, за винятком ст. 264 ГК України) та сфери його застосування (за змістом ГК України сторонами договору є суб'єкти господарювання, а за ЦК України — суб'єкти підприємництва, проте згідно зі ст. 86 ЦК непідприємницькі товариства також можуть укласти договір поставки).

Основні вимоги щодо укладення та виконання договорів поставки встановлюються також положеннями ГК України (ст. ст. 179—187, 193—201, а також параграфом 1 «Поставка» (статті 264-271) глави 30 «Особливості правового регулювання господарсько-торговельної діяльності»).

Проте, нажаль, у ЦК України регулювання договірних відносин з поставок представлено лише однією — ст. 712, а у ГК України статтями 264—271, які містять лише деякі загальні положення про поставку.

Вбачається, що розглянуті відносини слід конкретизувати у багатьох сучасних аспектах у спеціальних підзаконних нормативних актах. За своїм характером спеціальні правила про поставку товарів або деталізують загальні положення про купівлю-продаж, або передбачають інше, порівняно із загальними положеннями про купівлю-продаж, регулювання відповідних правовідносин, або виключають можливість застосування останніх до договору поставки.

У зв'язку з тим, що сьогодні відносини з поставок на внутрішньому ринку (крім кооперованих поставок) не врегульовані достатньою мірою законодавством України, до них за наявності посилання у договорі можуть застосовуватись чинні нормативні акти колишнього Союзу РСР, зокрема Положення про поставки продукції виробничо-технічного призначення; Положення про поставки товарів народного споживання та деякі інші.

Значну роль серед підзаконних нормативно-правових актів, що

регулюють порядок виникнення, розвиток та зміни відносин щодо поставки, конкретизують права та обов'язки учасників договору поставки та їхню відповідальність, є Положення про поставку продукції виробничо-технічного призначення та Положення про поставки товарів народного споживання затверджені постановою Ради Міністрів СРСР від 25 липня 1988 р. Спеціальні правила щодо поставки окремих видів продукції передбачаються Особливими умовами поставок. Зазначені нормативно-правові акти діють на території України в частині, що не суперечить законодавству України.

Кабінет Міністрів України відповідно до ст. 271 Господарського кодексу України має затверджувати Положення про поставки продукції виробничо-технічного призначення та поставки виробів народного споживання, а також Особливі умови поставки окремих видів товарів; проте до їх затвердження діють (в порядку, визначеному Постановою Верховної Ради України від 12 вересня 1991 року «Про порядок тимчасової дії на території України окремих актів законодавства Союзу РСР») союзні нормативно-правові акти:

Відносини між суб'єктами господарювання (незалежно від форми власності) держав-учасниць СНД з міжнародних економічних зв'язків будуються відповідно до Угоди про загальні умови поставок товарів між організаціями держав-учасниць СНД, учиненої в Києві 20 березня 1992 р., а також Положенням про порядок поставок та митного оформлення продукції по виробництву кооперації підприємств та галузей держав — учасниць СНД, затвердженими постановою Кабінету Міністрів України від 18 травня 1994 р.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Як вже було зазначено, згідно ч. 1 ст. 264 ГК України матеріально-технічне постачання та збут, здійснюються суб'єктами господарювання шляхом поставки, а у випадках, передбачених законодавством, також на основі договорів купівлі-продажу. Проте основним договором, що опосередковує матеріально-технічне постачання та збут у господарській сфері є договір поставки. Загалом, однією з особливостей договору поставки як різновиду договорів на реалізацію майна є спеціальне нормативне регулювання, яке забезпечується низкою нормативно-правових актів різної юридичної сили. Передусім, договір поставки регулюється Цивільним кодексом України: параграф 3 «Поставка» (ст. 712) глави 54 «Купівля-продаж». Основні ж вимоги щодо укладення та виконання договорів поставки встановлюються також положеннями ГК України (ст. ст. 179—187, 193—201, а також параграфом 1 «Поставка» (статті 264-271) глави 30 «Особливості правового регулювання господарсько-торговельної діяльності»).

ІІІ ПИТАННЯ

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОГОВОРУ ПОСТАВКИ І ДОГОВОРУ КУПІВЛІ ПРОДАЖУ В СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Передусім слід зауважити, що договір поставки найбільш подібний до договору купівлі-продажу (в деяких випадках навіть важко визначити відмінність між цими договорами та належність їх до певного підвиду договору на реалізацію товару/майна - договору купівлі-продажу чи договору поставки). Складність розмежування цих двох споріднених договорів пов'язана також із відмінностями у положеннях Господарського та Цивільного кодексів України щодо цих договорів.

У ст. 655 ЦК України закріплено законодавче визначення договору купівлі-продажу, згідно з яким «одна сторона (продавець) передає або зобов'язується передати майно (товар) у власність другій стороні (покупцеві), а покупець приймає або зобов'язується прийняти майно (товар) і сплатити за нього певну грошову суму».

Вказана стаття відкриває один із найважливіших підрозділів ЦК, який присвячується договірним зобов'язанням. Принцип побудови і розміщення даної статті у загальній структурі ЦК України не тільки свідчить про значення, яке історично надається договору купівлі-продажу, але й про те, яке важливе місце займає він у сучасній системі договірного права. Адже саме договором купівлі-продажу найбільш часто опосередковується динаміка переходу майна (товару) від одного учасника цивільних відносин до іншого, що робить його одним із найбільш застосовуваних зобов'язань у цивільному обороті.

Слід зауважити, що помітно змінилось і саме змістовне наповнення правової конструкції договору купівлі-продажу. Чинний ЦК України суттєво розширив, у порівнянні з ЦК УРСР 1963 р., перелік договорів, які за своїм характером належать до договорів купівлі-продажу. До них, зокрема, у ЦК України віднесені: роздрібна торгівля, поставка, контрактація сільськогосподарської продукції, постачання енергетичних та інших ресурсів через приєднану мережу, міна (див. коментар до параграфів 2–6 глави 54 ЦК України). Окрім цього, необхідно звернути увагу і на те, що положення ст. 655 ЦК України, як і усіх інших статей параграфу 1 «Загальні положення про купівлю-продаж» глави 54 ЦК України, носять загальний характер і повинні застосовуватись до усіх різновидів договорів купівлі-продажу за умови, якщо вони не змінені конкретним договором чи положенням спеціальної норми. Деякі положення договору купівлі-продажу регламентуються спеціальними нормативно-правовими актами, наприклад ГК; законами України: «Про захист прав споживачів»; «Про цінні папери і фондовий ринок»; «Про товарну біржу»; «Про приватизацію державного майна»; «Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)» тощо. Водночас доцільно зважити на те, що, окрім положень даної статті та інших статей параграфу 1 глави 54 ЦК України, у відносинах за договором купівлі-продажу товарів слід застосовувати також положення Конвенції Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11 квітня 1980 р., яка відповідно до ст. 10 ЦК України є частиною національного цивільного законодавства.

Договір купівлі-продажу може бути консенсуальним або реальним. Він є відплатним та двостороннім (взаємним). При цьому він має чітко виражену мету, зміст якої полягає у відчуженні майна (товару) від однієї сторони та передання його у власність іншій стороні. А це означає, що характерною ознакою даного договору є те, що він опосередковує процес динаміки (переходу) майна (товару) від однієї сторони до іншої.

Отже, договором купівлі-продажу є договір, відповідно до якого одна сторона (продавець) передає або зобов'язується передати майно (товар) у власність, господарське відання або оперативне управління іншій стороні (покупцеві), а покупець зобов'язується прийняти майно (товар) і оплатити за нього певну грошову суму. Загальні вимоги щодо укладення, змісту та форми договору купівлі-продажу визначаються Цивільним кодексом України (глава 54). Господарський кодекс містить лише окремі положення щодо цього договору (ч. 4 ст. 263, ч. 1 ст. 264, ч. 6 ст. 265), визнаючи його менш характерним для сфери господарювання, ніж, скажімо договір поставки, і обмежуючи сферу застосування договору купівлі-продажу випадками реалізації суб'єктами господарювання товарів негосподарюючим суб'єктам (ч. 6 ст. 265). Як зазначають фахівці, попри наявність у ГК вказаних положень, важко погодитися з такою заниженою оцінкою договору купівлі-продажу у сфері господарювання, оскільки реалізація певних категорій майна навряд чи може опосередковуватися договором поставки (наприклад, продаж нерухомого майна, в тому числі цілісного майнового комплексу підприємства чи його структурного підрозділу: процесі приватизації державного майна, а також продаж акцій відкритого акціонерного товариства в процесі приватизації іншим суб'єктам господарювання). Договір купівлі-продажу є більш універсальним, ніж інші різновиди договори на реалізацію майна, оскільки має наступні ознаки:

- предметом договору можуть бути різні види майна, не виключеного з обороту (товар - ч. 1 ст. 656 ЦК України; майнові права - ч. 2 ст. 656 ЦК; прав: вимоги, якщо вимога не має особистого характеру, - ч. 3 ст. 656 ЦК; нерухомість - ст. 657 ЦК);
- сторонами договору можуть бути будь-які юридичні та фізичні особи зі наявності у них відповідного обсягу правосуб'єктності;
- сфера застосування - будь-яка, не заборонена законом (господарювання, культура, наука, охорона здоров'я, благодійництво, задоволення особистих потреб громадян, духовне/релігійне життя та ін.);
- порядок укладення - зазвичай з дотриманням вимог ч. 3 ст. 638 ЦК України, відповідно до якої договір укладається шляхом пропозиції однієї сторони укласти договір (оферти) і прийняття пропозиції (акцепту) другою стороною; проте це не виключає застосування різноманітних процедур укладення договору, в тому числі конкурентних;
- форма договору - будь-яка (ст. 205 ЦК України), якщо закон та/ одна із сторін не вимагає застосування певної форми (повної письмової, нотаріальної чи ін.); у сфері господарювання оформлення відносин купівлі-продажу має засвідчуватися відповідними правовими документами,

принаймні шляхом отримання від продавця документа, що засвідчує сплату відповідної суми за придбаний товар/майно (якщо це не суперечить приписам законодавства щодо певної категорії майна, певний кола суб'єктів тощо).

За договором поставки відповідно положень ст. 712 ЦК України «1. ...продавець (постачальник), який здійснює підприємницьку діяльність, зобов'язується передати у встановлений строк (строки) товар у власність покупця для використання його у підприємницькій діяльності або в інших цілях, не пов'язаних з особистим, сімейним, домашнім або іншим подібним використанням, а покупець зобов'язується прийняти товар і сплатити за нього певну грошову суму.

2. До договору поставки застосовуються загальні положення про купівлю-продаж, якщо інше не встановлено договором, законом або не впливає з характеру відносин сторін.

3. Законом можуть бути передбачені особливості регулювання укладення та виконання договорів поставки, у тому числі договору поставки товару для державних потреб».

Складність розмежування цих двох споріднених договорів пов'язана також із відмінними положеннями у Цивільному та Господарському кодексах України щодо цих договорів. Так, згідно ж положень ст. 265 ГК України «1. За договором поставки одна сторона — постачальник зобов'язується передати (поставити) у зумовлені строки (строк) другій стороні — покупцеві товар (товари), а покупець зобов'язується прийняти вказаний товар (товари) і сплатити за нього певну грошову суму.

2. Договір поставки укладається на розсуд сторін або відповідно до державного замовлення.

3. Сторонами договору поставки можуть бути суб'єкти господарювання, зазначені в пунктах 1, 2 частини другої статті 55 цього Кодексу.

4. Умови договорів поставки повинні викладатися сторонами відповідно до вимог Міжнародних правил щодо тлумачення термінів «Інкотермс».

5. Поставка товарів без укладення договору поставки може здійснюватися лише у випадках і порядку, передбачених законом.

6. Реалізація суб'єктами господарювання товарів не господарюючим суб'єктам здійснюється за правилами про договори купівлі-продажу. До відносин поставки, не врегульованих цим Кодексом, застосовуються відповідні положення Цивільного кодексу України про договір купівлі-продажу».

При цьому слід зазначити, що, оскільки у наведеному визначенні поняття договору поставки (на відміну від ч. 1 ст. 712 ЦК України) відсутня вказівка на те, на якому правовому титулі товар передається (поставляється) покупцеві, можна припустити, що це може бути як право власності, так і похідні від нього права — господарського відання та оперативного управління.

На підставі аналізу вище зазначеного можна дійти певних висновків. Відповідно до Цивільного кодексу України договір поставки є різновидом договору купівлі-продажу, адже положення про нього включені до глави 54 «Купівля-продаж». Відповідно, положення параграфу 1 «Загальні положення про купівлю-продаж» глави 54 ЦК України, носять загальний характер і повинні застосовуватись до усіх різновидів договорів купівлі-продажу (в тому ж разі й до відносин, урегульованих договорами поставки) за умови, якщо вони не суперечать спеціальним нормам законодавства щодо договору поставки або на законних підставах не змінені конкретним договором.

Також слід зазначити, що у ЦК України закріплено більш широке поняття договору поставки, ніж у ГК України. Загалом, однією з особливостей договору поставки як різновиду договорів на реалізацію майна є спеціальне нормативне регулювання, яке забезпечується низкою нормативно-правових актів різної юридичної сили, серед яких: Господарський кодекс України: параграф 1 «Поставка» (статті 264-271) глави 30 «Особливості правового регулювання господарсько-торговельної діяльності»; Цивільний кодекс України: параграф 3 «Поставка» (ст. 712) глави 54 «Купівля-продаж»; інші нормативно-правові акти. В цілому, попри відмінності між положеннями ГК та ЦК України, можна дати визначення договору поставки.

Отже, договір поставки:

- платний;
- консенсуальний;
- двосторонній.

Предметом договору можуть бути будь-які не вилучені із цивільного обігу речі (як наділені родовими ознаками, так і індивідуально-визначені), у тому числі товари народного споживання та продукція виробничо-технічного призначення. У ГК України містяться найважливіші принципові норми про поставку, конкретизовані в спеціальних законах та підзаконних нормативно-правових актах України.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, найбільш поширеною правовою формою регулювання господарських відносин з постійного та ритмічного постачання продукції, виробів і товарів вважається договір поставки. У цілому, слід зауважити, що договір поставки найбільш подібний до договору купівлі-продажу (в деяких випадках навіть важко визначити відмінність між цими договорами та належність їх до певного підвиду договору на реалізацію товару/майна - договору купівлі-продажу чи договору поставки). Крім того, відповідно до Цивільного кодексу України договір поставки є різновидом договору купівлі-продажу, оскільки положення про нього включені до глави 54 «Купівля-продаж».

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Таким чином, слід зазначити, що матеріально-технічне постачання і збут віднесені до сфери матеріального виробництва, а також, відповідно до ч. 3 ст. 263 ГК України, є формою здійснення господарсько-торговельної діяльності. При цьому, згідно ч. 1 ст. 264 ГК «матеріально-технічне постачання та збут продукції виробничо-технічного призначення і виробів народного споживання як власного виробництва, так і придбаних у інших суб'єктів господарювання, здійснюються суб'єктами господарювання шляхом поставки, а у випадках, передбачених цим Кодексом, також на основі договорів купівлі-продажу».

Таким чином, найбільш поширеною правовою формою регулювання господарських відносин з постійного та ритмічного постачання продукції, виробів і товарів вважається договір поставки. У цілому, слід зауважити, що договір поставки найбільш подібний до договору купівлі-продажу (в деяких випадках навіть важко визначити відмінність між цими договорами та належність їх до певного підвиду договору на реалізацію товару/майна - договору купівлі-продажу чи договору поставки).

Кім того, відповідно до Цивільного кодексу України договір поставки є різновидом договору купівлі-продажу, оскільки положення про нього включені до глави 54 «Купівля-продаж». Складність розмежування цих двох споріднених договорів пов'язана також із відмінностями у положеннях Господарського та Цивільного кодексів України щодо цих договорів.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

Питання до підсумкового контролю:

1. Господарсько-торговельна діяльність.
2. Матеріально-технічне постачання та збут.
3. Договір поставки.
4. Контрактація сільськогосподарської продукції.
5. Енергопостачання.
6. Оренда майна та лізинг у сфері господарювання.
7. Міна (бартер) у господарській сфері.
8. Зберігання у товарному складі.
9. Біржова торгівля.

Питання для самостійного вивчення:

1. Види та форми господарсько-торговельної діяльності.
2. Порівняльна характеристика договору поставки із договором купівлі-продажу.
3. Предмет, кількість і асортимент поставки. Строки і порядок поставки. Якість товарів, що поставляються. Гарантії якості товарів.
4. Комплектність товарів, що поставляються.
5. Положення про поставки і Особливі умови поставок.
6. Договір контрактації сільськогосподарської продукції. Особливості виконання договорів контрактації. Відповідальність за договором контрактації.
7. Договір енергопостачання. Кількість і якість енергії. Строки, ціни та порядок розрахунків за договором енергопостачання.
8. Умови договору оренди. Основні права та обов'язки орендаря. Орендна плата. Суборенда.
9. Лізинг у сфері господарювання.
10. Біржова торгівля.

ТЕМА № 5 ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (4 години) ПЛАН

Вступ

1. Поняття банківської системи, її розвиток та регулювання.
2. Поняття та види банківських рахунків.
3. Правова регламентація готівково-грошового обігу.
4. Правові основи організації безготівкових розрахунків.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141;
2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 18-22. – Ст. 144
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 40-44. – Ст. 356
4. Концепція переходу Української РСР до ринкової економіки. Схвалена Верховною Радою Української РСР 01.11.1990 р. // ВВР У РСР. - 1990. - № 48 - Ст. 631.
5. Про ціни і ціноутворення” від 21.06.2012 № 5007-VI // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main>
6. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07 грудня 2000 р. // ВВР України. - 2001. - № 5-6. - Ст. 30.
7. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI // Голос України. - 04.12.2010 - № 229-230.
8. Закон України від 23.09.1994 р. № 185/94-ВР "Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті" //Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 40. — Ст. 364.
9. Актуальні проблеми господарського права: навч. посіб. / за ред.. В.С. Щербини. – К.: Юрінком Інтер, 2012. – 528 с.
10. Вінник О.М. Господарське право: Навчальний посібник. – 2-е вид., змін. та доп. – К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 766 с.
11. Господарське право: Підручник / О.П. Подцерковний, О.О. Квасніцька, А.В. Смітюх та ін.; За ред. О.П. Подцерковного, — Х.: Одиссей, 2010. — 424 с.
12. 2.5. Мілаш В.С. Господарське право: Курс лекцій: У 2 ч. – Ч. 1. – Х.: Право, 2008. – 496 с.
13. Смолин Г.В. // Господарське право України. Особлива частина: Навчальний посібник. - Л. 2010 р. – 267 с.
14. Щербина, В.С. Господарське право: підручник / В.С.Щербина. — 4-те вид., перероб. і допов. — К.: Юрінком Інтер, 2009. — 640 с.

Мета

Пропонована тема має важливе значення для підготовки юристів, адже дозволяє обґрунтовувати законність і доцільність правових рішень, що приймаються у цій сфері регулювання господарських відносин, а також забезпечити захист прав суб'єктів господарювання і споживачів, гарантованих Конституцією України. Поряд з вказаним, уможливується належна кваліфікація відповідних протиправних діянь, зокрема передбачених статтями глави 12 - «Адміністративні правопорушення в галузі торгівлі, громадського харчування, сфері послуг, в галузі фінансів і підприємницької

діяльності» Кодексу України про адміністративні правопорушення (стаття 155-1 – Порушення порядку проведення розрахунків, стаття 155-2 - Обман покупця чи замовника, стаття 162 - Порушення правил про валютні операції, стаття 163-1 - Порушення порядку ведення податкового обліку, надання аудиторських висновків, стаття 164 - Порушення порядку провадження господарської діяльності).

Вступ

Особливої уваги в сучасних умовах розвитку економічних та юридичних основ економічної системи України заслуговує формування адаптованої до сучасних умов грошово-кредитної політики держави.

Грошово-кредитна політика – діяльність держави, спрямована на забезпечення економіки повноцінною і стабільною національною валютою та регулювання грошового обігу відповідно до потреб економіки з метою стимулювання економічного зростання при низькому рівні інфляції та безробіття, вирівнювання платіжного балансу країни.

Розвиток систем кредитування господарської діяльності заслуговує пильної уваги фахівців, оскільки дозволяє проводити розвиток і стимулювання діяльності малого, середнього, крупного бізнесу та споживання.

1 ПИТАННЯ ПОНЯТТЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ, ЇЇ РОЗВИТОК ТА РЕГУЛЮВАННЯ

Під банківською системою розуміється сукупність різних видів банків та банківських інститутів, за допомогою яких здійснюється мобілізація коштів і надаються клієнтурі різноманітні послуги з прийому вкладів і надання кредитів. Ця система є внутрішньоорганізована, взаємопов'язана, має загальну мету та завдання.

Банківська система існує в будь-якій країні в певний історичний період і є складовою частиною кредитної системи держави. **Для нормального функціонування банківська система має відповідати наступним вимогам.**

1. У країні повинна бути достатня кількість діючих банків і кредитних установ. Систему слід розглядати як таку, що постійно розвивається і постійно кількісно та якісно змінюється.

2. У системі не повинно бути зайвих елементів. У цьому секторі економіки мають бути відсутніми банківські установи, які не приступили до виконання банківських операцій у встановлені строки, не мають належним чином оформлених ліцензій на здійснення банківських операцій або утворені не відповідно до чинного законодавства та акта засновника про створення.

3. У країні функціонує центральний банк, який виступає основним координатором кредитних інститутів та ефективно виконує функції управління грошово-кредитними і фінансовими процесами в економіці.

4. Поряд із центральним банком діють найрізноманітніші комерційні

банки, які охоплюють усі сфери національної економіки і зовнішньоекономічні зв'язки, здійснюють широкий діапазон банківських операцій та фінансових послуг для юридичних і фізичних осіб.

5. У країні діють банки й кредитні установи, які не обмежуються акумуляцією і розподілом коштів підприємств, організацій, а й сприяють накопиченню капіталу, активно втручаються в усі сфери економіки.

6. Банківська система є складовою більш широкої системи — економічної системи держави.

Таким чином, банки органічно вплетені у загальний механізм регулювання господарського життя, тісно взаємодіють з бюджетом і податковою системою, системою ціноутворення, з політикою цін і прибутків, з умовами зовнішньоекономічної діяльності. Проте банківська система — це не механічне об'єднання різних банків, а специфічна економічна структура, яка має особливе призначення і виконує спеціальні функції в економіці держави.

Банківська система являє собою законодавчо визначену, чітко структуровану сукупність фінансових інститутів, які займаються банківською діяльністю. **Специфіка банківської системи проявляється в її функціях, а саме:**

- а) створення грошей і регулювання грошової маси;
- б) трансформаційна функція;
- в) стабілізаційна функція.

Зміст діяльності банківської системи України розкривається в її головних напрямках. До таких напрямків на даному етапі належать:

1) закріплення фінансової стабілізації та зміцнення купівельної спроможності національної грошової одиниці через подальше стримування темпів інфляції;

2) здійснення кількісного контролю за динамікою грошової маси, яка відповідає реальній зміні внутрішнього валового продукту (ВВП);

3) забезпечення купівельної спроможності національної валюти, яка сприяла б збалансуванню інтересів як державних, так і суб'єктів національної економіки;

4) підтримка короткострокової ліквідності комерційних банків Національним банком України;

5) стимулювання процесів збільшення вкладів населення в банківську систему шляхом підвищення гарантованості їх повернення через дію механізмів страхування депозитів та орієнтації комерційних банків на встановлення реальних відсоткових ставок за депозитами з урахуванням рівня інфляції;

6) зростання кредитної активності комерційних банків з метою підвищення кредитної підтримки вітчизняних підприємств;

7) стимулювання інвестиційної спрямованості в діяльності комерційних банків шляхом збільшення обсягів довгострокового кредитування;

- 8) подальше скорочення частки готівки в обігу;

9) утримання валютних резервів в обсягах, необхідних для підтримки купівельної спроможності національної валюти;

10) покриття дефіциту державного бюджету за рахунок неемісійних джерел фінансування через подальший розвиток ринку державних цінних паперів та зовнішніх запозичень;

11) підвищення внутрішньої та зовнішньої стабільності гривні;

12) сприяння співробітництву з міжнародними фінансовими організаціями та залученню інвестицій від цих установ для виконання програми стабілізації та структурної перебудови економіки та інше.

У сучасних умовах банківська система відіграє важливу роль у державі і стає інструментом впливу на економічні процеси як у внутрішній, так і в зовнішній політиці держави. Від її ефективного функціонування залежать розподіл внутрішнього валового продукту і національного доходу, регулювання грошового обігу, кредитування, фінансування та інші економічні і соціальні досягнення держави.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО ПИТАННЯ

Визначено, що під банківською системою розуміється сукупність різних видів банків та банківських інститутів, за допомогою яких здійснюється мобілізація коштів і надаються клієнтурі різноманітні послуги з прийому вкладів і надання кредитів.

Визначено її структуру, основні функції та напрями діяльності.

II ПИТАННЯ ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ БАНКІВСЬКИХ РАХУНКІВ

Банки відкривають рахунки зареєстрованим в установленому чинним законодавством порядку юридичним особам та фізичним особам — суб'єктам підприємницької діяльності (далі — підприємство), філіям, представництвам, відділенням та іншим відокремленим підрозділам підприємств, у тому числі структурним підрозділам, що виділяються у процесі приватизації (далі — відокремлені підрозділи), представництвам юридичних осіб-не-резидентів, іноземним інвесторам, фізичним особам на умовах, викладених у інструкції Національного банку України «Про відкриття банками рахунків у національній та іноземній валюті» та в договорі між установою банку та власником рахунка. Рахунки для зберігання грошових коштів і здійснення всіх видів банківських операцій відкриваються у будь-яких банках України за вибором клієнта і за згодою цих банків. Операції здійснюються на підставі розрахункових документів установлених форм.

Клієнти банку можуть відкривати лише один рахунок для формування статутного фонду господарського товариства і один рахунок (в іноземній та/або національній валюті) за кожною угодою сумісної (спільної) діяльності без створення юридичної особи. Юридичні особи-нерезиденти (крім нерезидентів-інвесторів) можуть відкривати поточні рахунки в національній та іноземній валюті на території України тільки своєму представництву.

Поточні рахунки в національній валюті представництву юридичної особи-нерезидента відкриваються за наявності індивідуальної ліцензії Національного банку України.

У разі відкриття (закриття) або зміни номерів усіх видів рахунків (крім рахунків фізичних осіб та офіційних представництв), установа банку зобов'язана повідомити про це податковий орган за місцем реєстрації власника рахунку протягом трьох робочих днів з дня відкриття або закриття рахунку (включаючи день відкриття або закриття).

Повідомлення про відкриття (закриття) рахунків інвесторів — юридичних осіб-нерезидентів, рахунків для формування статутного фонду господарських товариств, рахунків для ведення сумісної діяльності без створення юридичної особи, рахунків виборчих фондів надсилаються в податковий орган за місцезнаходженням установи банку, в якій відкриваються зазначені рахунки. Форма і зміст повідомлення податкових органів про відкриття або закриття рахунків встановлюється центральним податковим органом України. Примірник цього повідомлення, що надійшов до установи банку, з відміткою податкового органу про взяття рахунку на облік залишається у справі про відкриття рахунків.

Крім цього, повідомлення про відкриття (закриття) чи зміну номера рахунку надсилається також до Національного банку України для включення до зведеного електронного реєстру власників рахунків. Порядок і форма повідомлення встановлюється Національним банком України.

Про відкриття рахунку відокремленому підрозділу, крім вищезазначених повідомлень, у такий самий строк повідомляється податковий орган за місцем реєстрації підприємства — юридичної особи. До отримання повідомлення про взяття рахунків суб'єктів підприємницької діяльності на податковий облік на цих рахунках здійснюються лише операції з зарахування коштів. Датою початку операцій за видатками з рахунків суб'єктів підприємницької діяльності в установі банку є дата реєстрації отримання банком зазначеного повідомлення. Днем відкриття рахунку вважається дата, зазначена на заяві про відкриття рахунку у розділі «Відмітки банку».

У разі відкриття двох і більше поточних рахунків у національній валюті власник рахунку протягом трьох робочих днів з дня відкриття або закриття наступного рахунку визначає один з рахунків у національній валюті як основний, на якому обліковуватиметься заборгованість, що списується (стягується) у без-спірному порядку, і повідомляє номер цього рахунку податковому органу, в якому він обліковується як платник податків, за місцем своєї реєстрації, та банкам, в яких відкриті додаткові рахунки в національній валюті, а також рахунки в іноземній валюті. Банки, в яких відкриваються додаткові рахунки у національній валюті та рахунки в іноземній валюті, протягом трьох робочих днів, крім повідомлення до податкових органів, повідомляють також установу банку, в якій відкрито основний рахунок, про відкриття таких рахунків (із зазначенням їх номерів).

При зміні (у тому числі у зв'язку із закриттям) основного рахунку

суб'єкт підприємницької діяльності, який має податкову заборгованість, зобов'язаний надати в установу банку, де обліковується картотека заборгованості, письмову згоду податкового органу за місцем його реєстрації як платника податків та письмову згоду установи банку, в якому відкривається основний рахунок на переведення картотеки заборгованості.

Місцезнаходженням власника рахунку вважається адреса, вказана у картці із зразками підписів та відбитком печатки, яка має відповідати адресі, вказаній у статуті і свідоцтві про державну реєстрацію. У разі зміни місцезнаходження власник рахунку протягом трьох днів з дня внесення змін до свідоцтва про реєстрацію суб'єкта підприємницької діяльності зобов'язаний надати установі банку нову копію свідоцтва про реєстрацію з внесеними змінами, завірену нотаріально чи органом, який його видав.

Документи на відкриття, переоформлення банківських рахунків суб'єктів підприємницької діяльності подає у банк особисто керівник чи головний бухгалтер. При отриманні документів на відкриття банківського рахунку суб'єктів підприємницької діяльності — юридичної, фізичної особи уповноважений працівник комерційного банку зобов'язаний перевірити повноваження особи, яка подає документи на відкриття рахунку, її паспорт, та зробити у присутності особи, що подає документи, копії перших чотирьох сторінок паспорта керівника чи головного бухгалтера, які мають зберігатися у справі про відкриття рахунку. При наданні підроблених (недостовірних) документів з метою відкриття рахунків комерційний банк зобов'язаний негайно повідомити по це органи внутрішніх справ із зазначенням паспортних даних особи, яка подає документи на відкриття банківського рахунку.

При отриманні документів на відкриття чи переоформлення банківських рахунків банки зобов'язані здійснити перевірку наданих документів на відповідність їх чинному законодавству, зокрема:

1) підписи осіб на заяві про відкриття рахунку мають бути розшифровані з обов'язковим зазначенням прізвища й ініціалів та ідентифіковані з підписами у картці із зразками підписів та відбитком печатки;

2) свідоцтво про державну реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності має відповідати зразкам, передбаченим у додатку 3 (для юридичних осіб) і в додатку 4 (для фізичних осіб — суб'єктів підприємницької діяльності)

3) посвідчувальні написи нотаріуса на документах вважаються дійсними у разі, якщо вони відповідають формам, затвердженим наказом Міністерства юстиції України від 07.02.94 р. № 7/5 «Про затвердження форм реєстрів для реєстрації нотаріальних дій, нотаріальних свідоцтв, посвідчувальних написів в угодах і за-свідчувальних документах», зареєстрованих Міністерством юстиції України 02.03.94 р. за № 38/247.

В Україні використовуються різноманітні види рахунків.

1. Поточні рахунки.
2. Поточні бюджетні рахунки.

3. Акумуляційні рахунки
4. Депозитні рахунки.
5. Рахунки виборчих фондів.
6. Кореспондентський рахунок

Розглянемо порядок відкриття рахунків.

Для відкриття поточних рахунків та поточних бюджетних рахунків підприємства подають установам банків такі документи:

- 1) заяву на відкриття рахунку встановленого зразка.
- 2) копію свідоцтва про державну реєстрацію в органі державної виконавчої влади;
- 3) копію належним чином зареєстрованого статуту (положення), засвідчену нотаріально чи реєструючим органом.
- 4) копію документа, що підтверджує взяття підприємства на податковий облік;
- 5) картку із зразками підписів осіб;
- 6) довідку про реєстрацію в органах Пенсійного фонду України.

Якщо в цій установі банку відкрито поточний рахунок клієнта, то поточний бюджетний рахунок відкривається на підставі заяви на відкриття бюджетного рахунку та довідки про реєстрацію в органах Пенсійного фонду України. У разі ненадходження коштів з бюджету протягом року рахунок закривається.

При відкритті поточних рахунків відокремленим підрозділам підприємств в установу банку, в якій відкривається поточний рахунок відокремленому підрозділу, подаються визначені законодавством документи.

Статут для відкриття рахунків в установах банків не надається: повними товариствами, командитними товариствами, селянськими (фермерськими) господарствами, підприємцями (без створення юридичної особи), установами та організаціями, які фінансуються з бюджету, та іншими суб'єктами підприємницької діяльності, у яких наявність статуту не передбачена законом.

Фізичним особам — суб'єктам підприємницької діяльності, які здійснюють свою діяльність без створення юридичної особи, поточний та інші рахунки відкриваються на їхнє ім'я за умови надання паспорта чи іншого документа, що засвідчує особу.

Відкриття рахунку з метою акумуляції коштів для виїзду на лікування за кордон здійснюється у порядку, передбаченому Положенням про порядок направлення громадян на лікування за кордон, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 08.12.95 р. № 991 «Про затвердження Положення про порядок направлення громадян на лікування за кордон».

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ

Визначено види банківських рахунків, підстави та порядок їх відкриття.

Клієнти банку можуть відкривати лише один рахунок для формування статутного фонду господарського товариства і один рахунок (в іноземній

та/або національній валюті) за кожною угодою сумісної (спільної) діяльності без створення юридичної особи. Юридичні особи-нерезиденти (крім нерезидентів-інвесторів) можуть відкривати поточні рахунки в національній та іноземній валюті на території України тільки своєму представництву. Поточні рахунки в національній валюті представництву юридичної особи-нерезидента відкриваються за наявності індивідуальної ліцензії Національного банку України.

ІІІ ПИТАННЯ

ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ГОТІВКОВО-ГРОШОВОГО ОБІГУ

Національний банк України як єдиний емісійний банк і касовий центр держави організовує та регулює обсяг і структуру готівкової маси в обігу на підставі основних напрямків грошово-кредитної політики й показників економічного і соціального розвитку України.

Відповідно до ст. 24 Закону «Про Національний банк України», основні засади грошово-кредитної політики ґрунтуються на основних критеріях та макроекономічних показниках загальнодержавної програми економічного розвитку та основних параметрах економічного та соціального розвитку України на відповідний період, що включають прогностичні показники обсягу валового внутрішнього продукту, рівня інфляції, розміру дефіциту державного бюджету та джерел його покриття, платіжного та торгового балансів, затверджених Кабінетом Міністрів України. Щорічно Національний банк інформує Верховну Раду України про напрями грошово-кредитної і валютної політики, розробленої Національним банком на наступний рік і на більш тривалий період.

Грошово-кредитна політика — сукупність заходів у сфері грошового обігу і кредитних відносин, які проводить держава з метою регулювання економічного росту, стримування інфляції та забезпечення стабільності грошової одиниці України, забезпечення зайнятості населення та збалансування платіжного балансу. Відповідно до ст. 25 Закону України «Про Національний банк України», основними економічними засобами і методами грошово-кредитної політики є регулювання обсягу грошової маси через:

- 1) визначення та регулювання норм обов'язкових резервів для комерційних банків та фінансово-кредитних установ;
- 2) процентну політику;
- 3) рефінансування комерційних банків;
- 4) управління золотовалютними резервами;
- 5) операції з цінними паперами на відкритому ринку;
- 6) регулювання імпорту та експорту капіталу.

Установи банків, відповідно до нормативних актів Національного банку України, здійснюють аналіз і прогнозування готівкового обігу, організують і виконують оперативні функції з реалізації єдиної грошово-

кредитної політики на території регіону.

Важливою умовою нормального функціонування господарського механізму, яка необхідна для забезпечення прискорення соціально-економічного розвитку суспільства, є стабільність готівкового обігу на основі збалансування платоспроможного попиту населення з пропозицією товарів та послуг.

Національний банк України організує готівковий обіг в країні, який поряд з безготівковими розрахунками є складовою частиною загального грошового обороту і являє собою сукупність платежів, що здійснюється готівкою.

Взагалі, сфера застосування готівкових коштів, які виступають у функції засобів обігу і платежу, в діяльності розвинутих країн з ринковою економікою обмежена. Там основна частина розрахунків і платежів (93-95 відсотка) здійснюється без використання готівки і лише незначна (5-7 відсотків) — готівкою. В загальній грошовій системі України готівковий обіг продовжує відігравати досить значну роль, пов'язану головним чином з обслуговуванням населення у процесі формування і розподілу його грошових доходів.

Основні завдання установ банків у роботі з готівкового обігу:

1. Безумовне виконання нормативних актів Верховної Ради України, Указів Президента України, нормативних актів Національного банку України з питань регулювання обсягу і структури готівкової маси в обігу

2. Прогнозування готівкового обігу за загальним обсягом і структурою з урахуванням основних напрямів грошової політики і показників економічного та соціального розвитку

3. Врахування інтересів подальшого зміцнення готівкового обігу

4. Обмеження готівкової емісії економічно обґрунтованими вимогами зростання обігу готівки

5. Дотримання встановленого порядку ведення касової та емісійної роботи

6. Аналіз сукупних оцінок стану збалансованості грошових доходів витрат населення у взаємозв'язку із загальним економічним станом та вироблення на підставі цього пропозицій і заходів щодо стабілізації готівкового обігу

7. Раціональна організація готівкового обігу, всебічне сприяння розвитку і впровадженню нових форм безготівкових розрахунків, якнайшвидше залучення готівки до кас банків

8. Економне витрачання кредитних ресурсів і підвищення ефективності використання кредиту

9. Своєчасна видача готівки підприємствам і індивідуальним підприємцям на оплату праці, пенсій, допомог та на інші цілі

Питома вага безготівкових перерахувань на вклади у загальній сумі грошових доходів населення знизилася порівняно із 80-ми роками у 2—2,5 рази. Обсяги розрахунків чеками за товари та послуги у загальному

офіційному обсязі товарообороту становлять лише 0,2%.

Існуюча система не стимулює залучення готівки у банківську систему та зберігання заощаджень населення на вкладах.

Рух основної маси готівки через каси банку складається, з одного боку, з видач готівкових коштів суб'єктам господарювання для виплати заробітної плати, дивідендів, оплати сільськогосподарських продуктів, закуплених у населення, розрахунків по пенсіях, стипендіях, допомогах, забезпечення інших господарських потреб, з іншого боку, — з надходжень грошової виручки від реалізації продукції, продажу товарів, надання послуг, виконання робіт, податків, зборів і з інших джерел.

У зв'язку з тим, що через каси підприємств, установ і організацій проходить переважна маса готівкових коштів, правильна організація їх обороту має особливе господарське значення, безпосередньо впливаючи на розмір грошової маси в обігу, її стабільність, швидкість обігу грошей.

З метою регулювання сфери готівково-грошового обігу Національний банк України використовує ліміт залишку готівки в касах підприємств (організацій, установ). Відповідно до чинного «Порядку ведення касових операцій у національній валюті в Україні», усі підприємства та індивідуальні підприємці, які мають рахунки в установах банків, зобов'язані зберігати свої кошти в установах банків.

На кінець кожного дня підприємства, організації та установи можуть залишати у своїх касах готівку лише в межах ліміту. Інші грошові кошти підприємства мають зберігатися на відповідних рахунках в установах банків. Ліміт залишку готівки в касі встановлюється установою банку щорічно протягом першого кварталу. У разі звернення протягом року клієнта (або з ініціативи банку) щодо перегляду ліміту каси і поданні ним відповідного документа — заявки-розрахунку, ця заява має бути розглянута банком, і, за умови її обґрунтованості, встановлений раніше ліміт каси переглядається.

Ліміт залишку готівки в касі для кожного підприємства (незалежно від того, перебувають чи не перебувають вони на самостійному балансі) встановлюється комерційними банками за місцем відкриття рахунку з огляду на режим та специфіку роботи підприємства, його віддаленості від установи банку, розміру касових оборотів, встановлених строків і порядку здавання касової виручки (надходжень) та графіка заїзду інкасаторів.

Усю готівку понад встановлені ліміти залишку готівки в касі підприємства зобов'язані здавати у порядку і строки, встановлені установою банку для зарахування на їх рахунки. У разі якщо ліміт залишку готівки в касі підприємства взагалі не встановлено, вся наявна готівка в його касі на кінець дня має бути здана до банку (незалежно від причин відсутності ліміту каси).

За своїм економічним змістом ліміт каси, тобто залишок грошей, що переходить у касі з дня на день, має відповідати потребам і конкретним умовам фінансово-господарської діяльності підприємства.

У разі витрачання підприємством, що має податкову заборгованість, готівки як з виручки (касових надходжень), так і з одержаної з кас банків

(крім розрахунків за податками і обов'язковими платежами) ці кошти розрахунково включаються до фактичних залишків готівки в касі того дня, коли були здійснені такі витрати, з подальшим порівнянням одержаної суми із затвердженим лімітом каси.

Касові операції оформлюються документами, типові форми яких затверджені наказом Міністерства статистики України від 15.02.1996 р. № 51, і мають застосовуватися без змін на всіх підприємствах, незалежно від їх відомчої підпорядкованості і форми власності.

Підприємства щоквартально подають до банку касову заявку встановленого зразка про суми надходжень та видачі готівки з поданням також календаря видачі заробітної плати. Прийом, зберігання і витрачання готівки підприємствами здійснюється через касу.

Каса — структурний підрозділ суб'єкта господарювання, що виконує касові операції. Касові операції юридичної особи здійснює касир (службова особа, яка безпосередньо виконує касові операції), який, відповідно до укладеного з ним договору про повну матеріальну відповідальність, відповідає за збереження готівки і за можливі втрати у зв'язку з неправильним збереженням цінностей. Каса повинна бути ізольованим спеціально обладнаним приміщенням, яке призначене для приймання видачі і тимчасового зберігання готівки. Керівник суб'єкта господарювання зобов'язаний обладнати касу і забезпечити зберігання грошей у приміщенні каси, а також під час доставки їх з установи банку та здачі в установу банку і несе за це відповідальність відповідно до чинного законодавства.

Касові операції — операції, пов'язані з прийманням, зберіганням, видачею готівки касами банків, підприємств, організацій та установ.

Приймання готівки касою підприємства проводиться за прибутковими касовими ордерами, підписаними головним бухгалтером або особою, ним уповноваженою. Про приймання грошей видається квитанція за підписом головного бухгалтера або особи, ним уповноваженої, і касира, завірена печаткою (штампом) касира або відбитком касового апарата.

Видача готівки з кас підприємств проводиться за видатковими касовими ордерами або за належно оформленими платіжними (розрахунково-платіжними) відомостями. Документи на видачу грошей мають бути підписані керівником і головним бухгалтером підприємства або особами, ними уповноваженими. До видаткових ордерів можуть долучатися заявки на видачу грошей, рахунки тощо. У разі, якщо на доданих до видаткових касових ордерів документах є дозвільний напис керівника підприємства, підпис керівника на видаткових касових ордерах не обов'язковий.

У разі видачі окремій особі грошей за видатковим документом, касир повинен вимагати пред'явлення документа, що засвідчує особу одержувача (паспорт, військовий квиток Міністерства оборони України або інші документи, що засвідчують особу), записує його найменування і номер, ким і коли він виданий, і забирає розписку одержувача. Якщо видатковий документ складений на видачу грошей кільком особам, то одержувачі також пред'являють зазначені документи, які засвідчують їх особу, і розписуються у

відповідній графі платіжних документів.

Видача грошей особам, яких немає в списковому складі підприємства, проводиться за видатковими касовими ордерами, що виписуються окремо на кожну особу, або за окремою відомістю на підставі укладених договорів.

Видачу грошей касир проводить тільки особі, вказаній у видатковому документі. Якщо видача грошей проводиться за дорученням, оформленим в установленому порядку, в тексті ордера, після прізвища, імені та по батькові одержувача грошей, бухгалтерією вказується прізвище, ім'я та по батькові особи, якій доручено одержання грошей. Якщо видача грошей проводиться за відомістю, перед розпискою в одержанні грошей касир робить надпис: «За дорученням». Доручення залишається в касира і долучається до видаткового касового ордера або відомості.

У разі видачі грошей особі, що не має змоги через хворобу або з інших поважних причин підписатися особисто, за її письмовим дорученням за неї може підписатися інша особа, але тільки не працівник бухгалтерії або каси цього підприємства.

Оплата праці, виплата допомог через тимчасову непрацездатність, стипендій і премій проводиться касиром за платіжними (розрахунково-платіжними) відомостями без складання видаткового касового ордера на кожного отримувача. В аналогічному порядку можуть оформлятися і разові видачі грошей на оплату праці (у разі відпустки, хвороби і таке інше), а також видача депонованих сум і грошей під звіт на витрати, пов'язані зі службовими відрядженнями, кільком особам.

Депонування коштів — внесення грошових сум, цінних паперів та інших цінностей на збереження в банк.

Разові видачі грошей на оплату праці окремим особам проводяться, як правило, за видатковими касовими ордерами. Приймання і видача грошей за касовими ордерами може проводитися тільки в день їх складання.

Під час одержання прибуткових касових ордерів або видаткових документів **касир зобов'язаний перевірити:**

1. наявність і справжність на документах підпису головного бухгалтера, а на видатковому документі — дозвільного підпису керівника підприємства або осіб, ним уповноважених;
2. правильність оформлення документів;
3. наявність перелічених у документах додатків.

У разі недотримання хоча б однієї з перелічених вимог касир повертає документи до бухгалтерії для належного оформлення. Прибуткові касові ордери або видаткові документи одразу ж після одержання або видачі за ними грошей підписуються касиром, а долучені до них документи погашаються штампом або надписом «Оплачено» із зазначенням дати.

Прибуткові касові ордери або видаткові документи до передачі у каси реєструються бухгалтерією в журналі реєстрації прибуткових і видаткових касових документів. Видаткові касові ордери, оформлені на підставі платіжних (розрахунково-платіжних) відомостей на виплату заробітної плати, реєструються після її видачі.

Касові документи можуть бути вилучені у підприємств за постановою слідчих, судових органів, прокуратури, арбітражного суду, рішенням державної контрольно-ревізійної служби та органами державної податкової служби. При цьому на місце вилученого документа підшиваються завірена матеріально відповідальною особою копія вилученого документа, все листування про вилучення документа, протокол вилучення, розписка особи, яка одержала справжній документ, або поштова квитанція про надсилання документа.

Усі надходження і видачі готівки в національній валюті підприємства враховують у касовій книзі, типова форма якої затверджена наказом Міністерства статистики України від 15.02.96 р. № 51.

Касова книга — книга встановленої форми, в якій відображаються операції з готівкою. Кожне підприємство, що має касу, веде тільки одну касову книгу, аркуші якої мають бути пронумеровані, прошнуровані і опечатані сургучною або мастичною печаткою. Кількість аркушів у касовій книзі засвідчується підписами керівника і головного бухгалтера цього підприємства. У разі, якщо підприємства — юридичні особи мають відокремлені підрозділи, які здійснюють касові операції з готівкою і розташовані окремо від юридичної особи, то незалежно від того, виділені ці підрозділи на самостійний баланс чи ні, з метою повного врахування здійснюваних касових оборотів вказані підрозділи мають також вести касову книгу, яка оформлюється за взірцем касової книги підприємства і видається цим підрозділам. Записи в касовій книзі ведуться у двох примірниках. При цьому другі примірники аркушів мають бути відривними, що і є звітом касира. Підчистки та невмотивовані виправлення в касовій книзі забороняються.

Щодня в кінці робочого дня, касир підбиває підсумки операцій за день, виводить залишок грошей у касі на наступне число і передає до бухгалтерії як звіт касира другий відривний аркуш (копію записів у касовій книзі за день) з прибутковими касовими ордерами і видатковими документами під розписку в касовій книзі. Контроль за правилами ведення касової книги покладається на головного бухгалтера підприємства.

Комерційні банки і їх установи здійснюють касові операції і проводять касове обслуговування клієнтів на підставі ліцензії Національного банку України, яку вони повинні отримати у відповідності з положенням Національного банку України «Про порядок видачі банками ліцензії на здійснення банківських операцій».

Для здійснення касового обслуговування клієнтів комерційні банки створюють у своїх установах касовий підрозділ, через який забезпечується виконання необхідних операцій. Касовий підрозділ банку забезпечує видачу, приймання і схоронність грошей. Структурний підрозділ установи комерційного банку, який виконує операції по касовому обслуговуванню їх клієнтів, має назву операційної каси.

Касове обслуговування комерційними банками клієнтів — суб'єктів господарювання здійснюється на підставі договору про розрахунково-касове

обслуговування.

Договір про розрахунково-касове обслуговування — згода між клієнтом та банком, спрямована на забезпечення останнім обґрунтованих потреб суб'єктів господарювання в готівці та приймання від них виручки й інших надходжень готівки і рух її між касами.

Установа банку забезпечує прийом готівки від підприємства і вчасне зарахування її на його рахунок. Банк організовує збір інкасаторами (якщо має ліцензію на здійснення інкасації) грошової виручки підприємства в дні і години, що узгоджені з ним.

Згідно з встановленим графіком, банк видає підприємству готівку на виплату заробітної плати та інші потреби і надає за бажанням клієнта ряд інших послуг, у тому числі: здійснює попередню підготовку грошей за заявками своїх клієнтів; обмінює валюту; створює в окремих випадках каси банку при підприємствах (організаціях) для прийому виручки тощо.

Приймання і перерахування готівки протягом операційного дня здійснюють приходні каси банку. **Приймання грошей проводиться за такими документами:**

1. від підприємств, об'єднань, організацій, установ у сплату будь-яких платежів за об'явами на внесення готівки з видачею **квитанції**. При внесенні фізичними особами грошей до вкладів також за об'явами на внесення готівки або за **приходними ордерами**. Після цього робиться запис у вкладній книжці;

2. внески для зарахування на рахунок різноманітних фондів — **за об'явами на внесення готівки**, на якій, крім підпису відповідального виконавця, повинна бути віза головного бухгалтера (його заступника) або начальника операційного відділу установи банку;

3. платежі від фізичних осіб — **за прибутковими документами**;

4. всі інші надходження грошей, в тому числі і від працівників банку, за **приходними касовими ордерами** з видачею підписаних касиром копій приходних касових ордерів з відбитком печатки касира.

При внесенні грошей за об'явами на внесення готівки для зарахування на рахунки операційні працівники перевіряють і оформлюють документи відповідно до вказівок по веденню бухгалтерського обліку. Після цього об'ява з квитанцією і ордером передається до каси.

Види операцій з касового обслуговування банком підприємств:

1. Переведення коштів у готівку
2. Переведення готівкових коштів у безготівкові
3. Списання коштів з рахунку підприємства і видача йому відповідної суми готівкою
4. Зарахування на рахунок коштів, отримуваних від підприємства готівкою

Касир, що одержав внутрішнім порядком приходні документи, зобов'язаний:

1. перевірити наявність і тотожність підписів операційних працівників наявним у нього зразкам;

2. звірити відповідність вказаних в них сум цифрами і літерами;
3. викликати особу, яка вносить гроші, і прийняти від неї гроші поаркушним перерахуванням.

Якщо клієнт здає гроші до каси банку за кількома приходними документами для зарахування на різні рахунки, касир приймає гроші за кожним документом окремо. Всі прийняті раніше гроші мають зберігатися в шухлядах столу або металевих шафах, сейфах, які повинні залишатися. Робоче місце касира повинно бути обладнане так, щоб клієнт міг спостерігати за прийманням грошей.

Після приймання грошей касир звіряє суму, вказану в приходному документі, з сумою, фактично виявленою при рахуванні. При відповідності сум касир підписує об'яву, квитанцію і ордер до неї, ставить на квитанції печатку і видає її особі, яка внесла гроші. Ордер до об'яви касир надсилає відповідальному працівнику, який веде касовий журнал, а об'яву залишає в себе.

Якщо клієнтом гроші до каси банку не були внесені, приходні документи касир повертає операційним працівникам для з'ясування. Після з'ясування на квитанціях за підписами керівника і головного бухгалтера установи банку або їх заступників вказуються причини, з яких гроші не були внесені. У цих випадках записи в касових журналах викреслюються, приходні документи знищуються.

Касири ведуть щоденні записи прийнятих і зданих грошових сум в окремій Книзі обліку прийнятих і виданих грошей (цінностей).

Наприкінці операційного дня на підставі прийнятих документів касир складає довідку касира приходної каси про суму прийнятих грошей та кількість документів, які надійшли до каси, і звіряє суму за довідкою з сумою прийнятих ним грошей. Операційний день — частина робочого дня, яка відведена для приймання і обслуговування клієнтів у банках і виконання банківських операцій по кредитуванню, розрахунках, приймання та видачі готівкових грошей тощо. Довідка підписується касиром, а вказані в ній касові обороти звіряються ним з записами в касових журналах операційних працівників. **Касові журнали** — журнали для реєстрації прибуткових і видаткових касових операцій установ банків, які використовуються для контролю за цими операціями і складання звіту про касові обороти банків. Звірення оформлюється підписами касира в касових журналах і операційних працівників на довідці касира.

Вся готівка, яка надійшла до закінчення операційного дня, повинна бути оприходована до оборотної (операційної) каси і зарахована на відповідні рахунки за балансом установи банку в той же робочий день.

Приймання грошей від суб'єктів господарювання та населення після закінчення операційного дня здійснюють вечірні каси. Час роботи цих кас оголошується. Прийняті гроші повинні бути зараховані на відповідні рахунки не пізніше наступного робочого дня. Проводити будь-які видаткові операції, за винятком операцій за вкладками та з цінними паперами, працівникам вечірніх кас забороняється.

Установи банків, які не мають вечірніх кас, приймають гроші у випадку доставлення їх після операційного дня клієнтами в порядку, встановленому для вечірніх кас.

При здаванні грошей особа, яка здає готівку, заповнює приходний документ на внесення готівки і передає цей документ бухгалтеру-контролеру, який після перевірки передає його до каси. Приймавши гроші, касир підписує приходні документи, проставляє на них штамп «Вечірня каса» і видає квитанцію за двома підписами (бухгалтера-контролера і касира), завірену печаткою вечірньої каси, закріпленою за касиром. Після закінчення приймання грошей касир і бухгалтер-контролер звіряють суму готівки з даними касового журналу і приходних документів і підписують касовий журнал.

Гроші, що надійшли, приходні видаткові касові документи, касовий журнал і печатка після закінчення операцій вечірньої каси зберігаються в грошовому сховищі (сейфі).

Банк може в окремих випадках створити касу при підприємствах (організаціях). Каса банку при підприємстві (організації) створюється на підставі договору на організацію каси банку при підприємстві і очолюється старшим касиром, який призначається керівником установи банку і здійснює керівництво і контроль за роботою касового апарату. Гроші, що надійшли до кас банків при підприємствах (організаціях), мають бути в той же день доставлені через інкасаторів в установу банку.

Установи комерційних банків України, що мають ліцензію Національного банку України на касове обслуговування клієнтів, приймають від фізичних осіб готівкою платежі до бюджету, платежі до державних цільових фондів, добровільні внески громадян і платежі на користь юридичних осіб (незалежно від форм власності) за реалізовані товари, надані послуги і виконані роботи.

Приймання платежів від фізичних осіб здійснюється приходними касами установ банків або спеціальними касами за прибутковими документами.

Прибуткові документи складаються з двох частин — повідомлення та квитанції і містять обов'язкові реквізити:

1. назву юридичної особи — одержувача платежів,
2. ЗКПО,
3. номер поточного рахунку,
4. назву установи банку, в якому знаходиться рахунок одержувача,
5. номер МФО,
6. прізвище і номер особового рахунку платника (за його наявності),
7. суму та період платежу,
8. інші необхідні дані про платника.

У випадках постійних надходжень платежів від фізичних осіб (квартплата, телефонний зв'язок тощо) між установами комерційних банків

та юридичними особами, на користь яких приймаються платежі, можуть бути укладені договори з приймання платежів. У цьому разі плата за операції з платників не утримується, а плата за їх виконання здійснюється юридичною особою — одержувачем коштів — відповідно до умов договору, при цьому додаткове утримання плати за цю операцію не допускається.

При укладанні договорів мають бути чітко визначені:

1. види платежів,
2. форми прибуткових документів і порядок їх заповнення,
3. умови приймання і терміни зарахування платежів,
4. форма представлення і спосіб передачі прибуткових документів (реєстрів платежів),
5. відповідальність та обов'язки сторін,
6. сума комісійної винагороди, яку сплачують юридичні особи установам банку за здійснення цих операцій.

Крім того, установи комерційних банків можуть укладати договори з юридичними особами щодо порядку здійснення операцій у спільно створених системах із приймання та обліку платежів.

Розглянемо порядок виконання операцій видатковими касами банків.

Видача грошей з кас установ банку проводиться:

підприємствам, організаціям, установам — виключно за грошовими чеками встановленої форми;

індивідуальним позичальникам, які одержують позики в банку, вкладникам, пенсіонерам, а також фізичним особам, які одержують готівку з поточного рахунку — за видатковими касовими ордерами і видатковими ордерами. У такому ж порядку оформляється видача грошей на витрати для утримання апарату управління та інші витрати установ банків.

У разі якщо видача пенсії або допомоги проводиться на підставі доручень органу, який призначив пенсію, касовий видатковий ордер не складається і виплата грошей проводиться на підставі цього доручення.

Для здійснення видаткових операцій завідуючий касою видає під звіт касирам необхідну суму грошей під розписку в книзі обліку прийнятих і виданих грошей (цінностей). Касир видаткової каси кожен раз записує в книгу обліку прийнятих і виданих грошей (цінностей) одержані під звіт від завідуючого касою суми, кількість і суму сплачених документів і залишок підзвітних сум, що він здає назад під розписку завідуючому касою.

Грошові чеки та інші документи на одержання готівки представники підприємств, об'єднань, організацій і установ пред'являють операційним працівникам, які після відповідної їх перевірки видають особі, яка одержує гроші, для пред'явлення в касу контрольної марки від грошового чека або відривного талона від видаткового касового ордера. Передача видаткових документів, чека або касового ордера в касу через особу, що отримує гроші, забороняється.

Грошовий чек — письмове розпорядження власника рахунку установі банку, яка обслуговує його, видати готівкою певну суму грошей уповноваженій особі (чекодержателю). Банки приймають до оплати іменні

грошові чеки, тобто чеки, які виписані на певну особу. Гроші видаються особі, яка вказана в грошовому чеку, під її розпис на звороті чека. Особа одержувача перевіряється за паспортом або документом, що його заміняє, про що на звороті чека ставиться відмітка (проставляється назва документа, його номер, ким і коли він був виданий). Клієнт банку повинен вказати, з якою метою він одержує гроші. Ніякі виправлення у тексті чека неприпустимі, бо вони роблять чек недійсним.

Одержавши видатковий документ (грошовий чек, касовий ордер), касир зобов'язаний:

1. перевірити наявність підписів службових осіб банку, які мають право дозволяти видачу грошей і тотожність цих підписів із зразками, що є;
2. порівняти суму, проставлену на документі цифрами, з сумою, зазначеною літерами;
3. перевірити, чи є розписка в одержанні грошей на документі;
4. перевірити наявність даних про пред'явлення паспорта або іншого документа, який засвідчує особу одержувача грошей, за винятком здійснення валютно-обмінних операцій;
5. викликати одержувача грошей за номером видаткового документа і запитати про суму грошей, що одержується;
6. звірити номер контрольної марки або талона в касу з номером на видатковому документі і наклеїти контрольну марку або талон відповідно до чека або ордера;
7. підготувати суму грошей, співставити суму видачі з сумою, вказаною на чеку, та відбити на обчислювальній машині, видати їх одержувачу і підписати видатковий документ.

Якщо клієнт банку одержує гроші за кількома видатковими документами з різних рахунків, касир видає гроші за кожним документом окремо.

Установи банку можуть проводити заздалегідь підготовку готівки за заявками клієнтів для видачі їх представникам за рахунок готівки, що знаходиться в оборотних (операційних) касах.

В установах банків замість окремих приходних і видаткових кас можуть бути створені приходно-видаткові каси. Приймання і видача грошей приходно-видатковими касами здійснюється в порядку, встановленому відповідно для приходних і видаткових кас. Після закінчення операційного дня касир приходно-видаткової каси складає зведену довідку про касові обороти, на зворотній стороні якої вказує суму приходу.

З метою своєчасного і повного виконання заявок клієнтів комерційні банки забезпечують необхідні обсяги готівки в операційній касі шляхом залучення готівки з обігу, перерозподілу їх між своїми установами, підкріплення від інших комерційних банків та територіальних управлінь Національного банку України.

Виходячи з вищевикладеного, можна дати таке визначення поняття **готівково-грошового обігу** — це відносини, які формуються між суб'єктами: банками, юридичними особами, фізичними особами з

приводу організації та здійснення готівкових розрахунків, перевезення, інкасації та ведення касових операцій.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ

Визначено порядок здійснення грошових операцій, документи, якими вони оформлюються, визначення поняття каси та порядок її роботи та реєстрації всіх операцій.

Визначено засади грошово-кредитної політики. Національний банк України як єдиний емісійний банк і касовий центр держави організовує та регулює обсяг і структуру готівкової маси в обігу на підставі основних напрямків грошово-кредитної політики й показників економічного і соціального розвитку України

IV ПИТАННЯ

ПРАВОВІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ БЕЗГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ

Юридичні особи, їх філії, відділення та інші відокремлені підрозділи, що не мають статусу юридичної особи, та фізичні особи, у тому числі фізичні особи — суб'єкти підприємницької діяльності, відкривають поточні рахунки, інші рахунки для зберігання грошових коштів і здійснення всіх видів банківських операцій у будь-яких банках України за своїм вибором і за згодою цих банків у порядку, що встановлюється Національним банком України. **У разі відкриття підприємством в установах банків більше одного рахунку, воно визначає один з цих рахунків як основний.** Безготівкові розрахунки між підприємствами, фізичними особами здійснюються через банки шляхом перерахування коштів з поточних рахунків платників на поточні рахунки одержувачів коштів.

Банки списують кошти з рахунків підприємств тільки за розпорядженнями їх власників, крім випадків, у яких безспірне списання (стягнення) коштів передбачене законами України, а також за рішенням суду, господарського суду та за виконавчими написами нотаріусів.

Платежі одного клієнта за рахунок коштів іншого можуть здійснюватися лише у випадках уступки вимоги і переводу боргу відповідно до глави 17 Цивільного кодексу України та в інших випадках, передбачених чинним законодавством.

Сфера безготівкових розрахунків організаційно поділяється на **міжбанківські розрахунки**, що обслуговують відношення між банками, і на **міжгосподарські розрахунки між клієнтами банку**. Правові основи організації безготівкових розрахунків у господарстві України визначені законами України «Про банки і банківську діяльність», «Про Національний банк України», у Постанові Верховної Ради України «Про застосування векселів у господарському обороті», а також у нормативних актах Національного банку України.

У найповнішому вигляді організація безготівкових розрахунків визначена в Інструкції №7 Національного банку України «Про безготівкові

розрахунки в господарському обороті України». Вимоги інструкції поширюються на підприємства, організації та установи всіх форм власності, банки та їх установи, підприємців без створення юридичної особи і на фізичні особи та обов'язкова для виконання ними.

Організація безготівкових розрахунків ґрунтується на ряді принципів:

1) підприємства всіх форм власності повинні зберігати свої грошові кошти у банках на розрахункових рахунках і використовувати їх для міжгосподарських розрахунків шляхом перерахування з рахунку платника на рахунок одержувача;

2) момент проведення платежу повинен максимально наближатися до відвантаження товару;

3) платежі з рахунку підприємства проводяться банком з дозволу власника рахунку і в порядку, встановленому керівником підприємства;

4) господарчі органи мають право вибирати форми розрахунків і спосіб платежу з числа передбачених діючим законодавством;

5) господарчі органи мають право вибирати банк для відкриття свого рахунку.

Переваги безготівкових розрахунків перед готівковими очевидні: прискорюється обіг грошей суб'єктів господарювання, значно скорочуються суспільні витрати обігу, збільшуються можливості держави щодо регулювання грошової сфери тощо.

Відповідно до Інструкції № 7 Національного банку України «Про безготівкові розрахунки в господарському обороті України» передбачені певні форми безготівкових розрахунків. **Форми безготівкових розрахунків** виражають конкретний спосіб існування, внутрішню організацію системи безготівкових розрахунків, форми безготівкових розрахунків охоплюють сукупність розрахункових документів, порядок їх оформлення, приймання установами банків та відповідний документообіг. Кожна з форм безготівкових розрахунків характеризується своєю структурою, певними ознаками, конкретним механізмом платежу. Доцільність використання тієї чи іншої форми розрахунків визначається конкретним господарським завданням, змістом і методами розв'язання фінансових проблем господарськими суб'єктами.

Правові форми безготівкових розрахунків:

1. платіжні доручення
2. платіжні вимоги-доручення
3. платіжні вимоги
4. інкасові доручення (розпорядження)
5. акредитиви
6. платіжні картки.

Безготівкові розрахунки за товари та послуги можуть здійснюватися за допомогою банківських платіжних карток. Порядок їх використання визначається Національним банком України.

Для зберігання грошових коштів і здійснення всіх видів банківських

операцій юридичні і фізичні особи відкривають банківські рахунки.

Договір банківського рахунку — угода між клієнтом та банком, за якою останній зобов'язується приймати і зараховувати на рахунок, відкритий клієнтові (власнику рахунку), кошти, що надходять, виконувати розпорядження клієнта про перерахування й видачу відповідних сум з рахунку та проведення інших операцій за рахунком.

ВИСНОВКИ З ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ

Визначено правові форми та організацію безготівкових розрахунків

Висновки з теми

Отже, Україна перебуває на етапі становлення фінансових відносин. Законодавча та нормативна база практично сформована, але потребує постійної уваги фахівців в вирішенні проблем та розробці способів забезпечення фінансових зобов'язань.

Під банківською системою розуміється сукупність різних видів банків та банківських інститутів, за допомогою яких здійснюється мобілізація коштів і надаються клієнтурі різноманітні послуги з прийому вкладів і надання кредитів.

Юридичні особи, їх філії, відділення та інші відокремлені підрозділи, що не мають статусу юридичної особи, та фізичні особи, у тому числі фізичні особи — суб'єкти підприємницької діяльності, відкривають поточні рахунки, інші рахунки для зберігання грошових коштів і здійснення всіх видів банківських операцій у будь-яких банках України за своїм вибором і за згодою цих банків у порядку, що встановлюється Національним банком України

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

Питання до підсумкового контролю:

1. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання.
2. Правовий статус банків та банківська система України.
3. Банківські операції та їх юридичне забезпечення в Україні.
4. Кредитування у сфері господарювання.
5. Страхування у сфері господарювання.
6. Посередництво у здійсненні операцій з цінними паперами.
7. Аудит і аудиторська діяльність.

Питання для самостійного вивчення:

1. Надати правову характеристику депозитним операціям банків.
2. Визначити особливості розрахункових операцій банків.
3. Визначити засоби контролю банку за використанням кредиту.
4. Надати правову характеристику кредитному договору.
5. Дослідити особливості факторингових послуг банків.
6. Визначити умови та порядок проведення лізингових операцій банків.
7. Надати правову характеристику договору страхування.
8. Визначити особливі умови припинення діяльності фондової біржі.
9. Охарактеризувати особливості правового статусу Рахункової палати.
10. Визначити повноваження Держфініспекції.
11. Охарактеризувати особливості правового статусу Аудиторська палата України.

ТЕМА № 6 ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

(2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

Вступ.

1. Комерційне посередництво (агентські відносини).
2. Правове регулювання перевезення вантажів.
3. Використання у підприємницькій діяльності прав інших суб'єктів господарювання (комерційна концесія).

Висновки.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР України). – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Цивільний кодекс України, прийнятий 16 січня 2003 р. № 435-IV

// ВВР України. – 2003. – №№ 40-44. – Ст. 356.

3. Господарський кодекс України, прийнятий 16 січня 2003 р. № 436-IV // ВВР України. – 2003. – №№ 18-22. – Ст. 144.

4. Закон України від 23.12.1993 р. «Про авторське право і суміжні права» (в редакції Закону від 11.07.2001 р.) // ВВР України. - 2001. - № 43. - Ст. 214.

5. Закон України від 15.12.1993 р. «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» // ВВР України. - 1994. - № 7. - Ст. 36.

6. Закон України від 15.12.1993 р. «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» (в редакції Закону від 01.06.2000 р.) // ВВР України. - 2000. - № 37. - Ст. 307.

7. Закон України від 15.12.1993 р. «Про охорону прав на промислові зразки» // ВВР України. - 1994. - № 7. - Ст. 34.

8. Закон України від 07.06.1996 р. «Про захист від недобросовісної конкуренції» // ВВР України. - 1996. - № 7. - Ст. 34.

9. Закон України від 05.11.1997 р. «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем» // ВВР України. - 1998. - № 8. - Ст. 28.

10. Закон України від 11 січня 2001 року «Про захист економічної конкуренції» // ВВР України. - 2001. - № 12. - Ст. 64.

11. Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців» від 15 травня 2003 р. // ВВР України. – 2003. – N 31–32. – Ст. 263.

12. Закон України від 23.06.2005 р. «Про міжнародне приватне право» // Урядовий кур'єр. - 2005. - № 163 (31 серпня).

13. Закон України «Про захист прав споживачів» в редакції Закону від 01.12.2005 р. // ВВР України. - 2006. - № 7. - Ст. 84.

14. Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» від 14.09.2006 р. // <http://zakon.rada.gov.ua/>.

15. Постанова Кабінету Міністрів України «Про перелік відомостей, що не становлять комерційної таємниці» від 09.08.1993 р. № 611 // ЗПУ - 1993. - № 12. - Ст. 269.

1. Актуальні проблеми господарського права: навч. посіб. / за ред. В.С. Щербини. – К.: Юрінком Інтер, 2012. – 528 с.

2. Вінник О.М. Господарське право: Навчальний посібник. – 2-е вид., змін. та доп. – К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2009. – 766 с.

16. Господарське право: Підручник / О.П. Подцерковний, О.О. Квасніцька, А.В. Смітюх та ін.; За ред. О.П. Подцерковного, — Х.: Одиссей, 2012. — 640 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Мета лекції полягає у комплексній характеристиці правового регулювання окремих видів господарської діяльності.

Зокрема, слід вирішити наступні завдання:

- 1) виявити специфіку комерційного посередництва (агентських відносин);
- 2) надати характеристику правового регулювання перевезення вантажів;
- 3) визначити особливості використання у підприємницькій діяльності прав інших суб'єктів господарювання (комерційна концесія).

ВСТУП

Економіка країни - досить складна сфера суспільної діяльності. Відповідно складними є господарські відносини, що формуються в цій сфері. Наявність у цих (господарських) відносинах загальних рис, що притаманні всім або переважній більшості їх видів, зумовлює так зване загальне правове регулювання цих. Втім, господарські відносини надзвичайно різноманітні, що спричинено складністю господарського життя - багатогалузевістю сучасної економіки, різними умовами господарювання, залежно від певних категорій об'єктів, певних територій, щодо певних суб'єктів, незвичних умов господарювання (надзвичайних ситуацій, військового стану) тощо. Зазначені обставини зумовлюють спеціальне регулювання певних категорій господарських відносин, що знайшло відображення у Господарському кодексі України, кілька розділів якого (VI—VIII) присвячено такому регулюванню, а також великій кількості спеціальних законів і прийнятих відповідно до них підзаконних нормативно-правових актів.

І ПИТАННЯ

КОМЕРЦІЙНЕ ПОСЕРЕДНИЦТВО (АГЕНТСЬКІ ВІДНОСИНИ)

Комерційне посередництво - відносно новий вид господарських відносин, що зазвичай виникає на підставі своєрідного виду договору - агентського договору. Цей договір виник в англо-американському праві, й хоча має чимало спільних рис з традиційними договорами континентального права (законодавства країн романо-германської правової традиції) - договором комісії та договором доручення, проте низка рис дозволяє виділити його в окремий вид договору, а професійну діяльність щодо надання послуг відповідно до таких договорів - виділити в специфічний вид господарської діяльності, що іменується *комерційним посередництвом* або *агентською діяльністю*.

Відповідно до ч. 1 ст. 295 Господарського кодексу України, *комерційним посередництвом (агентською діяльністю)* є підприємницька діяльність, що полягає в наданні комерційним агентом послуг суб'єктам господарювання при здійсненні ними господарської діяльності шляхом посередництва від імені, в інтересах, під контролем і за рахунок суб'єкта, якого він представляє.

Характерні ознаки агентських відносин:

- різновид підприємницької діяльності;
- спеціальний суб'єктний склад:

1) *комерційний агент* - суб'єкт господарювання (громадянин або юридична особа), який відповідно до визначених агентським договором повноважень здійснює комерційне посередництво в інтересах та від імені другої сторони за договором (принципала), вступаючи при цьому у відносини з третіми особами; відтак не є комерційними агентами (а) підприємці, що діють хоча і в інтересах іншої сторони договору (принципала), але від власного імені, та (б) підприємці, які укладають угоди від імені принципала стосовно себе особисто; залежно від сфер господарювання, в яких діють комерційні агенти, та пов'язаною з цим специфікою правового становища, можна класифікувати комерційних агентів за сферами їх діяльності: агент у сфері страхування; агент у сфері банківської діяльності; агент у сфері транспорту; агент з туризму; агент у сфері приватизації; митний агент; агент з проведення грошової лотереї; агент з виставок; агент з розміщення та викупу цінних паперів ІСІ;

2) *принципал* (в ГК України іменується суб'єктом господарювання, від імені, в інтересах, під контролем і за рахунок якого діє комерційний агент) - особа (фізична або юридична), якій комерційний агент надає посередницькі послуги щодо укладення угод або виконання фактичних дій у сфері господарювання відповідно до агентського договору); згідно з ГК (ч. 1 ст. 295), принципалом може бути лише суб'єкт господарювання;

3) *треті особи* - це учасники відносин у сфері господарювання, з якими (щодо яких) комерційний агент укладає договори (виконує фактичні дії) від імені, в інтересах, під контролем і за рахунок принципала; Господарський кодекс не встановлює вимог до таких осіб, а відтак - ними можуть бути будь-які учасники господарських відносин (якщо інше не встановлено спеціальним законодавством) незалежно від наявності у них статусу суб'єкта господарювання;

- *підстави виникнення агентських відносин* (ст. 296 ГК України) - агентський договір (у разі надання принципалом на підставі договору повноважень комерційному агентові на вчинення відповідних дій) або схвалені принципалом фактичні дії комерційного агента (у разі схвалення принципалом угоди, укладеної в його інтересах комерційним) агентом без повноваження на її укладення або з перевищенням наданого йому повноваження чи після закінчення терміну дії агентського договору;
- *змістом* агентських відносин є представницькі дії агента, котрі здійснюються від імені, під контролем і за рахунок принципала;
- *мета* встановлення агентських відносин - задоволення законних приватних інтересів учасників зазначених відносин - агента (щодо отримання прибутку від надання ним послуг з комерційного посередництва), принципала (щодо укладення комерційним агентом угод чи здійснення фактичних дій з третіми особами від імені, в інтересах, під контролем і за рахунок принципала), третіх осіб (щодо отримання певних благ на підставі укладених з комерційним агентом угод чи в результаті здійснення ним фактичних дій від

імені принципала, на авторитет якого покладаються треті особи);

- встановлення обмежень щодо здійснення агентської діяльності з метою захисту інтересів принципала та інших учасників агентських відносин, а саме: а) закріплена в ч. 4 295 ГК України заборона агентів укладати угоди від імені того, кого він представляє, *стосовно себе особисто*; б) можливість встановлення на рівні закону заборони здійснення агентської діяльності (комерційного посередництва) в окремих галузях господарювання.

Залежно від можливостей сторін агентського договору вибору варіантів своєї поведінки (*принципала* - щодо довірення виконання дій з комерційного посередництва не лише певному комерційному агенту, а й іншій особі, а комерційного агента - щодо здійснення комерційного посередництва не лише щодо принципала, а й інших осіб) розрізняють *немонопольні* та *монопольні* агентські відносини (ст. 299 ГК України):

- *немонопольні* агентські відносини виникають у разі, якщо суб'єкт, якого представляє комерційний агент, має право довірити комерційне посередництво також іншим суб'єктам, повідомивши про це агента, а агент має право здійснювати комерційне посередництво також для інших суб'єктів господарювання, якщо інтереси суб'єктів, яких представляє комерційний агент, не є суперечливими у питаннях, для вирішення яких запрошений цей агент;
- *монопольні* агентські відносини виникають у разі, якщо комерційний агент, що представляє суб'єкта господарювання (принципала), не має права здійснювати комерційне посередництво для інших суб'єктів у межах, передбачених агентським договором.

Система нормативно-правових актів, що регулюють комерційне посередництво (агентську діяльність у сфері господарювання), включає:

- Господарський кодекс України, в якому глава 31 присвячена комерційному посередництву;
- Цивільний кодекс України: положення щодо договору доручення (глава 68), які застосовуються на субсидіарних засадах;
- спеціальні нормативно-правові акти, що визначають особливості комерційного посередництва в окремих галузях господарювання.

Основною підставою виникнення агентських відносин є **агентський договір**, відповідно до якого одна сторона (*комерційний агент*) зобов'язується надати послуги другій стороні (*принципалу* - суб'єкту, якого представляє агент) в укладенні угод чи сприяти їх укладенню (надання фактичних послуг) від імені цього суб'єкта і за його рахунок.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Отже, *комерційне посередництво* - це різновид господарських правовідносин, що складаються на договірних засадах між агентом (суб'єктом агентської діяльності у сфері господарювання), принципалом і третіми особами щодо представницьких дій агента, котрі здійснюються від імені, під контролем і за рахунок принципала з метою задоволення законних приватних інтересів учасників зазначених відносин (агента, принципала,

третіх осіб) та з урахуванням публічних інтересів (дотриманням публічного господарського порядку).

II ПИТАННЯ ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ВАНТАЖІВ

Транспорт - одна з найважливіших галузей економіки, покликана задовольняти потреби населення та учасників господарського життя у перевезеннях та пов'язаних з ними послуг.

Єдину транспортну систему України становлять:

- транспорт загального користування (залізничний, морський, річковий, автомобільний, авіаційний, міський електротранспорт);
- промисловий залізничний транспорт;
- відомчий транспорт;
- трубопровідний транспорт;
- шляхи сполучення загального користування.

Різновидом договорів за критерієм економічного змісту та правових ознак є транспортні договори.

Відповідно до ч. 1 ст. 307 ГК та ч. 1 ст. 909 ЦК України **договором перевезення вантажу** є договір, за яким одна сторона (перевізник) зобов'язується доставити довірений їй другою стороною (вантажовідправником) вантаж до пункту призначення в установленій законодавством чи договором строк та видати його уповноваженій на одержання вантажу особі (одержувачеві), а вантажовідправник зобов'язується сплатити за перевезення вантажу встановлену плату.

Транспортні договори класифікуються за різними ознаками:

- 1) *за видом транспорту*, який використовується для надання транспортних послуг на транспортні договори: на залізничному транспорті; морському транспорті; на внутрішньому водному транспорті; на повітряному транспорті; на автомобільному транспорті; на трубопровідному транспорті; і в недалекому майбутньому - транспортні договори на космічному транспорті (ч. 3 ст. 306 ГК України зазначається космічний транспорт як один з видів транспорту), а також транспортні договори, що передбачають використання кількох видів транспорту (в тому числі змішані перевезення);
- 2) *за ознакою домінування в договорі організаційних чи майнових елементів* на: (а) організаційні (забезпечують організацію перевезень та надання інших транспортних послуг) та (б) договори про надання транспортних послуг;
- 3) *за характером транспортних послуг, надання яких передбачається договором*, на: а) договори *перевезення* вантажів та організованих груп пасажирів (якщо договір укладається, наприклад, туристичною фірмою); б) договори про надання інших транспортних послуг або комплексу послуг (зазвичай віддзеркалюють специфіку певного виду транспорту).

Договори перевезення вантажу на певному виді транспорту можуть бути різних різновидів, що пов'язано з технологією перевезень тим чи іншим видом транспорту. Так, відповідно до Положення про порядок підготовки та

надання інформації про вантаж для його безпечного морського перевезення (затверджено наказом Мінтрансу України від 14.12.1998 р. № 497), договори морського перевезення вантажу залежно від виду останнього (вантажу) поділяються на такі різновиди:

- договори перевезення генеральних вантажів;
- договори перевезення навалочних вантажів;
- договори перевезення небезпечних вантажів;
- договори на ліхтерні перевезення;
- договори перевезення контейнерів.

Кодекс торговельного мореплавства України (статті 131, 132) розрізняє види договорів за критерієм сфери перевезень (всередині країни чи за її межі) на:

- договори на каботажні перевезення (перевезення вантажів між портами України);
- договори на міжнародні перевезення (перевезення вантажів між портами України та іноземними портами).

Умови договору перевезення вантажу поділяються на *універсальні* (притаманні для перевезень будь-яким видом транспорту) та *специфічні* (характерні для перевезень певним видом транспорту).

Універсальні умови визначаються Господарським і Цивільним кодексами України, а специфічні - транспортними кодексами (статутами) чи на їх підставі договором.

Порядок вирішення спорів, що виникають з перевезень, має свої особливості (ст. 315 ГК України; ст. 925 ЦК України).

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Транспорт - одна з найважливіших галузей економіки, покликана задовольняти потреби населення та учасників господарського життя у перевезеннях та пов'язаних з ними послуг. Відповідно до ч. 1 ст. 307 ГК та ч. 1 ст. 909 ЦК України *договором перевезення вантажу* є договір, за яким одна сторона (перевізник) зобов'язується доставити довірений їй другою стороною (вантажовідправником) вантаж до пункту призначення в установленій законодавством чи договором строк та видати його уповноваженій на одержання вантажу особі (одержувачеві), а вантажовідправник зобов'язується сплатити за перевезення вантажу встановлену плату.

ІІІ ПИТАННЯ

ВИКОРИСТАННЯ У ПІДПРИЄМНИЦЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВ ІНШИХ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ (КОМЕРЦІЙНА КОНЦЕСІЯ)

Комерційна концесія - це підприємницька діяльність, що здійснюється на підставі *договору комерційної концесії* і полягає у наданні однією стороною концесійних відносин (*правоволодільцем*) другій стороні (*користувачеві*) на строк або без визначення строку права використання на платній основі комплексу належних правоволодільцеві виключних прав з

метою виготовлення та (або) продажу певного виду товару та (або) надання послуг.

У правовій літературі для визначення подібного роду ринкових відносин використовуються терміни «франчайзинг» і «франшиза». За своєю суттю ці терміни рівнозначні (рівноцінні), і розходження в їхньому найменуванні обумовлені особливостями транскрипції термінів при перекладі українською мовою англомовної і франкомовної літератури.

У більшості країн світу комерційну концесію називають франчайзингом. Однак український законодавець, як і законодавці країн СНД, не сприйняв цю назву, вирішивши уникнути вживання іноземних термінів.

Комерційна концесія (франчайзинг, франшиза) — один із нових правових інститутів, що знайшов своє відображення у новому ЦК України (статті 1115—1129) і ГК України (статті 366—376).

За своїм змістом терміни «франчайзинг» і «франшиза» відповідають змісту визначених у главі 36 ГК України і главі 76 ЦК України термінів «комерційна концесія» і «договір комерційної концесії».

У науковій літературі визначаються специфічні *рис* договірних відносин у сфері *комерційної концесії (франчайзингу, франшизи)*, що відрізняють їх від інших договірних відносин, у тому числі концесійних, ліцензійних тощо:

спеціальний суб'єктний склад: сторонами договору можуть бути лише *суб'єкти підприємницької діяльності*;

необхідним елементом предмета договору є надання правоволодільцем користувачеві *комплексу виключних прав, ділової репутації та комерційного досвіду правоволодільця*;

за договором комерційної концесії користувачеві надається лише право використовувати відповідні виключні права, що належать правоволодільцеві, без їх передання (уступки) контрагенту;

метою є надання користувачеві комплексу виключних прав, що належать правоволодільцеві, для їх використання у підприємницькій діяльності користувача;

специфіка прав та обов'язків сторін договору, зумовлена його метою;

попри повну економічну залежність від правоволодільця, користувач зберігає свою юридичну самостійність та діє у сфері майнового обігу від свого імені за умови інформування споживачів (покупців, замовників) про використання ним виключних прав правоволодільця;

з метою захисту інтересів правоволодільця і, відповідно, виключення посилення конкуренції на ринку товару, для виробництва якого користувачеві передається комплекс виключних прав, в договір включаються різного роду обмежувальні умови щодо діяльності користувача.

Хоча сфера використання франчайзингу надзвичайно різноманітна, її

можна класифікувати на чотири види:

1) збутовий франчайзинг (використовується виробником товару для побудови єдиної розгалуженої збутової мережі, функціонування якої перебуває під його контролем);

2) торговий франчайзинг (торговельна організація відкриває мережу своїх магазинів, які юридично не є її структурними підрозділами, філіями або дочірніми підприємствами);

3) франчайзинг у сфері обслуговування та надання послуг (прикладом цього виду франчайзингу, найближчого до торгового франчайзингу, є мережі фірмових готелів, ресторанів або авторемонтних майстерень, а також аудиторських, юридичних, консалтингових фірм);

4) виробничий франчайзинг (використовується виробником для розширення виробництва своїх товарів або їх просування на нові ринки).

Застосування франчайзингу в підприємницькій діяльності надає істотні переваги як правоволодільцю, так і користувачеві, а також споживачеві і всьому суспільству.

В Україні правове регулювання відносин щодо комерційної концесії забезпечується: *Господарським кодексом*: глава 36 «Використання у підприємницькій діяльності прав інших суб'єктів господарювання (комерційна концесія)»; *Цивільним кодексом*, глава 76 якого («Комерційна концесія» - статті 1115-1129) містить положення, які є аналогічними (з деякими відмінностями) відповідним положенням ГК; рядом законів та правових актів.

Договір комерційної концесії (франчайзингу) (contract of franchising, contrat de franchissage ou de franchise) широко застосовується в господарській діяльності багатьох країн.

У нашій державі легальне визначення поняття договору комерційної концесії закріплено у ст. 1115 ЦК України та ст. 366 ГК України.

Згідно визначення, викладеного у ст. 366 ГК України «за **договором комерційної концесії** одна сторона (правоволоділець) зобов'язується надати другій стороні (користувачеві) на строк або без визначення строку право використання в підприємницькій діяльності користувача комплексу прав, належних правоволодільцеві, а користувач зобов'язується дотримуватися умов використання наданих йому прав та сплатити правоволодільцеві обумовлену договором винагороду.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

У цілому ж слід зазначити, що викладення загальних правових норм щодо регулювання комерційної концесії у двох вітчизняних кодексах – Цивільному та Господарському, з урахуванням певних повторів та

розбіжностей, має сумнівну доцільність.

Вдосконаленню правового регулювання цієї сфери сприяло б прийняття єдиного спеціального законодавчого акту, в якому більш докладно було б закріплено правові засади регулювання відносин комерційної концесії (франшизи, франчайзингу) у нашій державі.

Наостанок слід зауважити, що правотворча діяльність стосовно вдосконалення юридичних засад регулювання цієї сфери відносин повинна здійснюватися з урахуванням накопиченого досвіду, як світового, так і вітчизняного, а також із орієнтуванням на міжнародні правові акти, присвячені комерційній концесії (франшизі, франчайзингу).

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Таким чином, *комерційне посередництво* - відносно новий вид господарських відносин, що складаються на договірних засадах між агентом (суб'єктом агентської діяльності у сфері господарювання), принципалом і третіми особами щодо представницьких дій агента, котрі здійснюються від імені, під контролем і за рахунок принципала з метою задоволення законних приватних інтересів учасників зазначених відносин (агента, принципала, третіх осіб) та з урахуванням публічних інтересів (дотриманням публічного господарського порядку). Основною підставою виникнення агентських відносин є *агентський договір*, відповідно до якого одна сторона (*комерційний агент*) зобов'язується надати послуги другій стороні (*принципалу* - суб'єкту, якого представляє агент) в укладенні угод чи сприяти їх укладенню (надання фактичних послуг) від імені цього суб'єкта і за його рахунок.

Транспорт - одна з найважливіших галузей економіки, покликана задовольняти потреби населення та учасників господарського життя у перевезеннях та пов'язаних з ними послуг. Відповідно до ч. 1 ст. 307 ГК та ч. 1 ст. 909 ЦК України *договором перевезення вантажу* є договір, за яким одна сторона (перевізник) зобов'язується доставити довірений їй другою стороною (вантажовідправником) вантаж до пункту призначення в установленій законодавством чи договором строк та видати його уповноваженій на одержання вантажу особі (одержувачеві), а вантажовідправник зобов'язується сплатити за перевезення вантажу встановлену плату.

Комерційна концесія - це підприємницька діяльність, що здійснюється на підставі *договору комерційної концесії* і полягає у наданні однією стороною концесійних відносин (*правоволодільцем*) другій стороні (*користувачеві*) на строк або без визначення строку права використання на платній основі комплексу належних правоволодільцеві виключних прав з метою виготовлення та (або) продажу певного виду товару та (або) надання послуг. У правовій літературі для визначення подібного роду ринкових відносин використовуються терміни «франчайзинг» і «франшиза». Згідно

визначення, викладеного у ст. 366 ГК України «за договором комерційної концесії одна сторона (правоволоділець) зобов'язується надати другій стороні (користувачеві) на строк або без визначення строку право використання в підприємницькій діяльності користувача комплексу прав, належних правоволодільцеві, а користувач зобов'язується дотримуватися умов використання наданих йому прав та сплатити правоволодільцеві обумовлену договором винагороду.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

Питання до підсумкового контролю:

1. Комерційне посередництво (агентська діяльність в Україні).
2. Агентський договір.
3. Перевезення вантажів як вид господарської діяльності.
4. Договір перевезення вантажу.
5. Підрядні відносини у капітальному будівництві.
6. Договір підряду на капітальне будівництво.
7. Поняття комерційної концесії та комерційної субконцесії.
8. Договір комерційної концесії за українським законодавством.
9. Поняття інвестицій та інвестиційної діяльності.
10. Інноваційна діяльність в Україні.

Питання для самостійного вивчення:

1. Підстави виникнення агентських відносин.
2. Схвалення угоди, укладеної комерційним агентом без повноваження на її укладення або з перевищенням повноважень.
3. Передача прав комерційного агента.
4. Обов'язки щодо нерозголошення конфіденційної інформації в агентських відносинах.
5. Припинення агентського договору.
6. Приймання вантажу до перевезення.
7. Зміна умов перевезення.
8. Одержання вантажу в пункті призначення.
9. Плата за перевезення вантажів.
10. Відповідальність перевізника за прострочення доставки вантажу.
11. Відповідальність перевізника за втрату, нестачу, пошкодження вантажу.
12. Договір транспортного експедирування.
13. Генеральний підрядник і субпідрядник.
14. Права замовника.
15. Умови укладання та виконання договорів підряду в капітальному будівництві.
16. Розрахунки за договором підряду на капітальне будівництво.
17. Договір підряду на проведення проектних і досліджувальних робіт.
18. Суб'єкти інвестиційної діяльності.

19. Прямі інвестиції, портфельні інвестиції, реінвестиції, іноземні інвестиції.
20. Види інноваційної діяльності.
21. Державні гарантії інноваційної діяльності.

**ТЕМА № 7. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ
(2 години)
ПЛАН ЛЕКЦІЇ:**

Вступ.

1. Визначення та ознаки зовнішньоекономічної діяльності.
2. Учасники й суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності.
3. Поняття та види зовнішньоекономічних договорів (контрактів).

Висновки.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 18-22. – Ст. 144.
3. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6. – Ст. 56.
4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 40-44. – Ст. 356 (із змінами, внесеними згідно із Законом України № 2452-IV від 03.03.2005 р.).
5. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16 квітня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 29. — Ст. 377.
6. Про міжнародний комерційний арбітраж: Закон України від 24 лютого 1994 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 25. — Ст. 198.
7. Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті: Закон України від 23 вересня 1994 р. № 185/94-ВР // Міжнародний комерційний арбітраж в Україні: теорія та законодавство / Торг.- пром. палата України; Під заг. ред. І. Г. Побірченка. — К.: Вид. Дім «Ін Юре», 2007. - 584 с.
8. Про торгово-промислові палати в Україні: Закон України від 2 грудня 1997 р. № 671/97-ВР // Голос України. - 1998. - 5 січня.
9. Про міжнародні договори України: Закон України від 29.06.2004 № 1906-IV // Відомості Верховної Ради України, 10.12.2004, № 50, ст. 540; Голос України, 03.08.2004, № 142; Урядовий кур'єр, 18.08.2004, № 155; Офіційний вісник України, 17.09.2004, № 35, ст. 2317, стор.11, код

29955/2004; Президентський вісник, 27.08.2004, № 26.

10. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV // Відомості Верховної Ради України, 12.08.2005, № 32, ст. 422, стор.1278; Голос України, 29.07.2005, № 138; Урядовий кур'єр, 31.08.2005, № 163; Офіційний вісник України, 05.08.2005, № 29, ст. 1694, стор.48, код 33145/2005.

11. Про застосування Міжнародних правил інтерпретації комерційних термінів. Указ Президента України від 04.04.1994 р. № 567 // Урядовий кур'єр. - 1994. -20 квітня.

12. ІНКОТЕРМС. Офіційні правила тлумачення торговельних термінів Міжнародної Торгової Палати (редакція 2000 року) // Урядовий кур'єр. - 2002. - №.63, 68.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Мета лекції полягає у комплексній характеристиці правових основ зовнішньоекономічної діяльності.

Виходячи із вказаної мети, в лекції поставлені наступні *завдання*:

- 1) визначити поняття зовнішньоекономічної діяльності;
- 2) виявити основи правового статусу учасників та суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності;
- 3) охарактеризувати поняття та види зовнішньоекономічних договорів (контрактів).

ВСТУП

Лібералізація зовнішньоекономічної діяльності в Україні призвела до істотного розширення кола українських учасників міжнародного комерційного обігу. Зовнішньоекономічні відносини знаходять своє юридичне оформлення, насамперед, у міждержавних договорах, а положення, що містяться в них, конкретизуються як у національному законодавстві й підзаконних нормативних юридичних актах, так і в локальних правових актах - у цивільно-правових угодах між підприємствами відповідних країн. У зв'язку із цим у правовій регламентації зовнішньоекономічних відносин виникає необхідність поєднання категорій міжнародного публічного, міжнародного приватного і національного цивільного та господарського права та законодавства.

І ПИТАННЯ

ВИЗНАЧЕННЯ ТА ОЗНАКИ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Одним з перших законів незалежної України, спрямованих на забезпечення ринкової орієнтації вітчизняної економіки (і, відповідно, розвитку економічної конкуренції, насичення внутрішнього ринку різноманітними товарами, в тому числі іноземного походження, з метою забезпечення потреб споживачів та стимулювання вітчизняних виробників до

модернізації власного виробництва, випуску нових товарів тощо) був Закон від 16.04.1991 р. «Про зовнішньоекономічну діяльність» (далі - Закон «Про ЗЕД»). Набуття ним чинності дозволяло усім суб'єктам господарювання з відповідним обсягом правосуб'єктності (в тому числі відсутності заборон чи обмежень на здійснення такої діяльності/окремих її видів) здійснювати зовнішньоекономічну діяльність, яка в умовах планово-розподільчої економіки була прерогативою держави та створених нею організацій.

Приймаючи цей Закон, законодавець однією з основних його цілей визначив *запровадження правового регулювання всіх видів зовнішньоекономічної діяльності в Україні*, включаючи зовнішню торгівлю, економічне, науково-технічне співробітництво, спеціалізацію та кооперацію в галузі виробництва, науки і техніки, економічні зв'язки в галузі будівництва, транспорту, експедиторських, страхових, розрахункових, кредитних та інших банківських операцій, надання різноманітних послуг.

Зовнішньоекономічна діяльність (далі - ЗЕД), згідно зі ст. 1 цього Закону, визначається як діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами.

У Господарському кодексі України, прийнятому 16 січня 2003 р., міститься дещо відмінне визначення цього поняття. Так, згідно з ч. 1 ст. 377 ГК, *зовнішньоекономічною діяльністю* суб'єктів господарювання є господарська діяльність, яка в процесі її здійснення потребує перетинання митного кордону України майном, зазначеним у ч. 1 ст. 139 цього Кодексу, та/або робочою силою.

Проте ні перше, ні друге (вдосконалене та, відповідно, більш ґрунтовне) визначення не віддзеркалюють усіх ознак зовнішньоекономічної діяльності, які можна виявити шляхом аналізу відповідних положень ГК (у тому числі статей 377-389) і Закону «Про ЗЕД».

Характерними рисами ЗЕД є:

- належність ЗЕД до господарської діяльності, основним спрямуванням якої є виготовлення та реалізація продукції, виконання робіт, надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність (ч. 1 ст. 3 ГК України);
- обов'язкова наявність такої складової господарської діяльності, як перетин митного кордону України робочою силою та/або майном, що характеризується як сукупність речей та інших цінностей (включаючи нематеріальні активи), які мають вартісне визначення, виробляються чи використовуються у діяльності суб'єктів господарювання та відображаються в їх балансі або враховуються в інших передбачених законом формах обліку майна цих суб'єктів;
- особливий суб'єктний склад (ст. 378 ГК України): здійснення ЗЕД *вітчизняними суб'єктами господарювання*, які мають статус індивідуального підприємця чи господарської організації з правами юридичної особи, та *підрозділами/структурними одиницями (без прав юридичної особи) іноземних господарських організацій*, що мають постійне місцезнаходження на терито-

рії України і зареєстровані у встановленому законом порядку;

- спеціальний режим господарської діяльності, пов'язаний із спеціальним правовим регулюванням і, відповідно: а) встановленням низки заборон, обмежень щодо кола суб'єктів ЗЕД, видів господарської діяльності, порядку її здійснення з метою забезпечення інтересів національної економіки та національного товаровиробника; б) створенням системи спеціальних органів, що здійснюють державне регулювання у сфері ЗЕД (Державна митна служба, Міжвідомча комісія з міжнародної торгівлі), та покладенням певних функцій щодо регулювання ЗЕД на Міністерство економіки та з питань економічної інтеграції України. Антимонопольний комітет України, Національний банк України та інші органи; в) застосуванням специфічних засобів державного регулювання, в тому числі: ліцензування і квотування зовнішньоекономічних операцій, державної реєстрації зовнішньоекономічних договорів (контрактів), контролю за здійсненням ЗЕД, можливістю застосування специфічних санкцій за порушення правил здійснення ЗЕД (припинення експортно-імпортних операцій, застосування антидемпінгових заходів, застосування індивідуального режиму ліцензування).

Частина 2 статті 377 ГК України визначає *принципи* здійснення зовнішньоекономічної діяльності. Принципами є основоположні, керівні засади, правила, положення, які визначають сутність певного явища.

Принципи здійснення зовнішньоекономічної діяльності можна поділити на дві групи — загальні та спеціальні. До загальних принципів належать принципи господарювання, зокрема:

- забезпечення економічної багатоманітності та рівний захист державою всіх суб'єктів господарювання. Цей принцип віддзеркалює положення Конституції України, ст. 15 якої закріпила принцип багатоманітності. Відповідно до принципу економічної багатоманітності в Україні створюються й функціонують різні форми власності, господарська діяльність здійснюється суб'єктами різних організаційно-правових форм. Держава забезпечує однаковий захист усіх суб'єктів господарювання незалежно від форми їх власності чи господарювання, місцезнаходження тощо;

- свобода підприємницької діяльності у межах, визначених законом. Цей принцип закріплює можливість кожної особи здійснювати підприємницьку діяльність з урахуванням вимог закону. В законодавчому порядку встановлюються обмеження двох видів, перша група яких пов'язана з обмеженням права певних суб'єктів на здійснення зовнішньоекономічної діяльності, друга — на встановлення обов'язкових умов здійснення певних операцій у зовнішньоекономічній сфері;

- вільний рух капіталів, товарів та послуг на території України;

- обмеження державного регулювання економічних процесів у зв'язку з необхідністю забезпечення соціальної спрямованості економіки, добросовісної конкуренції у підприємстві, екологічного захисту населення, захисту прав споживачів та безпеки суспільства і держави;

- захист національного товаровиробника. Будь-яка держава, в тому числі й Україна, запроваджує на своїй території комплекс заходів, спрямованих на

захист й підтримку національного товаровиробника. У зовнішньоекономічній сфері до таких заходів належить встановлення спеціальних видів мита, заходів нетарифного регулювання (індикативних цін тощо);

— заборона незаконного втручання органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб у господарські відносини. На сьогодні більшість суб'єктів господарювання не перебувають з органами державної влади у відносинах підпорядкування, що обумовлює здійснення останніми нагляду за діяльністю господарюючих суб'єктів. Втручання органів державної влади та місцевого самоврядування в межах їх наглядових повноважень обмежується нормами закону.

Спеціальними принципами зовнішньоекономічної діяльності є:

— принцип свободи зовнішньоекономічного підприємництва, що полягає у праві суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності добровільно вступати у зовнішньоекономічні відносини та здійснювати її у будь-яких формах, не заборонених законом;

— принцип юридичної рівності, який полягає в рівності перед законом усіх суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності незалежно від форми власності, організаційно-правової форми й інших ознак;

— принципи митного регулювання при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності, зміст яких розкривається у ст. 384 ГК;

— принципи оподаткування, які конкретизуються у ст. 385 ГК.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Отже, *зовнішньоекономічною діяльністю* є господарська діяльність за участю вітчизняних та іноземних суб'єктів господарювання, складовою якої є перетин митного кордону України майном та/або робочою силою, і яка здійснюється в спеціальному правовому режимі.

При цьому, поняття зовнішньоекономічної діяльності слід відрізнити від поняття зовнішньоекономічної операції. Зміст поняття «операція» (в господарсько-правовому сенсі) - значно вужчий. Характерною ознакою зовнішньоекономічної операції є перетин робочою силою та/або майном, що використовується у ЗЕД, митного кордону України.

II ПИТАННЯ

УЧАСНИКИ ТА СУБ'ЄКТИ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Учасниками ЗЕД є різні категорії осіб, які за їх рольовими функціями та повноваженнями можна поділити на такі групи:

- суб'єкти ЗЕД (особи, які безпосередньо здійснюють зовнішньоекономічну діяльність);

- особи, що забезпечують функції (в комплексі чи окремо визначені) щодо управління ЗЕД;

- споживачі в широкому розумінні (громадяни, суб'єкти господарювання, негосподарські організації);

- посередники (особи, які надають суб'єктам ЗЕД послуги

організаційного, консультаційного та іншого характеру щодо сприяння в здійсненні зовнішньоекономічної діяльності).

Спеціальне законодавство про ЗЕД приділяє особливу увагу першим двом категоріям учасників ЗЕД з урахуванням їх визначальної ролі в організації та здійсненні зовнішньоекономічної діяльності. Проте це законодавство містить деякі колізійні положення щодо правового статусу зазначених осіб, що значною мірою зумовлено прийняттям Господарського кодексу зі спеціальним розділом про ЗЕД без внесення відповідних змін до Закону «Про ЗЕД». Так, коло суб'єктів ЗЕД визначається по-різному.

Відповідно до ст. 3 Закону «Про ЗЕД», суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності в Україні є:

- фізичні особи - громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства, які мають цивільну правоздатність і дієздатність згідно з законами України і постійно проживають на території України;
- юридичні особи, зареєстровані як такі в Україні, які мають постійне місцезнаходження на території України (підприємства, організації та об'єднання всіх видів, включаючи акціонерні та інші види господарських товариств, асоціації, спілки, концерни, консорціуми, торговельні дома, посередницькі та консультаційні фірми, кооперативи, кредитно-фінансові установи, міжнародні об'єднання, організації та інші), в тому числі юридичні особи, майно та/або капітал яких є повністю у власності іноземних суб'єктів господарської діяльності;
- об'єднання фізичних, юридичних, фізичних і юридичних осіб, які не є юридичними особами згідно з законами України, але які мають постійне місцезнаходження на території України і яким цивільно-правовими законами України не заборонено здійснювати господарську діяльність;
- структурні одиниці іноземних суб'єктів господарської діяльності, які не є юридичними особами згідно з законами України (філії, відділення, тощо), але мають постійне місцезнаходження на території України;
- спільні підприємства за участю суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, зареєстровані як такі в Україні, які мають постійне місцезнаходження на території України;
- інші суб'єкти господарської діяльності, передбачені законами України.

Господарський кодекс (ст. 378) закріпив вужче коло суб'єктів ЗЕД, передбачивши, що ними є (можуть бути) суб'єкти господарювання, зазначені в пунктах 1, 2 ч. 2 ст. 55 ГК (тобто господарські організації зі статусом юридичної особи, створені відповідно до законодавства України (Цивільного кодексу, Господарського кодексу, спеціальних законів) та громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність і зареєстровані відповідно до закону як підприємці.

Відтак, ГК *виключив* (на нашу думку, без достатніх на те підстав) зі складу суб'єктів ЗЕД господарські організації, створені за законодавством України без статусу юридичної особи.

Суб'єкти ЗЕД мають права та обов'язки (загальні та спеціальні), що є

обов'язковими елементами їх правового статусу. До категорії загальних входять права та обов'язки, притаманні усім суб'єктам господарювання (про що вже йшлося: див. розділ II «Суб'єкти господарських правовідносин»). До категорії спеціальних належать права та обов'язки, якими наділяються суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності в процесі її здійснення.

Спеціальними правами суб'єктів ЗЕД є:

здійснювати будь-які види зовнішньоекономічної діяльності та зовнішньоекономічні операції, щодо яких закон не містить заборон/обмежень;

відкривати будь-які не заборонені законом валютні рахунки в банківських установах, розташованих на територіях інших держав;

самостійно розпоряджатися (після сплати передбачених законом податків і зборів/обов'язкових платежів) валютною виручкою від проведених зовнішньоекономічних операцій (крім передбачених законом випадків);

одержувати в іноземних фінансових установах на договірній основі валютні кредити на умовах, що не суперечать законодавству України;

обирати контрагентів та укладати з ними зовнішньоекономічні договори (контракти);

обирати за домовленістю з контрагентом за зовнішньоекономічним договором/контрактом юрисдикційний орган, що розв'язуватиме між ними спори; відповідно до ст. 38 Закону «Про ЗЕД» спори між суб'єктами ЗЕД, можуть розглядати: суди України; за згодою сторін спору - Міжнародний комерційний арбітражний суд і Морська арбітражна комісія при Торгово-промисловій палаті України; інші органи вирішення спору, якщо це не суперечить чинним законам України або передбачено міжнародними договорами України);

обирати за домовленістю з контрагентом за зовнішньоекономічним договором/контрактом національну належність законодавства, що застосовуватиметься при розгляді таких спорів відповідно до Закону України від 23.06.2005 р. «Про міжнародне приватне право»;

користуватися державним захистом своїх прав і законних інтересів у разі їх порушення за межами України шляхом звернення до дипломатичних і консульських установ, державних торговельних представництв, а також в інший спосіб, визначений законом.

До спеціальних обов'язків суб'єктів ЗЕД належать:

дотримання вимог законодавства про ЗЕД, у тому числі:

здійснення у передбачених актами законодавства випадках ліцензування та квотування імпортно-експортних операцій, а також виконання умов їх надання;

дотримання вимог щодо змісту, форми та державної реєстрації зовнішньоекономічних договорів (контрактів);

у разі здійснення ЗЕД в Україні у формі створення іноземним суб'єктом господарювання (зі статусом юридичної особи) філій, представництв, інших відокремлених підрозділів (без такого статусу) - здійснити реєстрацію подібного суб'єкта в установленому порядку;

у разі запровадження в установленому порядку режиму обов'язкового розподілу валютної виручки від проведення зовнішньоекономічних операцій між суб'єктами ЗЕД та уповноваженими державними валютними фондами здійснювати відповідні відрахування іноземної валюти з дотриманням передбачених для цього процедур;

вести бухгалтерський та оперативний облік зовнішньоекономічних операцій, а також статистичну звітність, яку повинні надсилати органам Державної статистики України;

імпортувати в Україну лише ті товари, які за своїми технічними, фармакологічними, санітарними, фітосанітарними, ветеринарними та екологічними характеристиками не порушують мінімальних умов відповідних стандартів і вимог, що діють на території України (у разі відсутності національних стандартів і вимог України на певний товар - застосовувати відповідні міжнародні стандарти та вимоги або іноземні стандарти та вимоги, що діють у провідних країнах-експортерах зазначених товарів);

утримуватися від порушень встановлених законом заборон, обмежень щодо субсидованого імпорту, демпінгового імпорту, реекспорту;

у разі порушення вимог законодавства про ЗЕД нести передбачену ним господарсько-правову відповідальність, у тому числі у формі застосування спеціальних санкцій, відповідно до встановленого порядку (Положення про порядок застосування до суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності спеціальних санкцій, передбачених ст. 37 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність»: затв. наказом Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 06.04.2004 р. № 126);

інформувати Нацбанк України про відкриття валютних рахунків за межами України та надавати відомості про використання своїх валютних рахунків податковим органам у встановленому порядку;

та ін.

Держава гарантує рівність прав та однаковий захист усіх суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Проте у разі, якщо є відомості про застосування іншою державою (державами), митними союзами чи економічними угрупованнями обмежень щодо здійснення законних прав та інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України, у відповідь на такі дії можуть застосовуватися адекватні заходи (ч. 2 ст. 389 ГК України, ст. 29 Закону «Про ЗЕД»). У випадках завдання такими діями шкоди чи створення загрози її заподіяння державі та/або суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності зазначені заходи можуть передбачати її відшкодування.

До другої категорії учасників ЗЕД належать суб'єкти, що здійснюють організаційно-управлінські повноваження у сфері ЗЕД. Насамперед це державні органи та органи місцевого самоврядування. Подібні за своїм характером функції на регіональному та локальному рівнях можуть виконувати й господарські об'єднання, промислово-фінансові групи,

банківські та фінансові холдингові групи - щодо своїх учасників, материнське підприємство - щодо своїх дочірніх підприємств. Проте правові засади та коло повноважень *першої* (органи держави та органи місцевого самоврядування) та *другої* групи суб'єктів організаційно-господарських повноважень у сфері зовнішньоекономічної діяльності (недержавні господарські об'єднання, холдингові компанії тощо) відмінні. В першому випадку коло повноважень досить широке і визначається на рівні закону, а в другому - значно вужче (лише щодо обмеженого кола суб'єктів і в межах, не заборонених законом), що фіксується в локальних документах (установчих документах та/або договорах між членами групи).

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Отже, учасниками ЗЕД є різні категорії осіб, які за їх рольовими функціями та повноваженнями можна поділити на такі групи: суб'єкти ЗЕД (особи, які безпосередньо здійснюють зовнішньоекономічну діяльність); особи, що забезпечують функції (в комплексі чи окремо визначені) щодо управління ЗЕД; споживачі в широкому розумінні (громадяни, суб'єкти господарювання, негосподарські організації); посередники (особи, які надають суб'єктам ЗЕД послуги організаційного, консультаційного та іншого характеру щодо сприяння в здійсненні зовнішньоекономічної діяльності).

Спеціальне законодавство про ЗЕД приділяє особливу увагу першим двом категоріям учасників ЗЕД з урахуванням їх визначальної ролі в організації та здійсненні зовнішньоекономічної діяльності. Проте це законодавство містить деякі колізійні положення щодо правового статусу зазначених осіб, що значною мірою зумовлено прийняттям Господарського кодексу зі спеціальним розділом про ЗЕД без внесення відповідних змін до Закону «Про ЗЕД».

ІІІ ПИТАННЯ

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ДОГОВОРІВ

Відповідно до ст. 1 Закону «Про ЗЕД», *зовнішньоекономічний договір (контракт)* - це матеріально оформлена угода двох або більше суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та їх іноземних контрагентів, спрямована на встановлення, зміну або припинення їх взаємних прав та обов'язків у зовнішньоекономічній діяльності.

Ознаками такого договору, що дозволяють виділити його в окрему групи господарських договорів, є:

особливий суб'єктний склад: сторонами в договорі є вітчизняний суб'єкт ЗЕД та іноземний контрагент;

особливості змісту договору: права та обов'язки його сторін щодо здійснюваної ними *ЗЕД (зовнішньоекономічних операцій)*; обов'язковість урахування типових платіжних умов і типових захисних застережень (передбачається постановою Кабінету Міністрів України і Національного банку України від 21.06.1995 р. № 444 «Про типові платіжні умови зовнішньоекономічних договорів (контрактів) і типові форми захисних

застережень до зовнішньоекономічних договорів (контрактів), які передбачають розрахунки в іноземній валюті»); при укладенні договорів на реалізацію товарів (купівлі-продажу, поставки) враховувати Правила ІНКОТЕРМС відповідно до ст. 265 ГК та Указу Президента України від 04.04.1994 р. № 567 «Про застосування Міжнародних правил інтерпретації комерційних термінів»;

спеціальні вимоги щодо права, яке застосовується: 1) при визначенні змісту договору (права та обов'язки сторін договору визначаються правом країни, обраної сторонами при його укладенні або в результаті подальшого погодження; якщо сторони не погодили це питання, то їх права та обов'язки визначаються правом місця укладання договору, яке визначається законами України (зокрема ст. 6 Закону «Про ЗЕД»); 2) при прийманні виконання (застосовується право країни, обраної сторонами; якщо такого погодження не було, береться до уваги право місця проведення такого приймання);

спеціальні вимоги щодо форми договору: як загальне правило - письмова форма, якщо інше не встановлено законом чи чинним міжнародним договором, згоду на обов'язковість якого надано Верховною Радою України; форма зовнішньоекономічного договору/контракту (в тому числі модифікація письмової форми) визначається правом місця його укладення (місце укладення договору/контракту визначається відповідно до законів України); форма договорів щодо нерухомого майна, розташованого на території України, визначається законами України; вимоги щодо форми зовнішньоекономічного договору визначаються ГК (ст. 382), Законом «Про ЗЕД» (ст. 6), Положенням про форму зовнішньоекономічних договорів (контрактів), затв. наказом Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції від 06.09.2000 р. № 201;

обов'язковість державної реєстрації визначених законом видів зовнішньоекономічних договорів/контрактів, що здійснюється відповідно до встановленого порядку (ст. 383 ГК України; постанови Кабінету Міністрів України від 15.02.2002 р. № 155 «Про затвердження Порядку реєстрації зовнішньоекономічних контрактів (договорів) на здійснення експортних операцій з металоломом»; Положення про порядок реєстрації договорів, які передбачають виконання резидентами боргових зобов'язань перед нерезидентами за залученими від нерезидентів кредитами, позиками в іноземній валюті: затв. постановою Правління Національного банку України від 22.12.1999 р. № 602);

особливості порядку розгляду договірних спорів: визначення за згодою сторін з відповідною фіксацією у договорі юрисдикційного органу (державні суди України чи конкретний міжнародний третейський суд/арбітраж, створений на території України чи іншої країни).

Враховуючи положення ст. 4 Закону «Про ЗЕД», зовнішньоекономічні договори можна поділити на кілька *видів* залежно від предмета договору:

на експорт та імпорт товарів, капіталів та робочої сили; щодо надання суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності України послуг іноземним суб'єктам господарської діяльності, в тому числі: виробничих, транспортно-

експедиційних, страхових, консультаційних, маркетингових, експортних, посередницьких, брокерських, агентських, консигнаційних, управлінських, облікових, аудиторських, юридичних, туристських та інших, що прямо і виключно не заборонені законами України; надання вищезазначених послуг іноземними суб'єктами господарської діяльності суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності України; кооперації (наукової, науково-технічної, науково-виробничої, виробничої, навчальної тощо) з іноземними суб'єктами господарської діяльності; навчання та підготовка спеціалістів на комерційній основі; здійснення міжнародних фінансових операцій та операцій з цінними паперами у випадках, передбачених законами України; щодо кредитних і розрахункових операцій між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та іноземними суб'єктами господарської діяльності; створення суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності банківських, кредитних та страхових установ за межами України; створення іноземними суб'єктами господарської діяльності зазначених установ на території України у випадках, передбачених законами України; про спільну підприємницьку діяльність між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та іноземними суб'єктами господарської діяльності, що включає створення спільних підприємств різних видів і форм, проведення спільних господарських операцій та спільне володіння майном як на території України, так і за її межами; про підприємницьку діяльність на території України, пов'язану з наданням ліцензій, патентів, ноу-хау, торговельних марок та інших нематеріальних об'єктів власності з боку іноземних суб'єктів господарської діяльності; аналогічна діяльність суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності за межами України; про організацію та здійснення діяльності в галузі проведення виставок, аукціонів, торгів, конференцій, симпозіумів, семінарів та інших подібних заходів, що здійснюються на комерційній основі, за участю суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності; організація та здійснення оптової, консигнаційної та роздрібної торгівлі на території України за іноземну валюту у передбачених законами України випадках; про товарообмінні (бартерні) операції та іншу діяльність, побудовану на формах зустрічної торгівлі між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та іноземними суб'єктами господарської діяльності; про орендні, в тому числі лізингові, операції між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та іноземними суб'єктами господарської діяльності; щодо здійснення операцій з придбання, продажу та обміну валюти на валютних аукціонах, валютних біржах і на міжбанківському валютному ринку; щодо здійснення посередницьких операцій, при здійсненні яких право власності на товар не переходить до посередника (на підставі комісійних, агентських договорів, договорів доручення та ін.); інші види зовнішньоекономічної діяльності, не заборонені прямо й у виключній формі законами України.

Регулювання окремих видів зовнішньоекономічних договорів здійснюється в спеціальному порядку. Це стосується таких договорів:

про здійснення *товарообмінних (бартерних) операцій* (регулювання відносин, що складаються при цьому, здійснюється Законом від 23.12.1998 р.

«Про регулювання товарообмінних (бартерних) операцій у галузі зовнішньоекономічної діяльності», постановою Кабінету Міністрів України від 29.04.1999 р. № 756 «Про деякі питання регулювання товарообмінних (бартерних) операцій у галузі зовнішньоекономічної діяльності»);

про операції з давальницькою сировиною (Закон України від 04.10.2001 р. «Про операції з давальницькою сировиною у зовнішньоекономічних відносинах»);

комісії та консигнації (постанова Кабінету Міністрів України від 30.03.2002 р. № 445 «Про затвердження порядку віднесення операцій резидентів при здійсненні ними зовнішньоекономічної діяльності до договорів виробничої кооперації, консигнації, комплексного будівництва, оперативного та фінансового лізингу, поставки складних технічних виробів і товарів спеціального призначення та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України».

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Отже, зовнішньоекономічний договір (контракт) - це матеріально оформлена угода двох або більше суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та їх іноземних контрагентів, спрямована на встановлення, зміну або припинення їх взаємних прав та обов'язків у зовнішньоекономічній діяльності.

Враховуючи положення ст. 4 Закону «Про ЗЕД», зовнішньоекономічні договори можна поділити на кілька видів залежно від предмета договору.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Таким чином, зовнішньоекономічною діяльністю є господарська діяльність за участю вітчизняних та іноземних суб'єктів господарювання, складовою якої є перетин митного кордону України майном та/або робочою силою, і яка здійснюється в спеціальному правовому режимі.

Учасниками ЗЕД є різні категорії осіб, які за їх рольовими функціями та повноваженнями можна поділити на такі групи: суб'єкти ЗЕД (особи, які безпосередньо здійснюють зовнішньоекономічну діяльність); особи, що забезпечують функції (в комплексі чи окремо визначені) щодо управління ЗЕД; споживачі в широкому розумінні (громадяни, суб'єкти господарювання, негосподарські організації); посередники (особи, які надають суб'єктам ЗЕД послуги організаційного, консультаційного та іншого характеру щодо сприяння в здійсненні зовнішньоекономічної діяльності).

Зовнішньоекономічний договір (контракт) - це матеріально оформлена угода двох або більше суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та їх іноземних контрагентів, спрямована на встановлення, зміну або припинення їх взаємних прав та обов'язків у зовнішньоекономічній діяльності.

Враховуючи положення ст. 4 Закону «Про ЗЕД», зовнішньоекономічні договори можна поділити на кілька видів залежно від предмета договору.

Новим українським законодавством збережений суворо імперативний характер положень про вимогу щодо письмової форми

зовнішньоекономічних контрактів.

Зміст договору становлять *умови (пункти)*, визначені на розсуд сторін і погоджені ними, та умови, які є обов'язковими відповідно до актів цивільного законодавства. Договір є укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору. Відповідно істотними умовами договору є умови про предмет договору, умови, що визначені законом як істотні або є необхідними для договорів певного виду, а також усі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї із сторін має бути досягнуто згоди. Отже, насамперед домовленість сторін повинна бути досягнута щодо істотних умов договору без погодження яких договір не може вважатися укладеним.

Арбітражна угода за своєю правовою природою є, насамперед, цивільно-правовою угодою, що регулюється як міжнародно-правовими нормами, так і внутрішнім законодавством окремих країн.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

Питання до підсумкового контролю:

1. Поняття та види зовнішньоекономічної діяльності.
2. Законодавство про зовнішньоекономічну діяльність.
3. Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності.
4. Зовнішньоекономічні договори (контракти).
5. Арбітражні угоди у зовнішньоекономічній діяльності.
6. Юрисдикційні органи, що розглядають зовнішньоекономічні спори.

Питання для самостійного вивчення:

1. Поняття та принципи зовнішньоекономічної діяльності.
2. Державна реєстрація зовнішньоекономічних договорів (контрактів).
3. Митне регулювання при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності.
4. Принципи оподаткування при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності.
5. Валютні рахунки суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.
6. Одержання суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності кредитів в іноземних фінансових установах.
7. Захист державою прав та законних інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.
8. Поняття, види і форми здійснення іноземних інвестицій.
9. Особливості створення та функціонування спільних підприємств.
10. Правові основи створення і функціонування вільних економічних зон в Україні.

ТЕМА № 15. ЗАХИСТ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ТА СПОЖИВАЧІВ

(2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

Вступ.

Поняття та механізм захисту прав і законних інтересів суб'єктів господарювання та споживачів.

1. Способи захисту прав і законних інтересів учасників відносин у сфері господарювання.

2. Форми захисту прав і законних інтересів суб'єктів господарювання та споживачів.

Висновки.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 18-22. – Ст. 144.

3. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6. – Ст. 56.

4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 40-44. – Ст. 356.

5. Закон України «Про захист прав споживачів» (в редакції Закону від 01.12.2005 р.) // ВВР України. - 2006. - № 7. - Ст. 84.

6. Закон України від 22.11.1996 р. «Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань» // ВВР України. - 1997. - № 5. - Ст. 28.

7. Постанова Верховної Ради України від 19.12.1992 р. «Про ратифікацію Угоди про порядок вирішення спорів, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності» // ВВР України. - 1993. - № 9. - Ст. 66.

8. Декрет Кабінету Міністрів України від 8.04.1993 р. «Про державний нагляд за дотриманням стандартів, норм та правил і відповідальність за їх порушення» // ВВР України. - 1993. - № 23. - Ст. 247 (з наступними змінами).

9. Указ Президента України від 12.01.2002 р. «Про заходи щодо посилення державного захисту прав споживачів» // Урядовий кур'єр. - 2002. - 18 січня.

10. Положення про порядок накладення та стягнення штрафів за порушення законодавства про захист прав споживачів: Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 17.08.2002 р. № 1177 // Урядовий

кур'єр. - 2002. - 28 серпня.

11. Інструкція про застосування Положення про порядок накладення штрафів на суб'єктів господарської діяльності: затв. постановою Національної комісії регулювання електроенергетики України від 01.09.1999 р. № 1134 // Офіційний вісник України. - 1999. - № 38.

12. Актуальні проблеми господарського права: навч. посіб. / за ред.. В.С. Щербини. – К.: Юрінком Інтер, 2012. – 528 с.

13. Вінник О.М. Господарське право: Навчальний посібник. – 2-е вид., змін. та доп. – К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2009. – 766 с.

14. Господарське право: Підручник / О.П. Подцерковний, О.О. Квасніцька, А.В. Смітюх та ін.; За ред. О.П. Подцерковного, — Х.: Одіссей, 2012. — 640 с.

15. Судова практика Верховного Суду України з господарських справ. – Х.: Одіссей, 2012. – 608 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Мета лекції полягає у комплексній характеристиці механізму захисту прав і законних інтересів суб'єктів господарювання та споживачів в Україні.

Виходячи із вказаної мети, в лекції поставлені наступні *завдання*:

- визначити поняття та елементи механізму захисту прав і законних інтересів суб'єктів господарювання та споживачів;
- розглянути способи захисту прав і законних інтересів учасників відносин у сфері господарювання;
- висвітлити форми захисту прав і законних інтересів суб'єктів господарювання та споживачів.

ВСТУП

В Україні право на не заборонену законом підприємницьку діяльність (а підприємницька діяльність — це різновид діяльності господарської) є конституційним правом людини і громадянина (ст. 42 Конституції України). Показово, що та ж сама стаття визначає і обов'язок держави захищати права споживачів, здійснювати контроль за якістю і безпекою продукції та всіх видів послуг і робіт, сприяти діяльності громадських організацій споживачів. Тому не випадково у ч. 1 ст. 20 ГК України зазначено, що держава забезпечує захист прав і законних інтересів суб'єктів господарювання та споживачів. Отже, реалізація прав суб'єктів господарювання та споживачів за своєю суттю є єдиним процесом, де права одних суб'єктів кореспондують з обов'язками інших.

І ПИТАННЯ

ПОНЯТТЯ ТА МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ТА СПОЖИВАЧІВ

Господарський кодекс України встановлює відповідно до Конституції України правові основи господарської діяльності (господарювання), яка базується на різноманітності суб'єктів господарювання різних форм

власності. У цілому ж, господарське законодавство України має на меті забезпечити зростання ділової активності суб'єктів господарювання, розвиток підприємництва і на цій основі підвищення ефективності суспільного виробництва, його соціальну спрямованість відповідно до вимог Конституції України (254к/96—ВР), утвердити суспільний господарський порядок в економічній системі України, сприяти гармонізації її з іншими економічними системами.

Законодавством України ще на початку самостійного її існування передбачено право споживачів на гарантію, що придбана ними продукція вироблена з додержанням санітарно-гігієнічних, у тому числі радіологічних, протиепідемічних норм і правил та інших встановлених вимог, які виключають небезпеку для життя і здоров'я людей або заподіяння шкоди їх майну.

Виконання суб'єктами підприємницької діяльності своїх завдань і функцій забезпечується державою — політичними, економічними та юридичними гарантіями, встановленням сприятливого правового режиму їхньої діяльності. З цією метою в законодавчому порядку визначається їх компетенція, правове становище, внаслідок чого вони можуть бути учасниками державних, адміністративних, трудових, цивільних, господарських, господарсько-процесуальних та інших правовідносин.

Суб'єкти господарювання мають право брати участь у цивільному судочинстві як суб'єкти захисту своїх прав та інтересів, оскільки вони задовольняють державні, колективні та громадські інтереси.

Виконання суб'єктами господарської діяльності зазначених функцій забезпечується сукупністю господарсько-процесуальних засобів, що визначають їх цивільну правосуб'єктність, гарантують їхню участь у процесі, спрямованому на захист майнових та немайнових інтересів суб'єктів.

Гострі суперечності виникають у стосунках суб'єктів підприємницької діяльності та державних контролюючих органів, тому існує спеціальна проблема захисту перших від останніх.

Метою захисних заходів є не надання надмірних переваг певним учасникам господарських відносин, а встановлення балансу інтересів держави, суб'єктів господарювання та споживачів. Адже на ефективність господарювання негативно впливають як відсутність необхідного регулювання з боку держави, так і недосконала законодавча регламентація. Державні органи постійно намагаються, при цьому досить часто необґрунтовано, розширити сфери свого впливу в своїх відомчих інтересах. І проблема ця не є суто українською. Загальновизнано, що регулюючі органи держави часто керуються власним інтересом щодо посилення своєї влади і статусу, заявляючи, що дбають про інтереси суспільства.

Суб'єкт господарювання має будувати свої стосунки з державними органами (перш за все — з контролюючими) виключно на засадах законності. Він повинен точно виконувати покладені на нього законні і тільки законні вимоги державних органів, ігноруючи явно протиправні.

У цілому, *право на захист* — це вид і міра можливої поведінки суб'єктів

права щодо захисту своїх прав.

Реалізація суб'єктивних господарських прав щодо захисту прав суб'єктів господарювання здійснюється на основі таких цивільно-правових *принципів*:

1. Непорушення прав та інтересів інших осіб.
2. Забезпечення захисту прав власності.
3. Дозволеність всього, що не заборонено законом.

Захист прав і законних інтересів суб'єктів господарювання та споживачів — це діюча система правових та організаційно-технічних заходів, спрямованих на забезпечення реалізації прав і законних інтересів цих суб'єктів та недопущення їх порушень.

Сукупність взаємопов'язаних правових *засобів, способів і форм*, за допомогою яких поведінка суб'єктів господарювання, їх контрагентів (у тому числі споживачів) та державних органів у їх правовідносинах приводиться у відповідність до вимог, заборон і дозволів, що містяться у нормах права, і тим самим забезпечується захист прав і законних інтересів цих суб'єктів, складає *механізм захисту*.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Отже, *механізм захисту* прав і законних інтересів суб'єктів господарювання та споживачів — це сукупність взаємопов'язаних правових *засобів, способів і форм*, за допомогою яких поведінка суб'єктів господарювання, їх контрагентів (у тому числі споживачів) та державних органів у їх правовідносинах приводиться у відповідність до вимог, заборон і дозволів, що містяться у нормах права.

II ПИТАННЯ

СПОСОБИ ЗАХИСТУ ПРАВ І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ УЧАСНИКІВ ВІДНОСИН У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Відповідно ч. 2 ст. 20 ГК України «кожний суб'єкт господарювання та споживач має право на захист своїх прав і законних інтересів. Права та законні інтереси зазначених суб'єктів захищаються шляхом:

визнання наявності або відсутності прав;

визнання повністю або частково недійсними актів органів державної влади та органів місцевого самоврядування, актів інших суб'єктів, що суперечать законодавству, ущемлюють права та законні інтереси суб'єкта господарювання або споживачів;

визнання недійсними господарських угод з підстав, передбачених законом;

відновлення становища, яке існувало до порушення прав та законних інтересів суб'єктів господарювання;

припинення дій, що порушують право або створюють загрозу його порушення;

присудження до виконання обов'язку в натурі;

відшкодування збитків;

застосування штрафних санкцій;
застосування оперативно-господарських санкцій;
застосування адміністративно-господарських санкцій;
установлення, зміни і припинення господарських правовідносин;
іншими способами, передбаченими законом».

Важливим шляхом захисту прав суб'єктів господарювання і споживачів є *визнання наявності або відсутності прав*, оскільки таке визнання є необхідною передумовою для визначення правомірності поведінки порушника права. Так, наприклад, держава визнає право підприємців без обмежень самостійно здійснювати будь-яку підприємницьку діяльність, не заборонену законом, що обумовлює можливість захисту зазначеного права від будь-яких порушень.

Акти органів державної влади та органів місцевого самоврядування, інших суб'єктів, що суперечать законодавству, ущемлюють права та законні інтереси суб'єкта господарювання або споживачів, у судовому порядку повністю або частково визнаються недійсними. Кодексом адміністративного судочинства України спори суб'єктів господарювання із суб'єктами владних повноважень стосовно оскарження нормативно-правових актів чи правових актів індивідуальної дії віднесені до компетенції адміністративних судів. З підстав, передбачених законом, суд може визнати *недійсними і господарські угоди*.

Поновлення порушених прав може відбуватися шляхом *відновлення становища*, яке існувало до порушення прав та законних інтересів суб'єктів господарювання.

Припинення дій, що порушують право або створюють загрозу його порушення, є тим способом захисту, до якого слід звертатися перш за все. Чим раніше будуть припинені незаконні дії порушників, тим меншою буде завдана порушеннями шкода. Слід зазначити, що таке припинення може здійснюватися до подання позову шляхом вжиття запобіжних заходів, а також до вирішення судом спору по суті, в рамках забезпечення позову.

Ефективним засобом захисту прав суб'єктів господарювання та споживачів є *присудження до виконання обов'язку в натурі*. Іноді поновити права іншим чином просто неможливо (наприклад, у випадку порушення зобов'язань щодо поставки унікального несерійного обладнання).

Учасник господарських відносин, який порушив господарське зобов'язання або установлені вимоги щодо здійснення господарської діяльності, повинен *відшкодувати завдані цим збитки* суб'єкту, права або законні інтереси якого порушено. Відшкодування збитків докладно врегульовано главою 25 ГК.

Штрафними санкціями є господарські санкції у вигляді грошової суми (неустойка, штраф, пеня), яку учасник господарських відносин зобов'язаний сплатити у разі порушення ним правил здійснення господарської діяльності, невиконання або неналежного виконання господарського зобов'язання.

За порушення господарських зобов'язань до суб'єктів господарювання та інших учасників господарських відносин можуть також застосовуватися

оперативно-господарські санкції— заходи оперативного впливу на правопорушника з метою припинення або попередження повторення порушень зобов'язання, що застосовуються самими сторонами зобов'язання в односторонньому порядку. Застосування штрафних та оперативно-господарських санкцій докладно врегульовано главою 26 ГК.

За порушення встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності до суб'єктів господарювання уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування можуть бути застосовані *адміністративно-господарські санкції*, тобто заходи організаційно-правового чи майнового характеру, спрямовані на припинення правопорушення, допущеного суб'єктом господарювання, та ліквідацію його наслідків. Застосування адміністративно-господарських санкцій докладно врегульовано гл. 27 ГК.

Захисту прав суб'єктів господарювання можуть слугувати й *установлення, зміни і припинення господарських правовідносин*.

Захист прав суб'єктів господарювання може здійснюватись також *іншими способами, передбаченими законом*.

Захисту прав споживачів присвячена також ст. 39 ГК, а також Закон України «Про захист прав споживачів» від 12 травня 1991 р..

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, господарські права та інтереси суб'єктів господарської діяльності відповідно до ст. 20 Господарського кодексу України захищаються такими способами: визнання наявності або відсутності прав; визнання повністю або частково недійсними актів органів державної влади та органів місцевого самоврядування, актів інших суб'єктів, що суперечать законодавству, ущемлюють права та законні інтереси суб'єкта господарювання або споживачів; визнання недійсними господарських угод з підстав, передбачених законом; відновлення становища, яке існувало до порушення прав та законних інтересів суб'єктів господарювання; припинення дій, що порушують право або створюють загрозу його порушення; присудження до виконання обов'язку в натурі; відшкодування збитків; застосування штрафних санкцій; застосування оперативно-господарських санкцій; застосування адміністративно-господарських санкцій; установлення, зміни і припинення господарських правовідносин; іншими способами, передбаченими законом».

ІІІ ПИТАННЯ

ФОРМИ ЗАХИСТУ ПРАВ І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ТА СПОЖИВАЧІВ

Чинне законодавство виділяє такі форми захисту прав та інтересів господарюючих суб'єктів:

1. Нотаріальний захист прав суб'єктів господарювання.

Цей вид захисту полягає у тому, що окремі угоди потребують додаткових

гарантій щодо захисту прав власника через нотаріальне посвідчення набуття та передачі прав власності. Воно є юридичною фіксацією набуття прав власника, яке знаходиться в основі вирішення судами спорів про порушення такого права.

Вчинення нотаріальних дій покладається на нотаріусів. У населених пунктах, де нотаріуси відсутні, нотаріальні дії вчиняють уповноважені на це посадові особи виконавчих комітетів.

1. Нотаріальні контори в межах своєї компетенції посвідчують угоди, щодо яких законодавством встановлено обов'язкову нотаріальну форму.

Для стягнення грошових сум або витребування їх від боржника нотаріуси вчиняють виконавчі написи на документах, що встановлюють заборгованість. Протести векселів про не оплату вчинюються нотаріусами відповідно до законодавства України про переказний або простий вексель. Протести по них вчинюються за місцем знаходження платника або за місцем платежу.

Нотаріальний захист прав суб'єктів господарської діяльності у відносинах з іноземними партнерами здійснюється шляхом використання норми права країн іноземного партнера.

Повнота нотаріального захисту прав суб'єктів господарювання забезпечується також їх правом на оскарження виконаних нотаріальних дій або відмову у їх виконанні.

2. Адміністративний захист.

Адміністративний захист — це засіб адміністративного примусу, який застосовується як при наявності, такі при відсутності правопорушення, спрямований на запобігання правопорушенням та усуненню їх шкідливих наслідків.

Господарське право, регулюючи суспільні відносини, обов'язково взаємодіє з іншими галузями права, що дозволяє здійснювати належний адміністративний захист порушених прав господарюючих суб'єктів в тій чи іншій галузі. Так, за розпорядженням уповноваженого органу державного управління один суб'єкт господарської діяльності передає іншому частину свого майна. Уданому випадку орган управління владним методом регулює майнові відносини двох суб'єктів господарювання, тобто господарське право регулює законність цієї угоди, а адміністративне — передбачає верховенство волі однієї сторони над іншою.

Практика знає достатньо прикладів, коли майнові відносини між суб'єктами господарювання виникають безпосередньо з актів державного управління, тобто без укладання договорів владним методом (стягнення штрафів, конфіскація майна і т. ін.).

Адміністративно-правовими засобами захисту є ряд передбачених ст. ст. 240—247 Господарського кодексу України.

Згідно з положеннями ст. 250 Господарського кодексу України адміністративно-господарські санкції до суб'єктів господарювання можуть застосовуватись протягом шести місяців з дня виявлення порушення, але не пізніше як через один рік з дня порушення цим суб'єктом закону.

Тобто, адміністративний захист прав суб'єктів господарювання передбачає прийняття управлінських вказівок по вчиненню в рамках адміністративного законодавства певних майнових прав, які не суперечать діяльності згаданих

суб'єктів.

3. Претензійний порядок врегулювання спорів.

Однією із умов захисту прав і законних інтересів суб'єктів господарювання є дотримання досудового претензійного порядку врегулювання спорів. Як правило, спор може бути переданий на розгляд господарському суду лише після прийняття сторонами заходів безпосереднього врегулювання конфлікту.

Чинне законодавство вимагає від підприємств та організацій, щоб вони до подання позову вжили заходів щодо врегулювання господарських спорів з іншою стороною.

Значення досудового врегулювання господарських спорів розкривається через функції, які виконує ця стадія господарського процесу. По-перше, досудове врегулювання покликане забезпечити якомога швидше відновлення порушених прав підприємств та організацій. По-друге, воно сприяє виявленню і усуненню причин та умов виникнення господарських правопорушень. По-третє, досудове врегулювання сприяє організації та підвищенню рівня укладання та виконання господарських договорів.

Виходячи зі змісту чинного законодавства, можна виділити: загальний порядок досудового врегулювання господарських спорів (він регламентований нормами ст.ст. 5—11 Господарського процесуального кодексу України) та спеціальний порядок досудового врегулювання господарських спорів (визначається нормами інших нормативних актів), який застосовується щодо пред'явлення і розгляду претензій до органів транспорту.

Досудове врегулювання спору, що виник внаслідок порушення прав і законних інтересів підприємства, здійснюється шляхом пред'явлення підприємством, що зазнало збитків, претензії до підприємства-порушника. Претензія підлягає розгляду в місячний строк з дня її одержання. Відповідно до вимог ст. 222 Господарського кодексу України в претензії повинні обов'язково вказуватись:

- вимоги заявника;
- сума претензії і її розрахунок (якщо вона стосується грошової форми);
- обставини, на яких базуються вимоги;
- докази, які підтверджують законність вимог;

— перелік документів, які додаються до претензії. Претензія може відправлятися цінним листом, телеграфом, телетайпом, а також вручатися під розписку особисто відповідачу. Термін її розгляду рівняється 30 дням з дня отримання, і результати повинні повідомлятися заявнику у письмовій формі. У випадку відмови в задоволенні претензійних вимог це повинно мотивуватись.

Про результати розгляду претензії заявник повідомляється в письмовій формі (так звана відповідь на претензію). Надсилання відповіді є обов'язковим незалежно від того, задовольняються чи ні вимоги заявника. За порушення строків розгляду претензії встановлена майнова відповідальність, яку може застосувати господарський суд при прийнятті рішення — стягнення в доход державного бюджету з підприємства, організації, що припустилися такого порушення, штрафу у розмірі 2 % від суми претензії, але не менш як 5 розмірів неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і не більш як 100 розмірів

неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Разом з тим слід мати на увазі таке:

— справи за заявою прокурора чи його заступника, Антимонопольного комітету України та його територіальних відділень порушуються господарським судом незалежно від вжиття сторонами заходів досудового врегулювання спорів (ст. 5 Господарського процесуального кодексу України);

— вимоги щодо досудового врегулювання господарських спорів не поширюються на спори про визнання договорів недійсними, спори про визнання недійсними актів державних та інших органів, підприємств та організацій, які не відповідають законодавству і порушують права та інтереси, які охороняються законом, підприємств і організацій (далі—акти), спори про стягнення заборгованості за опротестованими векселями, а також на спори про звернення стягнення на заставлене майно;

— правила про досудове врегулювання спорів не застосовують ся щодо провадження у справах про банкрутство, оскільки воно регламентує умови і процедуру визнання юридичних осіб банкрутами, а не процес вирішення спорів.

Якщо у відповіді з претензії організація не повідомляє про перерахування, заявник претензії має право пред'явити в банк доручення на списання у безспірному порядку визнаної боржником суми з нарахування пені за перевищення терміну платежу.

4. Судовий захист прав суб'єктів господарювання.

Звернення суб'єктів господарювання до суду з позовом про захист власних прав і законних інтересів є на сьогодні найбільш ефективною формою встановлення порушених прав. Переваги судового захисту очевидні, оскільки суд є незалежним і підпорядковується лише закону.

Діяльність господарського суду з розгляду господарських справ і вирішення господарських спорів розвивається у певній послідовності та складається з окремих стадій, основною з яких є порушення справи.

Господарський суд порушує справи за позовними заявами:

- підприємств та організацій, які звертаються до господарського суду за захистом своїх прав та інтересів, що охороняються законом;

- державних та інших органів, які звертаються до господарського суду у випадках, передбачених законодавчими актами України;

- прокурорів та їх заступників, які звертаються до господарського суду в інтересах держави. Якщо прокурор звертається до господарського суду в інтересах держави, в позовній заяві має бути зазначено орган, уповноважений державою здійснювати відповідні функції у спірних-відносинах.

Господарський суд порушує справи про банкрутство за письмовою заявою будь-кого з кредиторів, боржника, органів державної податкової служби або державної контрольно-ревізійної служби.

—Позовна заява подається до господарського суду в письмовій формі і підписується керівником підприємства, організації, державного чи іншого органу, іншою особою, повноваження якої визначені законодавством або установчими документами, прокурором чи його заступником, громадянином — суб'єктом підприємницької діяльності або його представником. Позивач (прокурор) зобов'язаний при поданні

позову надіслати сторонам копії позовної заяви та доданих до неї документів, якщо цих документів у сторін немає. Зміст позовної заяви та документи, що додаються до неї, визначені відповідно до ст.ст. 54 та 57 Господарського процесуального кодексу України. З позовної заяви до господарського суду сплачується державне мито, розміри якого встановлені Законом України від 11 липня 1995 р. «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів».

Після прийняття заяви суд не пізніше 5 днів від дня її надходження приймає рішення про порушення провадження справ, про що відповідною ухвалою повідомляє позивача і відповідача.

Поряд з цим, відповідно до ст. 83 Господарського процесуального кодексу України господарський суд може:

- визнати недійсним предмет спору;
- виходити за межі позовних вимог з метою захисту інтересів позивача або третіх осіб;
- зменшувати розмір неустойки, яка підлягає стягненню з заінтересованої сторони;
- стягувати в дохід бюджету зі сторони, що порушила терміни розгляду претензії, штраф;
- стягувати в дохід бюджету штраф у розмірі 100 неоподатковуваних мінімумів за ухилення від виконання рішень-господарського суду;
- відстрочити виконання рішення.

Питання про прийняття позовної заяви вирішує суддя. При цьому за наявності обставин, що свідчать про відсутність права на позов (вони зазначені у ст. 62 Господарського процесуального кодексу України), суддя відмовляє в прийнятті позовної заяви. Якщо ж заявник (позивач, прокурор) має право на подання позову, але припустився порушень в його реалізації, тобто не дотримався правил подання позовної заяви, суддя повертає позовну заяву і додані до неї матеріали без розгляду. Підстави для повернення містяться в ст. 63 Господарського процесуального кодексу України. Після усунення допущених порушень заявник може звернутися до господарського суду повторно.

У разі відсутності підстав для відмови в прийнятті позовної заяви чи для повернення її заявникові суддя, прийнявши позовну заяву, не пізніше п'яти днів з дня її надходження виносить ухвалу про порушення провадження у справі, в якій зазначає час і місце проведення засідання господарського суду та дії, які необхідно вчинити сторонам, тощо.

З метою забезпечення правильного і своєчасного вирішення господарського спору суддя й сам вчиняє певні дії з підготовки справи до розгляду (наприклад, призначає експертизу, витребує необхідні докази, зобов'язує представників сторін з'явитися на засідання, виконує інші дії згідно зі ст. 65 Господарського процесуального кодексу України).

Основною стадією господарсько-судового процесу є вирішення господарських спорів. Розгляд справ у господарському суді здійснюється суддею одноособово. Для вирішення складних спорів до складу господарського суду вводяться додатково два судді. Разом з тим справу може бути розглянуто і без участі представників сторін.

Порядок ведення засідання визначається суддею, а в разі розгляду справи трьома суддями — суддею, який головує в засіданні. Як правило, справи розглядаються у приміщенні господарського суду, хоча справи, що мають важливе громадське значення, можуть розглядатися безпосередньо на підприємствах та в організаціях.

Якщо спір не може бути вирішено в цьому засіданні (неявка сторін, неподання витребуваних доказів та ін.), розгляд справи відкладається, і в ухвалі, що виноситься, вказуються час і місце наступного засідання.

В окремих випадках господарський суд не в змозі розглянути справу до вирішення пов'язаної з нею іншої справи або в разі призначення експертизи, надсилання матеріалів до слідчих органів, заміни сторони її правонаступником. В цих випадках він зупиняє провадження у справі, а потім поновлює його після усунення обставин, які зумовили зупинення.

Від призупинення провадження у справі слід відрізнити припинення провадження, яке має місце з підстав, зазначених у ст. 80 Господарського процесуального кодексу України. Це підстави, які перешкоджають розгляду справи в господарському суді взагалі. Вони нагадують підстави відмови в прийнятті позовної заяви.

Так само залишення позову без розгляду (ст. 81 Господарського процесуального кодексу України) за своїми підставами має багато спільного з поверненням позову (ст. 63 Господарського процесуального кодексу України). Можна говорити про те, що шляхом застосування норм таких процесуальних інститутів, як припинення провадження у справі та залишення позову без розгляду, суддя має можливість виправити помилки, яких він припустився при прийнятті позовної заяви.

Господарський суд розглядає справу протягом 2 місяців і приймає рішення, яке, відповідно до ст. 85 Господарського процесуального кодексу України, вступає в законну силу через 10 днів після його прийняття. Рішення приймається в засіданні суддею за результатами обговорення всіх обставин справи, а якщо спір вирішується трьома суддями — більшістю голосів суддів. Рішення повинно за формою та змістом відповідати вимогам ст. 84 Господарського процесуального кодексу.

Якщо господарський суд не вирішує спір по суті (наприклад, у разі відкладення розгляду справи, зупинення чи припинення справи тощо), то він виносить ухвалу.

Прийняте рішення оголошується суддею в засіданні після закінчення розгляду справи. Суддя має право оголосити тільки резолютивну частину рішення, яка повинна бути викладена в письмовій формі, підписана суддею (суддями) і приєднана до справи.

Рішення і ухвали розсилаються сторонам, прокурору, який бере участь в господарському процесі, третім особам не пізніше п'яти днів після їх прийняття.

Рішення господарського суду набирають законної сили негайно після їх прийняття і підлягають обов'язковому виконанню підприємствами, організаціями та посадовими особами.

Виконання рішення господарського суду провадиться на підставі виданого ним наказу, який є виконавчим документом. Наказ надсилається одночасно з

рішенням. Органами виконання рішення господарського суду є:
— установи банку (виконують накази про стягнення грошових сум);
— судові виконавці (виконують інші накази).

Виданий стягувачеві наказ може бути пред'явлено до виконання не пізніше трьох місяців з дня прийняття рішення.

У випадку непогодженості однієї із сторін із прийнятим рішенням вона відповідно до ст. 91 Господарського процесуального кодексу України подає апеляційну скаргу до апеляційного господарського суду. Форма та зміст скарги передбачений ст. 94 Господарського процесуального кодексу України. Скарга подається до господарського суду, який розглядав справу. Господарський суд протягом п'яти днів формує справу і разом зі скаргою відправляє до апеляційного суду де справа розглядається протягом двох місяців і за його результатами приймається постанова. У випадку непогодженості позивача чи відповідача із рішенням суду, протягом місяця з дня набрання постановою законної сили вони мають право направити касаційну скаргу до Вищого господарського суду, який протягом двох місяців розглядає справу і приймає постанovu.

За загальним правилом вирішення господарських спорів завершується стадією виконавчого провадження. Проте в господарському процесі є ще одна стадія — перевірка рішень, ухвал та постанов у порядку нагляду. Ця стадія виникає лише тоді, коли за заявою сторони чи за протестом прокурора або його заступника господарський суд перевіряє законність і обґрунтованість рішення, ухвали, постанови господарського суду, третейського суду або іншого органу, який у межах своєї компетенції вирішує господарський спір. Крім того, господарський суд має право зі своєї ініціативи перевірити в порядку нагляду законність і обґрунтованість прийняття рішення.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Отже, загально визнаними є такі форми захисту прав та інтересів господарюючих суб'єктів: *нотаріальний захист прав суб'єктів господарювання; адміністративний захист; претензійний порядок врегулювання спорів; судовий захист прав суб'єктів господарювання.*

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Таким чином, *захист прав і законних інтересів* суб'єктів господарювання та споживачів — це діюча система правових та організаційно-технічних заходів, спрямованих на забезпечення реалізації прав і законних інтересів цих суб'єктів та недопущення їх порушень. *Механізм захисту* прав і законних інтересів суб'єктів господарювання та споживачів — це сукупність взаємопов'язаних правових засобів, способів і форм, за допомогою яких поведінка суб'єктів господарювання, їх контрагентів (у тому числі споживачів) та державних органів у їх правовідносинах приводиться у відповідність до вимог, заборон і дозволів, що містяться у нормах права.

У цілому, господарські права та інтереси суб'єктів господарської діяльності відповідно до ст. 20 ГК України захищаються такими способами: визнання наявності або відсутності прав; визнання повністю або частково недійсними актів органів державної влади та органів місцевого самоврядування, актів інших суб'єктів, що суперечать законодавству, ущемлюють права та законні інтереси суб'єкта господарювання або споживачів; визнання недійсними господарських угод з підстав, передбачених законом; відновлення становища, яке існувало до порушення прав та законних інтересів суб'єктів господарювання; припинення дій, що порушують право або створюють загрозу його порушення; присудження до виконання обов'язку в натурі; відшкодування збитків; застосування штрафних санкцій; застосування оперативного-господарських санкцій; застосування адміністративно-господарських санкцій; установлення, зміни і припинення господарських правовідносин; іншими способами, передбаченими законом».

Загальноновизнаними є такі форми захисту прав та інтересів господарюючих суб'єктів: *нотаріальний захист прав суб'єктів господарювання; адміністративний захист; претензійний порядок врегулювання спорів; судовий захист прав суб'єктів господарювання.*

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

Питання до підсумкового контролю:

1. Поняття захисту прав і законних інтересів суб'єктів господарювання та споживачів.
2. Способи і механізми захисту прав учасників відносин у сфері господарювання. Шляхи захисту прав і законних інтересів суб'єктів господарювання та споживачів.
3. Форми захисту прав і законних інтересів учасників відносин у сфері господарювання.
  - 3.1 Нотаріальний захист прав та законних інтересів суб'єктів господарювання.
  - 3.2. Адміністративний захист прав та законних інтересів суб'єктів господарської діяльності.
  - 3.3. Претензійний порядок врегулювання спорів.

3.4. Судовий захист прав суб'єктів господарювання.

Питання для самостійного вивчення:

1. Визнання наявності або відсутності прав учасників відносин у сфері господарювання.
2. Визнання повністю або частково недійсними актів органів державної влади та органів місцевого самоврядування, актів інших суб'єктів, що суперечать законодавству, ущемляють права та законні інтереси суб'єкта господарювання або споживачів.
3. Визнання недійсними господарських угод з підстав, передбачених законом.
4. Відновлення становища, яке існувало до порушення прав та законних інтересів суб'єктів господарювання.
5. Припинення дій, що порушують право або створюють загрозу його порушення.
6. Присудження до виконання обов'язку в натурі.
7. Відшкодування збитків.
8. Застосування штрафних санкцій.
9. Застосування оперативно-господарських санкцій.
10. Застосування адміністративно-господарських санкцій.
11. Установлення, зміна та припинення господарських правовідносин.
12. Способи захисту прав та законних інтересів осіб у цивільному праві.